

श्रीमज्जिनदत्तसूरिमाजीनपुस्तकोद्याटकण्ड (सुरत) प्रख्यात-६१

अहम् ।

श्रीधरवरगच्छधर नवाङ्गवृत्तिकार श्रीजिनममयद्वयसूरिपट्टाभट्टार कविप्रकवर्ति
श्रीमज्जिनदत्तमयूरिभिरविनाः—

श्रीसङ्घपट्टकः ।

श्रीसाधुकीर्तिगणि निर्मितावर्षाविभूषिता, सङ्गमीसेनरचितटीकया
समलङ्कितः स्वर्णराज उपाध्यायविहित लघुहस्ता सनायीकृतव ।

श्रीमज्जिनकृपाचन्द्रसूरीधरश्रिय उपाध्यायपदालङ्कृत मुनिश्रीसुखसागरोप
दत्ताय श्रेष्ठिष्यै वायू प्रसन्नचन्द्र घोषरा, वायू गोविन्दचन्द्र भूरा तथा
महासमुद्र श्रीसङ्घ इत्यादि भाद्रपदविंशतिदिनेन द्रव्यसाहाय्येन,

✽

प्रकाशकः ।

श्रीजिनदत्तसूरिज्ञानभण्डार,

सु सुरत

वि० सं० २००९]

मेट.

[प्रति ५००

पुस्तक प्राप्तिस्वाग—

श्री जिनबन्धुसूरि ज्ञानमण्डार,
ठि. पोपीपुरा बोरवाल मोहल्ला
सु. सुरत (गुजरात)।

श्री सङ्क्षेपहृक के प्रव्य साहाय्यक महाशयों की छुम नामावली:—

४५०) बाबू प्रसन्नचन्द्रजी बोधरा कलकत्ता।

२५०) बाबू मोविन्दचन्द्रजी झरा --- --- कलकत्ता।

२५०) महासमुद्र श्रीसङ्क्षेप के ज्ञानसाते से—
हस्ते-इष्टमलजी पीचा --- --- महासमुद्र।

१०१) स्व० गुलाबचन्दजी सेठिया स्मरणार्थ—
तत्पुत्र तेजमलजी सेठिया--- --- बाकापाट।

१०१) श्रीपुत्र सुललालजी असकरणजी चोपड़ा .. रावनादिगाँव।

१५१) सुखालचर छणाबत धर्मपरनी सोमागवती मंगुबाई नरसिंहपुर।
२१) एक बाई की तरफ से नरसिंहपुर।

२०१) श्री छोटमलखि मनमालीखि की सौ० धंपाबाई बु० नागपुर

१००) सेठ सोमागमलखि तथा मदनलालमारजि बरगा यु० दिपलपाट

शुक्र —

शाह गुलाबचन्द खस्तुमारी
श्री महोदय श्री प्रेस—नागपुर।

—: नि वे द न :—

संघपट्टक, जो बाप के करकमलों में विराजित है, के—रघुपिता आचार्य श्री जिन महामहेश्वरिजी महाराज हैं। उनका अस्तित्व समय वि सं ११२५-६७ है, जैसा कि—श्री जिनचंद्रश्वरि रचित संवेगारंगशाला से सिद्ध है। श्वरिजीने उपर्युक्त ग्रन्थ का संशोधन वि सं ११२५ में किया था। इस संघपट्टक की रचना आकस्मिक घटना नहीं पर एक सत्यामिit सिद्धान्त पर आधारित है।

श्री जिनमहामहेश्वरिजी के जीवन से ज्ञात होता है कि, उनका विश्वकूट-पिबौड़ में अच्छा प्रमाण था। आपने वहाँ पर, अनेक प्रकार के कष्ट व यातनाएँ सह कर, जैन धासन की ओ सेवा की है, वह उल्लेखनीय है। जैन संस्कृति के इतिहास में इन सेवाओं का बहुत बड़ा महत्त्व है। यही कारण है कि, चिचीड का श्रीसंघ श्वरिजी का परम मऊ और आज्ञा सुवर्ती था। आप के सवुपदेश से, वहाँ के आबकोंने धासननायक महावीरस्वामी का नवीन विविधैत्य निर्माण करवाया था। श्वरिजी द्वारा ही इस की प्रतिष्ठा का महत्त्वपूर्ण कार्य सम्पन्न हुआ था और संघ व्यवस्था सूचक प्रस्तुत "संघपट्टक" मूक, (४० श्लोक) उपर्युक्त विविधैत्य के मुख्य द्वार पर पापाप-शिक्षा पर सुदबा कर, खगाया गया था, जैसा कि अंबलगण्डीय श्री महेश्वरिजी रचित 'सुतपदी' से सिद्ध होता है।

जैन साहित्य में, इस ग्रन्थ का स्थान कितना आवश्यकता जाता है, इस का अध्ययन करने व्यापक रूप से होता आया है। इस का ज्ञान हमें, उन इतिवृत्तों से होता है, जो समय समय पर विभिन्न आचार्य, मुनि और जैन गुरुद्वारा द्वारा इस पर रची गयीं, टीकाओं से विदित होता है कि मध्यकालीन जैन संस्कृति और साहित्य में यही एक ऐसी मूल्यवान् कृति है, जिस पर मकण्ड पंडितों को माध्यम मिलना पड़ा। यह आकर्षण व्यक्ति मूक नहीं पर गुणमूलक है।

अथावधि रचित इतिवृत्तों की संख्या आज तो ज्ञात हो चुकी है। इन का उल्लेख प्रो

हरि कामोदर वेङ्कटकर शुष्कित “खिनरत्नकोश” में हुआ है। वृत्तियों में सर्वत्रेड व माचीन “हृदरहसि” है, जिसका प्रणयन प्रकाण्ड पंडित और छात्राची श्रीखिनपति चंद्रिणी म द्वारा हुआ। यह वृत्ति क्या है? एक प्रकार से महामाण्य है। इस में आचार्य महाराजने अपने सैद्धान्तिक ज्ञानबळ से तर्कयुक्त शैली में, सुन्दर रूप से मूळ ग्रन्थगत विषय का समर्थन किया है।

मस्तुत संस्करण तैयार करने में निम्न हस्तलिखित प्रतियों का उपयोग किया है, जिन का परिचय इस प्रकार है—

प्रति परिचय—

(१) A संघपट्टक—अवधूरि, साधुकीर्ति गणिरचित, रचनाकाल सं १९१९।

यह “प्रति” मुनि कान्तिसागरजी के निजी संग्रह की है। पत्र ९, विपाठ, जिस का चित्र इस ग्रन्थ में दिया जा रहा है। इस की केसन प्रसस्ति इस प्रकार है—

“सं १८५३ वर्षे कार्तिक शुक्लपक्षे पञ्चम्यां कर्मवाच्यां
॥पं॥ श्रीमद्विषय मुनिना लिखेखि श्री फलवर्द्धिकायां चतुर्मासी चके
॥ श्रीरस्तु ॥

B संघपट्टक—अवधूरि,

यह “प्रति” बाबू पूर्णचंदजी नाहर के संग्रह से उनके सुबोम्ब-युक्त राष्ट्रसेवी श्री विजयसिंहजी नाहर की उदारता से प्राप्त हुई थी। जि सं २००१-४ के हमारे कककटा चतुर्मास के सबसे इस की प्रसिद्धि करली गयी थी। प्रति सुंदर सुवाक्य व माय-शुद्ध है।

(२) A संघपट्टक—टीका, कर्णा, छत्तीसेन, रचनाकाल सं १५१३,

इसकी “प्रति” हमें रॉयल एशियाटिक सोसायटी ऑफ बेंगाल के

१ प्रकाण्ड; भावक शैलाकाठ वकटुक अवधूरि सं १९१३ हस्तलिखित का यह माध्यम पत्रवीच है और आज की स्थिति को देखते हुए विचारणीय भी।

२ आचार्य महाराज म केवल स्वर्ग अद्वितीय प्रतिभासम्पन्न विद्वान् ही थे अपितु विद्वत्तरम्भ के निर्वाण भी थे। आज के अधिष्ठित विभिन्न उच्चश्रेष्ठिके ग्रन्थ रचयिता व प्रसार वाग्द्विजपूर्ण विचारपरम्परा के धरा थे।

अन्तर्गत "ओरियण्टल लायब्रेरी" से प्राप्त हुई थी। सापेक्षतः यह प्राचीन है।
अन्तिम इस प्रकार है—

॥ इति श्री संघपट्टकस्य टीका परिपूर्णा, लिखिता प विनयसोमेन,
स्ववाचनार्थम् ॥

B संघपट्टक-टीका, यह "प्रति" अनुयोगानार्थ स्व० श्री केशरमुनिजी
गणि के लिप्य मुनिवर प बुद्धिमुनिजी गणिने प्रतिक्रिपि भेजी थी।

(३) A संघपट्टक-लघुवृत्ति, कर्त्ता-हर्षराज उपाध्याय,

यह "प्रति" हमें श्री जगरत्नदत्तजी नाहटा द्वारा प्राप्त हुई थी। मूल
प्रति "माँडारकर ओरियण्टल रीसर्च इन्स्टिट्यूट"—पूना में सुरक्षित है।
पत्र संख्या २७, प्रति प्राचीन व पंच पाठ है। इस की लिपि बहुत सुन्दर
और सुपाठ्य है। देखिये ब्लोक।

B संघपट्टक-लघुवृत्ति, यह "प्रति" अनुयोगानार्थ स्व० श्री केशरमुनिजी
गणि के लिप्य मुनिवर प बुद्धिमुनिजी गणिने इस की प्रतिक्रिपि भिजवाई थी। मूल
प्रति के लेखन प्रशस्ति इस प्रकार है—

संवत् १६०८ वर्षे माह सुदि ५ दिने क्षनिवारे श्रीस्वरत्तरगच्छे श्रीधिनमाशिक्य
परिविषयराज्ये श्रीविक्रमनगरे गजधर-धोपडागोत्रे सा० देवराजस्तत्पुत्र सा० जगत्सिंह
स्तत्पु० सा० कम्मा मा० बा० कौटिकदेवाः पु० रत्न सा० रायपाल सुरताप संसारचैद
प्रभुत्तपरिवारपुत्रेन सा० रायपालन ज्ञानपञ्चमीतपस उद्यापने श्रीसङ्घपट्टकलघुवृत्तिप्रतिर्बिदरा
पिता श्रीधनराजोपाध्यायानां। बाष्पमान विरे नन्दतु ॥ शुभ कस्माजमस्तु। श्रीधनराजो
पाध्यायमित्रैः प्रसदीकृता प्रतिरिय बा० जयमुन्दरगणैः। शुभं भवतु लेखकपाठकयोः।
कस्माजमस्तु। श्रीः।

आमार—

सर्वप्रथम हम परमपूज्य गुरुवर्य उपाध्याय पद विद्वत् १ ०८ सुखसागरजी
महाराज सा के प्रति हम अपनी कृतज्ञता प्रकट करते हैं, जिनके सतत् भ्रम से यह

संस्करण तैयार हो सका। इस में प्रमुख प्रतियों के प्रेषण में जिन महानुभावों (नाम ऊपर प्रासंगिक रूप से आ चुके हैं) सहामता कर हमारा कार्य सरल किया, उनको, व पूज्य गुरुदेव के सद्गुणों से जिन जिन आशुकोने, ज्ञानद्वयार्थ वार्षिक मदद की, उन सब को धन्यवाद देना आवश्यक ही नहीं, अपितु अनिवार्य कर्तव्य समझते हैं। श्री विमलम-सुरिजी महाराज का जो विश्व (काठपट्टिका) प्रकाशित किया जा रहा है, उसका ब्लेड बीकानेर से मंतराकाशी नाहटा द्वारा प्राप्त हुआ था। तबसे ये भी धन्यवाद के पात्र हैं।

इस के छापने में हृदयोर से या तबाकथित कारण से यदि स्तब्धता रह गई हो तो पाठक सहानुभूतिपूर्वक सुझाने का कष्ट करेंगे।

सिबनी, (खै० पी०)

भा० शु ७, सं २००९

शुभाकांक्षी,

मुनि मंगलसागर

प्रेस में छप रहे हैं—

१ महावीर स्तोत्र अवधूरिसह A मूल-श्री विमलमसुरिजी,
अवधूरि, कर्ता-श्री नरसुन्दर गण्धि।

चन्द्र-काव्य B कर्ता-श्री विमलकीर्ति गण्धि,
चिद्विप्रबोध C कर्ता श्रीवल्लभ गण्धि,

२ सप्तोपधानविधि

३ पंचप्रतिक्रमण सविधि

प्रकाशक :—

जिनवत्तसुरि ज्ञानमन्डार, सुरत

समर्पण

जगम-युगप्रधान-भट्टारक-१००८

श्री जिनकृपाचन्द्रसूरीश्वरजी महाराज

परम गुरुवर्य

के

करकमलों में भस्त्रापूर्वक

समर्पित

मुनि मंगलसागर

उपोद्घात

सूतगवदपुगमपीकृत-पाणपीनिधमजाक्या भक्ष्या । मेण निपवसहेण, गुहया तं सम्महा वरे ॥

त्रिषु समय वैष्णवादी आचार्यण ज्ञानपार को प्रधानता देकर भयवत्कृति से अभिहित आचरणों की अपेक्षा कर रहे थे मगर प्राम है ही वेज्ञों में विश्वास कर रहे थे मन्त्रियों की तरह वैष्णवों के सर्वोपेक्षी बन कर वैष्णव साम्राज्य में अग्रज-उत्पन्न बना रहे थे जब समय में इस वैष्णव की पुनर्वस्था से अभिहित होकर सदाशिव आचार्य भी हरिमदुरिने इन गुणपार का उभ निरोध किया था पर इसका कोई ओष परिणाम हुआ हो कहा नहीं जा सकता ।

उद्गमस्तर प्रमुखस्वरूप से उभर शिरोध करकेवाले आकारों की विवेकपूर्ण रूप, जिन्होंने वैदिकवादिनों की प्रमुख नमो अवहितपुराण में आकर, महापरा की पुर्णमहा के समस्त वैदिकप्रति वाक्यों के सम्मुख ही वैदिकवादि अवस्थाओं की छह बरफ कर सुनिश्चित पक्ष [अथर्व पक्ष] की स्थापना की थी । सुनिश्चित पक्षों आकरवालों के प्रकाश और वैदिकवादी इत्यार्थवादिता के विवेक रूप में ही इस काव्यरचना हुई थी ।

काम्यकाट-इस काम्य के प्रणेता श्रीनिवाससमन्नि है। यह इस काम्य १८वीं शताब्दी से सृष्ट है—

विष्णुविष्णुमूर्तौ चरन्तनासीदं प्रुतोऽथेन, सङ्गानेषुमर्षिं निजं वरवपुः श्रीधर्मिकामेधरम् ।
 वन्दे धर्ममनकेषासुरनरीः शक्रेन वैरिभिः, वग्मारि विष्णुं सदा सुवचसाडनेकान्वक्ष्यमव ॥

॥ १८ ॥ "भिलबलमेन गजिनेद बळे"

ये दिनचर्याम नमि कीय मे ! कहाँ के मे ! दिनेके शिष्य मे ! हजारी शिष्यों का निर्मल पाद एवं
मन्दार प्रमथों से बिना का सज्जता दे ।

श्रीविष्णुपतिपुरि स्थित श्रीविष्णुपासोपाशायनीयत् कारुण्यमन्त्रद्वारा पुनःप्राप्त्यर्थं प्रार्थनी मे
और श्रीसुमतिगणेशविधि यन्त्ररत्नांशदत्त श्री गुरुदेवि मे इत प्रकार प्रत्येक दिवस है।

[illegible]

इस टीन्ही प्रश्नों की पुष्टि अन्य कारखानेवाली पहाड़ियों से भी होती है।

१. भिन्नवाक्य आसिद्ध दुर्गमिवाची नैसर्गवाची श्रीभिनेश्वरार्चन के शिष्य थे ।

२. श्रीमन्नरेवचार्य के पास शिक्षार्थों के अध्ययन के दिने वे गये थे और पीछे आचार्यजी के पास ही उपसम्पदा ग्रहण की थी अर्थात् अन्नमदेव के ही शिष्य बने थे।

३. श्रीदेवमहाशयने ही इस को अन्नमदेवचार्य के पद पर स्थापित किया था।

अन्तर प्रमाणों से काचित (विनयप्रकरित) प्रसोत्तरेवपुत्रितक नाम्ने को उपसम्पदा से पूर्व ही रचा गया था उसमें वे श्रीदेवप्रचार्य को "महगुरुको जिनैम्बरसूरया" सम्बोधन से और आचार्य श्रीमन्नरेव को "सहगुरुकोऽन्न आद्वयराजप्रीसुधुताः विधुताः श्रीमन्नमयेवाचार्याः" सम्बोधन से प्यार करते हैं। इस से यह तो निश्चित हो ही जाता है कि जिनैवप्रचार्य इनके मूल शिक्षागुरु थे और सौदामिनिक (विद्यागुरु) गुरु थे आचार्य अन्नमदेव।

(२) इन्हीं श्रीविनयप्रकरणपरिचित सूत्रमार्थविचारान्वारोक्षार प्रकरण (धर्मसतक) पर बृहद् मच्छीय श्रीमतेम्बरआचार्यने सं ११७१ में टीका की रचना की है। उसमें १५१ है यह श्री मच्छीय करते हैं कि—

"विनयप्रपणिति" विनयप्रणयविनयमेकम मतिमया सकर्मासकृमादित्याशामोपाङ्गपञ्चासकदिघात इतिविद्यमानासावद्यतपीतिद्विनायकविनयप्रणयमन्त्रकानां भीषदमन्त्रेवसूरीणां सिद्धेन विविधं कर्मप्रकृतादिगम्भीर साधनेनः समुद्रस्य इत्थं विनयप्रणयविनयिचितम् ।"

इस प्रमाणों से यह स्पष्ट प्रतीत है कि विनयप्रणयण ब्रह्माज्ञासिद्धिप्रकर आचार्य अन्नमदेवसूरी के शिष्य थे।

उपप्राप्त सुविहितपद्धति जिनैम्बरआचार्य के पदपर आचार्यप्रवर श्रीजिनबन्धसूरी रचित संज्ञेग रंगाद्याका को पुनिक "इति श्रीमन्विनयप्रणयिज्ञा वदितेन श्रीप्रसन्नमन्त्रसूरी समन्वयितेन पुनबन्धमणि [ना] इतिरचिता विनयप्रणयणिका य एवंवदन्त्याकाऽऽपन्नता समाप्ता। ये यह नूतनवस्तु प्रकाश में लाती है कि—गुणवन्ध मणि को आचार्य बनने पर देवमहाशय के नाम से प्रसिद्ध हुए इनके संवेवरेनद्याका-विषयी रचना ११२५ में हुई थी—उक्त संस्करण किया और श्रीविनयप्रणयणने उक्त संश्लेषन किया। इस से भी बही सिद्ध होता है कि, कि सं ११२५ के पूर्व ही श्रीविनयप्रणने अन्नमदेवचार्य के पास उपसम्पदा ग्रहण करली थी।

श्रीविनयप्रण उपसम्पदा पूर्व मणि बही थे यह बात के—उपसम्पदा पूर्व रचित उनके जो दो प्रबंध प्राप्त होते हैं। इनकी निम्नलिखित पङ्क्तियों से प्रतीत होता है—प्रथम कृति पार्वत्यवस्तोत्र पद्य १३ [आदि—ब्रह्मसहस्रनामविनयविनयस्तोत्रविनयम्] में "मया प्रथमप्रणयसाद्व बह कर जपना काम केवल

१ "क. उपसम्पदि गरीवावसति । क हीपिनं हन्मयं ।

कोक्य (क) प्राह हय प्रथममिषु क. मन्त्राद्य स्तुत ।।

शूते पाकविताऽन्न । कुर्मरार क. सुम्भतेऽम्भेतिः ।

शूति श्रीविनयप्रणसूरीर्य कीरतिना के छायम् । ३ १५५० महगुरुको जिनैम्बरसूरया"

२ पद्य नादुरवाचिक । क मयतो भीतो मनः प्रीतये । साकृद्वाविदग्धया नर कय रचनमि विह्वलयाः ।।
पानी कि सुत्रविह्वलमिति । मुनि सं ज्ञानमिति वा के कय । के वा सहगुरुकोऽन्न आद्वयराजप्रीसुधुताः विधुताः ।। १५५०

"श्रीमन्नमदेवआचार्यः"

३ ब्रह्मानाहुतिरिति रिपते प्रथमप्रणयसाद्व कवित्वस्य मत् । किञ्चित्प्रमहर्षेविनयप्रणयापुण्युपै मया ३१३०

इस 'ग्रन्थों में सार्वसत्ताक पक्षोक्ति और 'पिण्डविशुद्धि' के तीनों ही वैधानिक प्रश्न बहुत ही महत्व के थे। इन ग्रन्थों पर व्याचार्य मलयगिरि, जनेश्वरचार्म हरिभद्राचार्य श्रीचन्द्राचार्य आदिने तत्काल ही वर्षा १२वीं शती में ही टीकाएं रचकर इनकी सार्वजनिक उपयोगिता घोषित की, और इनके प्रायः समस्त ग्रन्थों पर अनेकों टीकाएं प्राप्त होती हैं।

१ इनके समस्त मूल ग्रन्थों का ब्रह्मभारती के नाम से मैं सम्पादन कर रहा हूँ। उसमें 'मणिजी के आत्मवैशिष्ट्य पर प्रकाश डालूंगा। अतः वहाँ पर उनकी विचारप्राज्ञता पर विचार नहीं कर रहा हूँ।

२. क्या पिण्डविशुद्धि के कर्त्ता पुरुष हैं ?

वर्तमान युग में कई सुविषय पिण्डविशुद्धि के कर्त्ता अरुतर जिनब्रह्म नहीं है किन्तु इसी नाम के कोई पुरुष आचार्य भी यह रचना है ऐसा मानते हैं। उनमें अमरगण्य भाय वैष्णव मुनि-मानविश्वयजी मन्ते हैं। वे अपनी 'पिण्डविशुद्धि' की प्रस्तावना में पञ्चम्यागोह से अनेक बातें इतिहासविरुद्ध, प्रमाण-भूत वह स्वकोषकल्पनोद्भासित अनेक प्रकारकी कथाएं उपस्थित कर ऐसा प्रतिपादित करते हैं कि—श्री जिनेश्वरचरित, श्रीअमरगणेशचरित सुविश्लेषणीय (अरुतरपञ्चमीय) नहीं थे उनका यह प्रतिपादन कहाँ तक युक्तियुक्त है। इसका विचार मैं अपनी ब्रह्मभारती की प्रस्तावना में विवरण से करूँगा। किन्तु जिन-ब्रह्म के सम्बन्ध में जो कुछ लिखा है उसका सारोक्त प्रस्तावना पृष्ठ २-३-४ में निम्नलिखित है—

“१ जिनब्रह्मचरि अरुतर है इस प्रकार का प्रमाण स्वयम्भू का बलपूर्वक बहने के सिद्धे किया गया है।

२ बहू कस्तान्क की कस्तूरप्रकम्प करने के कारण अरुतर जिनब्रह्म को सन्निहित किना गत वा अतः अमरवैश्वार्म्य के सिद्ध भी नहीं हो सकते।

३ तत्कालीन रचित टीकाओं में किसी भी टीकाकार व्याचार्यके यह निर्देश नहीं किना कि वे अरुतर पञ्चमीय थे और अमरवैश्वार्म्य के सिद्ध थे।

४ ऐसे वह निश्चित कस्तूर प्रकम्प के प्रश्न पर श्रीचन्द्रचरि जैसे समस्त टीकाकार टीका नहीं रच सकते। अतः यह सुस्पष्ट है कि पिण्डविशुद्धिकार अरुतर नहीं है किन्तु पुरुष एतद्ब्रह्मकारक कोई आचार्य हैं।

इस मान्यता पर विचार करें तो केवल बड़ी प्रतीत होता है कि प्रस्तावना केवल ऐतिहासिक वरंदाओं से अवसिद्ध हैं। प्रमाणों में केवल सेनप्रसन्न का प्रमाण दिया है। इस प्रमाण से भी किसी समय पिण्डविशुद्धिकार पुरुष हैं इस विषय में कोई प्रकाश नहीं पड़ता।

बुद्धी वात-जिनब्रह्मचरि १२वीं शताब्दि में हुए हैं, और सेनप्रसन्नकार १०वीं शताब्दि में तथा सेनप्रसन्न की रचना भी कदाचित् वर्तमानवर्ती के अन्तर्गतप्रकम्प के पश्चात् ही हुई है अतः वर्तमानवर्ती ग्रन्थों का प्रमाण इस पर पूर्णरूप से पड़ा है। अतः ऐसी अवस्था में ग्रन्थकार के जीवन और ग्रन्थों पर विचार करने के सिद्धे सेनप्रसन्न का उपयोग कर्त्तव्य भी नहीं किया जा सकता। परन्तु तत्कालीन प्राप्त प्रमाणों के आधार पर ही निर्णय करना चाहिये कि—क्या जिनब्रह्म कस्तूरप्रकम्प के हैं? सन्निहित थे? और अमरवैश्वार्म्य के सिद्ध नहीं थे?—

मणिजी की बहूकस्तान्क प्रकम्प—कस्तूरप्रकम्प नहीं थी किन्तु वैधानिक प्रकम्प ही थी। यदि कस्तूरप्रकम्प होती तो तत्कालीन समस्त गच्छों के आचार्य इसका कर्म विरोध करते और दुर्गम

१ श्रीचन्द्रचरि टीका वह जिनब्रह्मचरि ग्रन्थमाला सूत्र सं १९९५ में प्रकाशित।

'शिवरात्रि' स्थापित करते हैं। और इसी प्रकार प्रसोत्तरेकपष्टिशतकाकाव्य में भी 'शिवरात्रि' पद से भी वही स्थापित करते हैं। अतः उपर्युक्त पद्या ही आचार्य जगन्नेश्वर यश्वर प्रदाय किया हो ऐसा प्रतीत होता है।

इसके अलावा इन्हीं के पञ्चर भुवमन भीमिनद्वयसुरि सारित मयभरसार्वतक में ५ भागों में 'सुरिभिमिनद्वय' की स्तुति करते हैं तथा अपने प्रणीत समस्त ग्रन्थों में 'शिवरात्रि' की समस्तार एवं इनकी स्तुति को अत्यधिक करते ही हैं।

अतः ऊपर उल्लिखित बाह्य एवं अन्तर प्रमाणों से यह निश्चित है कि शिवरात्रि यश्वर सृष्टि [सार्वभौम] भीममन्नेश्वरि के विष्णु एवं पञ्चर में।

ग्रन्थसूची ।

मयभर १२वीं शती के बहुत विद्वानों में से एक थे। इनके अकटारण्य कर्मकाण्ड भाष्य, ईश्वर ज्योतिष और वैदिक विषयों पर एकविध का। इनके अपने जीवनकाल में विभिन्न दिनों पर सैकड़ों ग्रन्थों की रचना की थी किन्तु रैव दुर्भाग्य से बहुत से अनुपलब्ध पड़े हैं। और इस वजह से इस समय इनके केवल ४३ ग्रन्थ ही प्राप्त होते हैं। उपर्युक्त ग्रन्थों की ताकिक निम्न है—

- १ सार्वभौमविचारसार प्रकरण (सार्वतक), २ आत्मिकमस्तुविचारसार प्रकरण (वक्तृति)
- ३ पिम्बिस्तुति प्रकरण ४ इन्द्रकण्ठक ५ कर्मविद्या प्रकरण ६ सचपट्टक ७ यौवनविधि प्रकरण, ८ प्रति-
ग्रन्थ समुच्चारी प्रा. पा. ४ ९ आचारणीया (संज्ञा-व्यवस्थाक नाम तदनमस्तुति), १०
प्रसोत्तरेकपष्टिशतकम्पा ११ मन्त्रावतक (अनुपलब्ध) १२ साम्राज्यविचार (अनुपलब्ध) १३ अष्ट
सप्तति (अनुपलब्ध) १४ सर्वभौमसरोपवाह्य काव्य प्रा. पा. १५ भावकमस्तुति प्रा. पा.
१६-१७ आदितावादि परिचय वक्तृक सं. २१ शीरचरित्र (अवमनन) प्रा. पा.
१५ २२ माताविद्या स्तोत्र प्रा. २३ कण्ठ अभिप्रायितस्तव (वक्तृक) प्रा. पा. १७ २४
पञ्चमनामस्तव (सुष्म ममिकन) प्रा. पा. २६ २५ सर्वभिमपञ्चमनामस्तव (पञ्चमिह दुर)
प्रा. पा. ६ २६ पञ्चमनामस्तव स्तोत्र (प्रीतिप्रसन्नस्तव) सं. पञ्च २३ २७ कर्मनामस्तव (पुराण
पुराणिक) सं. पञ्च ७, २८ महाभक्त्यमार्गसर्वविद्विष्टिका (व्योमात्मन) प्रा. पा. २७ २९ पार्वीस्तोत्र
(ममस्तुतीर्था) सं. पञ्च २३ ३ पार्वी स्तोत्र (पञ्चापार्वी) सं. पञ्च २९ ३१ पार्वीस्तोत्र (सिद्धि-
मन्त्रमस्तुती) प्रा. पा. ११ ३२ पार्वी स्तोत्र (समस्त माता त्वं पितर) सं. प. ९, ३२ पार्वी स्तोत्र
() ३४ महाभौमविद्विष्टिका (सुरावरद्वयवैद्य) प्रा. पा.
१३ ३५ शीरपञ्चस्तुति (देवाजीकृते) सं. प. १ ३६ अष्टमस्तुति स्तोत्र (सचमुनविद्व) प्रा.
पा. २३ ३७ सूर्यस्तवस्तुतिस्तोत्र (ममिस्तुतिस्तव) प्रा. पा. २९ ३८ नदीस्तोत्र (नदीन
नदीन) प्रा. पा. २९, ३९ सर्वभिमस्तोत्र (प्रीतिप्रसन्नस्तुति) सं. प. २३ ४ अष्टविद्विष्टि भिम स्तोत्र
(भीममन) प्रा. पा. १४४ ४१ अष्टमस्तुति (मन्त्रदेवीनामि) प्रा. पा. ४ ४२ सरस्वती
स्तोत्र (सरमस्तुति) सं. प. २५ ४३ मयभरस्तव (किं किं कण्ठ) अवमनन ११।

आप करके का उपदेश दिया है। दूसरे पक्ष में जोताओं की योग्यता को दिखाना है। १-४ पक्ष में अपमानों द्वारा नेत्रराशियों को निम्नोक्ति प्रदर्शित किया करते हुए पूर्व पक्ष में १ भीरोक्ति मन्त्र २ भिनगुह में निराध, ३ वसन्तिपाद के प्रति मातृसर्व ४ इन्द्रसर्वपाद ५ नाभक मर्चों का प्रति मन्त्र ६ वेस स्वीकार (विन्ता) ७ मदी आदि का आचम ८ धामय आचरण ९ सिद्धान्तमार्ग की कथा वीर १ शुक्ति के प्रति द्वेष का निवेदन। इस प्रकार विवेकीय रूप द्वारा का उल्लेख किया है। ६ से ११ पक्ष पर्यन्त दश द्वारों का विवरण वर्णन किया है। १४-१५ में अन्तरात्मना का कारण ब्रह्म कर, १६-१७ में सुनिहित धातु-रूप के पृथक्कार की प्रशंसा की है। १८ में १५-४० में पक्ष में मन्त्रकण्ठस्थ वेद्य की अपमान प्रकाश कर वर्णन करते हुए उपसंहार किया है।

इस अनुवाद बार्हस्पत्य ग्रन्थ को भी पवित्रीय निवेदना अग्रस्तुत प्रशंसा अर्थात्तराम्यास दुस्त्वयोगिता एकत्र अपमान अनुमासादि अलंकारों से सजित कर अपनी बहुमुखी प्रतिभा का सुन्दर परिचय दिया है। साथ ही इस में अग्रपद साहचर्यविकीरित मन्त्रकान्ता सिद्धिरी द्विपरी पृथ्वी मास्मि वसन्तिपाद का वि ८ पृथक् १ छन्दों में प्रथित कर उन्मेषात्म पर एकत्रितक भी सिद्ध किया है। समग्र काव्य योजनायुक्त से परिपूर्ण होने के कारण पाठक के हृदय में भी आनन्द ही उत्पन्न कर देता है।

सङ्ग्रहक की टीकाएँ—इस अनु काव्यग्रन्थ पर अनेक समीक्षकों ने माध्य दृष्टि अवधारित, उत्कृष्टबोध आदि रूप कर इसकी महत्ता, उपयोगिता स्थापित की है। वर्तमान में इस पर दृष्टि आदि ८ आठ दृष्टिमें ही प्राप्त होती है। जिसकी तात्त्विक निम्नलिखित है।

१ बृहद्दृष्टि	निवपत्तिस्वरि	२ अनुदृष्टि	भीष्मकीसेन	३ अनुदृष्टि	हर्षराज गणि
४ अवधूरि	५ धातुकीर्ति	५ पक्षिका	देवराज	६ अनुदृष्टि	विवेकरामस्वरि
७ अनुदृष्टि	(१)४	८ नाभकमन्त्र	९ अर्जुनसूक्त		

इनमें आचार्य भीमप्रतिस्वरि की टीका सब से बड़ी है और सर्वश्रेष्ठ की। यह टीका अनुवाद सह पूर्वमें प्रकाशित हो चुकी है। फिर हाक यह ग्रन्थ अवधूरि और दो अनुदृष्टियों के साथ प्रकाशित हो रहा है।

अवधूरिकाट—महोपाध्याय धातुकीर्ति खट्वाटरगण्ठीय भीमिनमन्त्रस्वरि की परम्परा में नाभक-आचार्य भीममन्त्रमाप्तिस्वर के शिष्य थे। आपने छ १६१७ में गुणप्रधान भीमिनमन्त्रस्वरि रचित पौषध विधिप्रकरणग्रन्थ का संशोधन किया था। छ १६१५ में आपरा में समाप्त अन्तर्गत की समा में पौषध विधि विषय में भी मुद्रितसागरजी के साथ साक्षात् कर उन्हें निरुत्तर किया था। १६१९ में वैष्णव दृष्टि १५ की भीमिनमन्त्रस्वरिजीने आपको उपोपाध्याय पद प्रदान किया था। छ १६४६ माघ वदि १४ को आपने में आप का सर्वपाद हुआ था। आपने अपने जीवनकाल में सातस्मरण पाठावबोध आदि अनेकों ग्रन्थों की रचना की जिन में ११ छोटे-मोटे ग्रन्थ प्राप्त होते हैं।

प्रस्तुत अवधूरि की रचना १६१९ माघ दृष्टि की ५ पक्षी की पूर्व हुई है। यह अवधूरि होते हुए भी स्वार्थ प्रकाशित होने के कारण टीका का ही साहाय्य रखती है।

सङ्कीर्ण—इनके सम्बन्ध में अन्य कोई भी उल्लेख प्राप्त नहीं होते हैं। केवल इस टीका की प्रकृति से ही ज्ञात होता है कि—वे खट्वाटरगण्ठीय विष्णुकीर्तिवाके नाभक वीरवास के पौत्र और वीरवीर

भीष्मरी के पुत्र थे। इन्होंने यह स्फुटार्था नाम की टीका रचना से १५११ में की है। उपरांत वेने दूसरे काम की टीका १६ वर्ष की अवस्था में बनाया उन के पाण्डित्य का प्रतीक है।

यह स्फुटार्था नाम की टीका सामान्य ही ही है। टीकाकार कई १ स्वयं पर व्यापिक वर्षों का कथन स्वयं कर भाषार्थ-व्याख्यान मात्र ही प्रकट करने को उत्सुक प्रतीत होती है अतः कई स्वयं का निवेदन अत्यन्त ही रह पड़ा है। साथ ही इनके समुक्त बहसका होने के कारण कई स्वयं में उन्हीं शब्दों का अन्तर का कथनविस्तार कर दिया है।

इस में जाकर्य की वस्तु यह है कि इस काम की केवल १९ पद्य की टीका-प्राप्त नहीं होती है। इस सम्पादन में पू. कपारपायसीने तीन ग्रंथों का उपयोग किया है, और इस की एक प्रति मेरे संघ में भी है, पर किसी में भी इस श्लोक की टीका उल्लिखित नहीं होती है। अतः इस प्रकाशन में स्वामिश्रित व रचकर श्रीहर्षण मणि की ही १९वें पद्य की टीका के रूप में की है।

हर्षण—यै श्रीशिवमहेश्वरि के शिष्य महोपाध्याय श्रीसिद्धान्तसिंह के प्रशिष्य स श्री क्षमयसोम के शिष्य थे। इन के सम्बन्ध में विशेष हस्तान्त प्राप्त नहीं होता है। इस की प्रशस्ति में रचण-संवाद का उल्लेख भी नहीं है, पर महो श्रीसिद्धान्तसिंह के प्रशिष्य होने कारण इसकी रचना १६वीं सताब्दि के प्रारंभ में ही हुई है।

यह अनुष्टुप् वस्तुतः अनुष्टुप् नहीं है किन्तु भीमिनपति की बहसका का संक्षिप्त संस्करण मात्र ही है। बहसका में प्रमेयित पद्य विपक्षप्रतिपादन आधुनिक उद्धारण द्वारा का रवान कर मूलग्रन्थानुसारिणी समग्र टीका का प्रारम्भ से अन्त तक पंक्ति-पंक्ति अक्षर-अक्षर का उद्धारण कर संक्षिप्त संस्करण तैयार किया है। उपराहकार्य केवल १६वें पद्य की टीका की कुछ पंक्तियें ही देखिये—

शिवपतिश्वरि टीका—“साम्प्रतं प्रकरणधर प्रकरणं समानुबन्धिद्वेयतास्वरूपप्रकाशनसामग्र्यं
सुवर्णवक्रमन्त्रेण स्वनामकेन्यापिर्विभाषितुगह—

‘विज्ञातिष्ठ’। व्याख्या—विश्वं नन्दे इति सम्बन्धः । विज्ञातेषु त्रिभुवनविषयि वद्विजिज्ञाति
जानतेयस्वन्तं सोमग्र्यं अवर्षं वद्विज्ञातुगहं अस्मिन् यस्मिन्मन्त्रं सुतोमन्त्रे विज्ञात्याह्वयिज्ञाते
अनाचारं आर्यं-मनोरथं इति-पूरति आचारं, न आचारो-अनाचारस्य सुतोमन्त्रादिकमकारिणं पुंसो वाहु
मन्तापितवर्षं । ‘सज्जानपुमर्षि’ सज्जानेन-केनज्जानेन कोकाकोप्रवभासकभाषा मास्वन्तं ‘विश्वं तीर्थंकरं इत्यादि।

अतः यह शब्दवत्ता प्रतिपादित हो जाता है कि यह केवल संस्करण ही है मौलिक टीका नहीं।
पूज्य उपाध्यायपदमहोदय मुनि-श्रीसुखसागरजी मने प्रस्तुत कपीद्वारा लिखने का जो सुधे नमस्तर
दिया है एतदर्थ में आपका कृतज्ञ हूँ।

अहमदाबाद
कानसाबाबा जैन उपाध्याय
१९-१-५९।

पूज्य श्रीविश्वमिशापरपूटीमहोदयपति
या वि. उपाध्याय शिवसागर
साहित्यकार्य जैन दर्शनशास्त्री
साहित्यरत्न [संस्कृत हिन्दी] काम्यटीर्थे ।

॥ श्रीस्तम्भमण्यर्चनायाय नमः ॥

भीमरतरगच्छाङ्कार-नवाङ्गीकृतिकार-भीमिनमयदेवसुरिच्छिष्य-कवीन्द्रभूषामणी
भीमिनवल्लभसुरिविरचितः ।

जिनभद्रसुरिश्चात्मान्तर्गत-साधुकीर्तिगणिनिर्मितावधूरीसमलकृतः

श्रीसंघपट्टकः

भीमत्पार्श्वेति न मत्वा, सर्वसम्पत्तिशायकम् ।

सङ्घपट्टकद्राक्षस्या-ऽक्षरायै वितनोन्यहम् ॥ १ ॥

इह हि पुरा वक्ष्यताङ्गीतिष्वपि भीमदण्डिछपत्तने दुर्लभराजसभायां वैस्पवासिनो
विनिर्दिष्ट्य प्राप्तस्वरतरविरुद्ः भीजिनेश्वरसरिः, तत्पुत्रे जिनचन्द्रसरिः, तद्विनेयः श्री
स्तम्भनक्षत्रार्थप्राकट्यकृष् नवाङ्गीकृतिविधाता च भीममयदेवसरिः, तच्छिष्यः श्री
जिनवल्लभसरिः शिषिछाचारनिरासाय परोपकारकरणाय च भीमदण्डस्य पट्टकरूप
श्रीसंघराज्यपट्टकञ्चाङ्गं चकार, तस्याय क्वाभ्यम्—

बद्धिन्वालावलीढं कुपयमयनपीमातुरस्तोकलोक,—

स्यामे संदर्शयै नाग कमठमुनिवपः स्पष्टयन् द्रुष्टयुधैः ।

यः कादण्यामृताभिर्विधुरमपि किञ्च क्षस्य सद्यःप्रपद्य,

माहेः कार्यं कुमार्गस्त्वलममिति जगादेव देवं स्तुमस्वम् ॥ १ ॥

क्याक्या—“बद्धि०” त देवं स्तुमः । तमिति कं ? यो मगवान् मातुरमे
अस्तोकलोकस्य-समस्तलोकस्य अग्रे नाम-सर्वे संदर्शयै-दर्शयित्वा माहेः-पण्डितैः
‘कुमार्गस्त्वलनं कार्यम्’ इति जगादेव-इति कथयामासेव । कथम्भूत नाग ? बद्धिन्वा
लावलीढम्-बद्धिन्वालाभ्यासम् । कथम्भूतो मगवान् ? कुपयस्य-कुमार्गस्य मयने पीः-
पुष्टिर्यस्य । पुनर्मगवान् किं कुर्वन् ? तथैः-अरण्ये कमठमुनिवपः द्रुष्टं स्पष्टयन्-प्रकटी
कुर्वन् । कथम्भूतो मगवान् ? कालव्यभूताभिः-कालव्यभूताभ्यस्तस्य अभिः-समुद्रः ।
किं कृत्वा कुमार्गस्त्वलनं कार्यं ? तत्राह-‘किञ्च’ इति सत्ये स्वस्य-आत्मनः सद्य-धीमं
विधुरमपि-कष्टमपि प्रपद्य-अङ्गीकृत्य । इति प्रथमकाव्यार्थः ॥ १ ॥

कस्याजामिनिवेशवामिति गुणग्राहीति मिथ्यापच,—

प्रत्यर्थीति विनीत इत्युच्यते इतीषित्यकारीति च ।

वाक्षिप्सीति इमीति नीतिमुदिति स्वैर्यीति धैर्यीति सद्,—

धर्माधीति विवेकवामिति सुधीरित्युच्यसे त्वं भवा ॥ २ ॥

व्याख्या—कस्या० ॥ कस्याजः—श्रुमः, अमिनिवेशः—मनःपरिणामो यस्येति

कस्याजामिनिवेशवान् इति । गुणग्राहीति । मिथ्यापचस्य—कृमार्गस्य प्रत्यर्थी—वैरी, इति ।

विनीत इति । अश्रुतः—सरल(इति) औचित्यकारीति—योग्यताकारीति । च—पुनः

वाक्षिप्सीति । इमी—चित्तेन्द्रिय इति । नीतिमुद—न्यायमार्गचारक इति । स्वैर्यी—

स्विरत्ववान् इति । धैर्यी—वीरत्ववानिति । सद्भवेस्वार्थीति । विवेकवानिति । सुधीः—

सुबुद्धिरिति । हे शिष्य ! एवंगुणविशिष्टस्त्वम्, अत एव मयोच्यसे त्वमिति, त्वां प्रत्यहं

पचमीति काव्यार्थः ॥ २ ॥

इह किञ्च कलिकाकालवक्त्रान्तराल—किञ्चित्तुपि गततत्त्वप्रीतिनिमित्तप्रचारे ।

प्रसरत्तत्त्वबोधप्रसुरत्कापबोध,—सगितसुगतिमार्गे सम्प्रति प्राणिबर्गे ॥ ३ ॥

प्रोत्सर्प्यस्यसिप्रहसकवक्षमाभ्यर्षसाम्राज्यपुष्प,—

मिथ्यात्वबान्धवद्वे जगति विरलतां याति जैनन्त्रमार्गे ।

सङ्क्षिप्तद्विष्टमूढप्रकाशजडमनाप्रापरकेर्जिनोक्ति,—

प्रत्यर्थी साधुवैरिपविमिरमितः सोऽपममात्रि पन्थाः ॥ ४ ॥

व्याख्या—इह० ॥ प्रो० ॥ विपयिभिः—विषयसेवकेः साधुवैरैः—लिङ्गचारि—

मिर्हिनाचारैः चैत्यवासिभिः अमिता—समन्तात् सोऽप्य पन्था—मार्गः अप्रापि—विन्दारितः॥

क सति ? सम्प्रति इह—दुष्पमाकाले किलेति सत्ये प्राणिबर्गे एवंविधे सति । कथम्भूते

प्राणिबर्गे ? कलिकाक एव—दुष्पमाकाल एव व्यालः—सर्पस्तस्य वक्त्रान्तरालं—द्विस्तान्त

राल, तत्र स्थितिः—स्थानं तां लुपते—सेवते यः सः । पुनः कथम्भूते ? गततत्त्व—

प्रीतिनीतिप्रचारे—गतौ तत्त्वप्रीतिः, नीतिप्रचारस्य न्यायप्रचारस्तौ यस्य सः । पुनः

कथम्भूते ? प्रसरत्—प्रसरणशीलो योऽनवबोधः—अज्ञानेन प्रसुरत्कापबोधः—कृमार्गे

समूहस्तन रघगितः—आन्ध्रादितः सुगतिमार्गः—द्वगतायादिमन्त्रघो यस्य सः ॥३॥

पुनः क सति ? जगति जैनन्त्रमार्गे विरलतां याति सति । कथम्भूते जैनन्त्रमार्गे ?

“ प्रोत्सर्प्य ” प्रोत्सर्पन्—उच्छिद्यन् यः मस्मराशिप्रहस्तस्य सखा—मित्रं यश्चमाभ्यर्षम्—

असपतिपूजार्थं तस्य साम्राज्यं तन पुष्पन्—प्रवर्द्धन् मिथ्यात्वमेव बान्त—तमस्तेन

रुद्धे । कपम्भूतेः साधुषेयैः ।, सङ्क्रिये-रौद्राभ्यवसायवान् द्विष्टे-मत्सरी मूढः-भूलेः
प्रसलः-दुर्जन बहः-दुर्मेधा एवम्भूतो यो मनस्तस्य सङ्गस्तस्य आम्नायः-परम्परा तत्र
रक्तौ । कपम्भूतः पन्था ? भिनोक्तेः-मगबद्रचनस्य प्रत्यर्षीति काव्यार्थः ॥ ४ ॥

अथ द्वारमाह—

पद्मौद्देशिकमोहनं भिनगृहे वासो वसत्यधमा,
स्वीकारोऽर्धगृहस्थवचैत्रसप्तमेष्वाप्रेक्षितापासनम् ।
सावधाचरितादरः सुतपसाऽपह्ना गुणिर्द्वेषीः,—
धर्मः कर्महरोऽत्र चेत्यपि महेम्नेरुक्ताऽऽधी तरेत् ॥ ५ ॥

व्याख्या-यत्रौ० ॥ यत्र मार्गे औद्देशिकस्य-आषाकर्मणो मोहनम् ॥ १ ॥
भिन गृहे वासः-वसनम् ॥ २ ॥ वसत्यधमा-वसतिम्-उपाश्रय प्रति अधमा-
मास्वर्यम् ॥ ३ ॥ अधः ॥ ४ ॥ गृहस्थः ॥ ५ ॥ चेत्यसदनेषु-चेत्यगृहेषु स्वीकारः
॥ ६ ॥ अप्रेक्षितादि-अप्रमार्जितादि आसनम् ॥ ७ ॥ सावधाचरणापामादरः ॥ ८ ॥
सुतपस्य-सिद्धान्तमार्गस्य अपह्ना-हीला ॥ ९ ॥ गुणिषु द्वेषीः ॥ १० ॥ अत्र पथे-
दक्षद्वारसंयुक्ते चेद्-यदि धर्मः कर्महरः स्यात्तदा मेरुपर्वते 'अधौ तरेत्' इति निषेध
वाक्य, कदापि न भवति ॥ ५ ॥

औद्देशिकमोहनद्वारं व्याख्यानयति—

पट्टकाद्यानुपमर्षं मिर्षयसुपीनाशाय परसाधित,
शास्त्रेषु प्रतिपिष्यते यत्सकृन्निर्दिष्टताऽऽनामि यत् ।
गोमांसाद्युपम यद्वाहुरय यद् मुक्त्वा यतिर्षाधयः,
तत्को नाम भिषस्तदीह सधृजः सङ्गादिभक्तं विदम् ॥ ६ ॥

व्याख्या-पट्ट० ॥ पट्टकायान्-पृथिव्यादीन् निर्दयम् उपमर्ष-आरम्य यद्
आषाकर्म शपीन्-साधून् आषाय-मनस्यवधार्य साधितं-निष्पादितं यत् शास्त्रेषु
असकृन्-बारंवारं प्रतिपिष्यते, यत्पुनर्निर्दिष्ट(स्त)श्रुताधायि-निर्दिष्टतायाः-निःशूक-
त्वस्य आषायि-कारकं यद् गोमांसाद्युपम-गोमांसादितुल्यमाहुस्तीर्थकराः, अथ पट्ट-
अशनं मुक्त्वा यतिः अधः-नरके याति । एष रूपवस्थानमाषाकर्म तत् सङ्गादिनिमित्त
मशनं तदिति क्रोमलामन्त्रणे इह-अगति कः सधृज-सद्यो भिषिस्सति-भोक्तुमिच्छति ?
किं कर्तुम् ? विदन्-आनन्, एतावता ज्ञात्वा न कोऽपि भोक्तुमिच्छतीति ॥ ६ ॥

द्वितीयद्वारमाह—

गायद्गन्धर्वसुतात्पञ्चमजिरणह्वेषुगुह्याम्बरतः,—

मेकस्तुप्पञ्चगुह्यम्भुगमरकसद्गुह्योचनबन्धनीधे ।

हेबद्रव्योपभोगधुवमठपतिताऽऽज्ञातमाम्यकसन्तः,

सन्तः सङ्गक्षिपोम्बे न कञ्चु मितगृहेऽर्ह्यमतज्ञा वसन्ति ॥ ७ ॥

क्याक्या—गाय० ॥ मितगृहे अर्ह्यत्पेत्ये अर्ह्यमतज्ञा—अर्ह्यमतज्ञातारः सन्तः
कञ्चु—निधितं न वसन्ति । कयम्भूते चैरमे ? गायद्गन्धर्वाः गायन्तो गन्धर्वा यत्र,
तुत्पन्ती पञ्चमणी—वेद्या यत्र, रजद्वेषुः—रजस्त—रजस्व कर्षन्तो वेद्यो—वेद्या यत्र,
गुह्यन्तो सुवज्ञाः—सुवज्ञा यत्र तत् गुह्यन्सुवज्ञा, मेकस्तुप्पञ्चगुह्यम्—मेकस्तुप्पञ्चगुह्यम्—सहस्रहाप
मानाः पुष्पस्रजः—पुष्पमाला यत्र, उद्यत्—समुत्सृज्यगन्धो—सुगन्धः—कस्तुरिका यत्र,
सुसन्तः दीप्यमानाः ठहोवाः—चन्द्रोदया यत्र, चञ्चलनीधः—चञ्चलः—महाधनवक्त्रादि
भूषणभूषिता धनौषाः—भावकसङ्गा यत्र स सर्वपदेकयसमासः । चैरमे एतत्सर्वं भवति ।
किम्भूताः सन्तः ? हेब० देवद्रव्यस्मोपभोग धुवमठपतिता या मठपतिता आज्ञातना च
ताम्बूलमध्वजपनासनादिरूपा, ताम्बः प्रसन्तः । कयम्भूते चैरमे ? सङ्गक्षिपोम्बे,
एतावता चैरयमक्तिः कार्या, तत्र वासो न कार्यः ॥ ७ ॥

तृतीयद्वारमाह—

साध्याग्निर्गणधैर्य निपेक्षितोक्ता, निस्सङ्गताऽग्निमपद् मुनिपुङ्गवानाम् ।

क्षय्यावरोक्तिमन्नगरपद् च जानम्, विद्वेष्टि कः परगृहे वसति सकर्णः ॥ ८ ॥

क्याक्या—साक्षा० ॥ कः सकर्णः—विद्वान् परगृहे—भाषकोपाधये वसति—
स्थानं विद्वेष्टि—तत्र द्वेष भवे अपितु न कोऽपि । कयम्भूता वसति ? साध्याग्निः—तीर्थकरः,
गणधैर्य—गौतमादिभिः निपेक्षितोक्ता—निपेक्षिता—सेविता उक्ता च मध्येम्याः । पुनः
किम्भूता वसति ? मुनिपुङ्गवानां—मुनिप्रवराणां निस्सङ्गताग्निमपद्—निस्सङ्गतावा
अग्निर्म—प्रधानं पद—स्थान परगृहे वसतां साधूनां सङ्गोऽपि न म्यात् । सकर्णः किं कर्षन् ।
क्षय्यावरोक्तिं क्षय्या—क्षय्या तरति संसारसागरमिति क्षय्यातरस्तस्य उक्तिः—कपनं, ॥
पुनः—अनमारपद्, न विद्यते अगारं—गृह यस्य स । अनमारस्तस्य पद् जानम्, एतावता
अनमारस्य भाद्रगृहे वसनमेव भेषः ॥ ८ ॥

— पुनरपि तद्वृत्तारमेवाह—

चित्रोत्सर्गापवादे यमिह शिवपुरीदूतभूते निष्ठीये,
प्रागुक्त्य भूरिमेवा गृहिगृहवसतीः कारणेऽपोष पश्चात् ।
स्त्रीसंसक्त्यादियुक्तेऽप्यमिहितयतनाकारिणं संयतानां,
सर्वत्रागारिषाम्नि न्ययमि न तु मरः कापि चैत्ये निवासः ॥ ९ ॥

व्याख्या—चित्रो० ॥ यत्—यस्मात्, इह—प्रवचने निष्ठीये—निष्ठीयग्रन्थे
निष्ठीयनाम्नि छेदग्रन्थे सर्वत्र अगारिषाम्नि—आहगृहे संयतानां—साधूनां निवासो
न्ययमि—नियमेन प्रतिपादितः । कथम्भूते निष्ठीये ? चित्रोत्सर्गापवादे—चित्रौ—नाना
प्रकारौ उत्सर्गापवादौ नयौ यत्र तत्, तत्र नयद्वयस्य विस्तरव्याख्याऽस्तीति । पुनः
किम्भूते ? शिवपुरीदूतभूते—शिवपुर्याः—मोक्षनगर्या दूतभूते तत्र ग्रन्थे प्राक्—प्रथम
भूरिमेवाः—अनेकप्रकाराः गृहिगृहवसतीः—गृहिण्य गृहमेव वसतयः—उपाभयास्ता उक्त्वा
पश्चात्कारणे सति अपोष—अपवादविषयीकृत्य पूर्वमुत्सर्गेण 'स्त्रीसंसक्त्यादियुक्ते
उपाभये न वस्तव्य माधुना' इत्युक्त पश्चादपवादमार्गेण तत्र वसनीयमित्यपि
प्रोक्तम् । कथम्भूत अगारिषाम्नि ? स्त्रीसंसक्त्यादियुक्तेऽपि—स्त्रीपद्मपण्डकानां संसर्गादि
युक्तेऽपि वसनीयम् । कथम्भूतानां संयतानाम् ? अभिहित—यतनाकारिणाम्—अभि
हिता—प्रोक्ता या यतना—परिष्कृतादानरूपा तत्कारिणाम् । एवमुत्सर्गेण अपवादेनापि
गृहस्वगृह एव वसनीय न पुनः कापि चैत्ये निवासोऽनुमतः ॥ ९ ॥

प्रवक्ष्यामितिपिबन् ननु यमस्वीकारमाहुर्बिनाः,
सर्वारम्भपरिग्रह स्वस्तिमहासावधमाचक्षते ।
चैत्यस्वीकरणे तु गर्हिततम स्वाग्माठपत्य वते,—
रित्येवं प्रतयैरिणीति ममता युक्ता न मुक्त्यर्थिनाम् ॥ १० ॥

व्याख्या—प्रव० ॥ ननु—निश्चित बिनाः—स्वीकराः धनस्वीकारम्—अर्थाङ्गीकारं
प्रवक्ष्यामितिपिबन्—दीक्षाविरोधिनम् आहुः—कथयन्ति तु—पुनः सर्वारम्भपरिग्रहं,
सर्वारम्भिणां—गृहस्थानां परिग्रह—स्वीकारं ममैते गृहस्था इति, अतिमहासावधम्—
अत्यन्त महापापम् आचक्षत वदन्ति । तु—पुनः यतोः—साधोः चैत्यस्वीकरणे—चैत्यममत्ये
गर्हिततमम्—अत्यन्तगहणीय माहवत्यं—महपतिस्व स्यात् । इत्येवमकारण मुक्त्यर्थिनां—

मुक्तेः प्रार्थकानां साधूनां ममता न मुक्ता, कथम्भूता ममता ? अतवेरिणी, इति-अर्थ-
गृहस्वचैत्यस्वीकारः । इति द्वारप्रर्थ व्याख्यातम् ॥ १० ॥

भवति निवतगच्छमात्रं स्वादिभूषा, नृपतिकृद्भवेत्तल्लोकशासनं मिथोः ।

स्फुटतर इह सङ्गः सातधील्लस्वमुचै-रिति न कालं सुमुद्योः संगत गच्छिकाऽपि ॥ ११ ॥

व्याख्या—भवति० ॥ अत्र-गच्छिकाद्यासने नियतं-निमित्तम् असंयमो भवति
गच्छिकादीनां प्रसिद्धेस्त्वयितुमशक्यत्वात् । विमृषा-सोमा स्यात् महापुरुषसेवनीयत्वात् ।
एतद्-भासनसेवनं नृपतिकृद्-राजपिह च पुनः मिथोः-साधोः लोकशासः स्यात्-
'अहो ! मुग्धतोऽप्येकविद्यासनेषु उपविद्यते' इह गच्छिकासने समपरिग्रहः स्फुटतरः-
प्रकटतरः तथै-अस्पर्श सातधील्लत्वं-सुखलम्पटत्वात् । इति हेतोः सङ्ग-निमित्तं सुमुद्योः-
साधोः गच्छिकादि, आदिष्वप्यात् मत्सरकसिंहासनादेः परिग्रहः, तत् न संगत-न युक्तम् ।
अप्रेक्षिताद्यासनद्वारं व्याख्यातम् ॥ ११ ॥

साध्याचरितद्वारमाह—

गृही निवतगच्छमात्रं विनगृहेऽधिकारो यतेः, प्रदेयमद्यवाहि साधुषु यथा वचाऽरम्भिमिः ।

प्रवाहिविचिचारणां सुविहितान्तिकेऽगारिणां, गतानुगतिकैरहः कथमसंस्तुत प्रस्तुतं ॥ १२ ॥

व्याख्या—गृही० ॥ गृही-भाषकः नियतगच्छमात्रं, नियतं-निमित्तं स्वगच्छ-
मेव भवतीति नियतगच्छमात्रं, स्वगच्छं मुक्त्वाऽन्यत्र न गन्तव्यम्, यतेः-साधोः-
विनगृहे-चैत्येऽधिकारः-तन्निन्ताकरणं 'प्रदेयमद्यवाही' स्यादि, आरम्भिमिः-गृहस्वैः
साधुषु अद्यनादि-अद्यनपानस्त्रादिमस्यादिमादि यथातथा-येन तेनापि प्रकारेण प्रदेयं
तत्राद्युद्दानेऽपि दोषो न अगारिणां-गृहस्थानां सुविहितान्तिके-साधुसमीपे वतादि
विचिचारणं साधुसमीपे क्षीसन्नतादि नाङ्गीकरणीय गतानुगतिकैः-एवकावत्प्रवाहपतितैः
चैत्यवासिमिः अहः-पूर्वोक्तम् असंस्तुतम्-अयुक्तं कथ-केन प्रकारेण प्रस्तुत-
प्रारम्भम् ॥ १२ ॥

भुवपथावकाशरमाह—

निर्वाहार्थिनमुचितं शुभकवैरक्षातलीकाम्बव,

तादृग् वसन्ततुणेन शुभणा सार्वाय मुष्णीकृतम् ।

यद्विष्मातगुणाम्बया अपि जमा कप्तोमगच्छमहा,—

देवेभ्योऽधिकमर्थंयमित महतो मोहस्य तज्जुम्भितम् ॥ १३ ॥

व्याख्या—निर्याहा० ॥ यत्-यस्मात्कारणात् एवविधा जना एवविधं गुरुं
देवेभ्योऽधिकमर्षयन्ति सत् महत्-प्रबलस्य मोहस्य-मोहनीयकर्मणो जृम्भित-
महात्म्यम् । कथम्भूत गुरु ? निर्वाहार्थिन-निर्वाहस्य-उदरभरणस्यार्थिनम् । पुनः
किम्भूतम् ? गुणलभैः-गुणलेषै उन्मिश्र-रसकम् । पुनः किम्भूतम् ? अज्ञातश्रीलान्वयम्-
अज्ञात शीलम्-आचारः अन्वयम्-कुलं यस्य स (तम्) । पुनः किम्भूतम् ? तादृग्वत्त्वम्
तद्वृत्तेन गुरुणा क्षिप्यतुरयाश्चाताविषयेन तद्वृत्तेन-क्षिप्यतुरयशुणेन एवविधेन गुरुणा स्वा-
र्थाय-स्वोदरभरणाय मृण्डीकृत तादृग्वत्त्वमेव मृण्णयते । कथम्भूता जनाः विख्यात
गुणान्वया अपि विख्याताः-प्रसिद्धाः गुणान्वयो बन्धो येषां ते सगुणाः-सुकृतोत्पन्ना
अपि । पुनः किम्भूताः ? लघोप्रगच्छद्गताः, सप्त उग्रः-उत्कटो गच्छद्गतो येषां ते ॥ ११ ॥

पुनरप्येतद्द्वारमाह—

दुष्प्रापा गुरुकर्मसम्पन्नतां सदर्मपुद्गिनृणां,
जातायामपि दुर्लभाः शुभगुरुः प्राप्तः स पुण्येन चेत् ।
कर्तुं न स्वहितं तथाऽप्यलभमी गच्छत्स्थितिभ्याहताः,
क भूमः कनिहाभयेमहि कमाराप्येम किं कुर्महे ॥ १४ ॥

व्याख्या—दुष्प्रापा० ॥ गुरुकर्मसम्पन्नतां-गुरुकर्मसम्पन्नतां नृणां सदर्म
पुद्भिः-प्रधानधर्मपुद्भि दुष्प्रापा गुरुकर्मस्वात् सदर्मपुद्भिर्न कदाचित् सदर्मपुद्बी जाता
यामपि पुनरपि शुभगुरुः दुर्लभाः-दुष्प्रापाः चद्-यदि ॥ गुरुः पुण्येन प्राप्तः, तथापि-एव
सामग्रीयोगेऽपि अभी आहताः स्वहितं कर्तुं नाल-न समर्थाः । कथम्भूता जनाः ?
गच्छत्स्थितिभ्याहताः-गच्छत्स्थित्या-गच्छत्मर्यादया व्याहताः-बन्धीकृताः । एव स्थिते क
पुरुष भूमः, क पुरुषम् इह-जगति आश्रयमहि-शरणं प्रपद्येमहि, क पुरुषम् आराध्यमहि-
आराध्यामः किं कुर्महे ॥ १४ ॥

सुखधामः किञ्च कोऽपि रक्षतिशुक्लः प्रपश्य चेत्ये कश्चिन्,
कृत्वा कश्चम पञ्चमक्षितकतिः प्राप्तस्तथाचार्यकम् ।
चित्रं चेत्यगृह गृही यति मित्रे गच्छे बुद्धिमीयति
रथ ज्ञात्रीयति वात्सिलीयति पुत्रान् बिभ्र बराधीयति ॥ १५ ॥

व्याख्या—सुखधाम० ॥ किमत्र संभावनायां कोऽपि सुखधामः-सुखपा-
धामः-धीनः सुखधामः एवम्भूतो रक्षतिशुक्ल-रक्ष्यवालः स वैराग्यामात्रेऽपि कश्चित्

अनिरुद्धे चैत्ये प्रवक्ष्य-दीक्षां गृहीत्वा ततः कञ्चन पुरुषं पञ्च-स्ववक्ष्य कृत्वा क्रमेण
 तत् आचार्यकम्-आचार्यस्य प्राप्तः । कथम्भूतः सः ? अक्षितकलिः-अक्षितः-अनिष्टः
 कलिः-कलशो यस्य स कलहयुक्तः । एतत् चित्रम्-आचार्यं स आचार्यपदवीप्राप्तो
 निर्गुणोऽपि चैत्यगृहे गृहीयति-‘ममेदं चैत्यं’-मिति गृहस्वधदाचरति । निजे मण्डे
 कटुन्मीयति-कटुम्लिपुरुषवदाचरति । स्वम्-आत्मानं शक्नीयति-शक्रवत्-इन्द्रवदाचरति ।
 पुषाम्-पण्डितान् बालिष्ठीयानि-सूक्ष्मीयति । मिश्र-अगत्, पराकीयति-वराकवदाचरति
 चैत्यवासिषु एतत् साध्याद् वक्ष्यते ॥ १५ ॥

पुनरपि श्रुतपञ्चावज्ञाद्वारमाह—

यैर्जातो न च वर्द्धितो न च न च क्रीतोऽपमर्षो न च,

प्राग्गृहो न च बान्धवो न च न च प्रेयास च प्रीणितः ।

तैरेवाव्यवसायमैः कृतमुनिव्याघैर्बन्धु बाह्यते,

न स्योतःपञ्चवज्जनोऽयमनिष्ट मीरावकं हा ! जगत् ॥ १६ ॥

व्याख्या—यैर्जातो० ॥ यैः-विचिताचारिगुरुभिः अप्य जनः-आहलोकः
 पितृरूपेण तेन न जनितः-अन्म प्रापितः, च पुनः वर्द्धितः-वृद्धिं नीतः, न क्रीतः-
 सूखेन गृहीता, न च येषां गुरुणाम् अवमर्षाः-अवर्षदाता, न च ब्राह्मकस्तु उत्तमर्षाः,
 प्राह प्रथमं दृष्ट-विश्लोकितः, न च तेषां बान्धवः-भ्राता, न च प्रेयान्-बन्धुमः, न च
 यैर्गुरुभिः प्रीणितः-अर्वादिप्रदानेन सन्तोषितः, न च तैरेव गुरुभिः अनिष्ट-निर-
 न्तरम् अप्य जनः बन्धात्-हठात् नस्योतः पञ्चवत्-तस्मिन् वृषमवत् बाह्यते-इवस्त्वतो
 आम्पते । कथम्भूतेस्ते ? अत्यवसायमैः-अति अत्यर्थम् अवमर्षोऽवमाः । पुनः
 कथम्भूतेः ? कृत-मुनिव्याघैः-विहितमुनिकपटैः, अत एव ‘हा !’ इति खेदे जगत्
 मीरावकम्-अधिपतिविमुक्त, यस्याग्रे पूर्यते स राजा नास्तीति ॥ १६ ॥

किं दिग्मोहमिताः कियन्ध-वधिराः किं भोगपूर्णाकृताः,

किं वैषोपहृताः किमज्ञा ? ठकिताः किं वा महावेष्टिताः ।

कृत्वा मूर्खिण्यं श्रुतस्व नवमी दृष्टोक्तयोः अपि,

व्यावृत्तिं कुपवाञ्छा न वपतेऽस्यमिति चेतस्कृते ॥ १७ ॥

व्याख्या—किं दिग्मोहा० ॥ भमी जडाः-मूर्खाः किं दिग्मोह-दिग्माभ्रमम्
 इताः-प्राप्ताः । किम् अवधधिराः-अ-वाध धधिराव्य, भवणविकृतः पादविप्रलेपादि

योगः, अङ्गनादि पूर्ण, योगपूर्णकृताः-मस्तकादिषु योगपूर्णप्रत्येपेण वशीकृताः । किं
 देवोपहृताः-देवेन-प्रतिकूलदेवेन किमुपहृताः । किमङ्ग ठकृताः-‘अङ्गे’ति कोमला
 मन्त्रणे किं ठकृताः-पूर्वेण च मञ्जिताः । किं वा ग्रहावेक्षिताः । ग्रहैः-व्यन्तरा
 दिभिः आवेक्षिताः-अभिष्टिताः । एते तस्य न जानन्तीति दृष्टान्ताः । यतः-यस्मात्
 अमी ज्ञाताः कृपयात्-कुमार्गात् व्यावृत्ति-निवृत्ति न दधत-न कुर्वन्ति । किं कृत्वा ।
 ध्रुतस्य-सिद्धान्तस्य मूर्ध्नि-मस्तके पत्र-पाद कृत्वा-सिद्धान्तोक्तमविगणय्येत्यर्थः ।
 कथम्भूता ज्ञाताः । इष्टोरुदोषा अपि, दृष्टा उरवः-गरिष्ठा दोषा यैस्ते, प्रत्यक्षतो
 दोषान् पश्यमानाः कुमार्गनिवृत्ति न कुर्वन्ति अत एव दिङ्मोहादिविशेषणम् । च-पुनः
 एतत्कृते-कृपयव्यावृत्तिकृते पुरुषा ये अस्यन्ति-ईर्ष्यां कुर्वन्ति, स्वयं कृपयव्यावृत्ति न
 कुर्वन्ति, ये कुर्वन्ति तेभ्यो ज्ञाता अस्यन्तीति विशेषणसफलता ॥ १७ ॥

श्रुतपद्यावस्थाद्वारमाह—

इष्टावाप्तिरुदविटमटचेटकपेटकाकुल,

निधुवनविधिनिबद्धदोहनरनारीनिकरसङ्कुलम् ।

रागद्वेपमत्सरेर्षो पनमचपट्टे निमज्जन,

जनयत्येव मूढजनविहितमविधिना जैनमज्जनम् ॥ १८ ॥

व्याख्या—इष्टावाप्तिः ॥ अविधिना-अविधिप्रकारेण रात्रौ इत्यर्थः, मूढ
 जनविहित-मूर्खलोककृत जैनमज्जन-तीर्थकरस्नानम् अपचपट्टे निमज्जन-पापपट्टे मुढन
 जनपत्येव-करोत्येव । एवकारो निबध्नायै । किम्भूत रात्रिस्नानम् । इष्टावाप्तिरुदविट
 नटमटचेटकपट्टकाकुलम्-इष्टा-बहुमा स्त्री रात्रायागता तस्या अवाप्तिः-प्राप्तिस्तथा
 तुष्टा-सन्तुष्टा य विद्याः-वेद्यापतयाः, नटाः-नाटकिनाः, मटाः-सुमटाः, चेटकाः-
 दासास्तेषां पटक-समुदायस्तन आकुलम्, रात्रौ प्रापस्त समागच्छन्ति । पुन कि
 म्भूत । निधुवनविधि निधुवन-मैधुन तस्य विधि-विलसित, तत्र निबद्ध-कृतो
 दोहदा-अभिलाषो येन सन् । एवविध नरनारीनिकर-मनुष्यस्त्रीपुन्द तेन सङ्कुल-व्याप्तम् ।
 पुनः किम्भूत । रागद्वेपमत्सरेर्षोपनं, रागा-स्नहः, द्वेषः-क्रोधः, मत्सरः-क्रोधविशेषः,
 परगुण्याऽसहिष्णुता-ईर्ष्या-स्ववृत्त्यां परण ज्वरन्ती इष्टा क्रोषकरण, तेष्वन-निबिड
 पट्टुपादिविद्यादिसंमर्दां रात्रौ निबिडं मगवत्स्नात्र पट्टममज्जनप्रवृत्तिस्थाप ॥ १८ ॥

जिनमतविमुखविहितमहिताय न भगवन्मेष केवलं,
किन्तु तपश्चरित्र-दानाद्यपि जनयति न कलुष शिष्यफलम् ।
अविधि-विधिकमात्रिणाञ्चापि क्षुभुय-क्षुभाय जायते,
किं पुनरिति विदम्बनैवाहितहेतुर्न प्रतायते ॥ १९ ॥

व्याख्या-जिन० ॥ भगवन्मेष-स्नात्रमेष जिनमतविमुखविहितं-जिनमतात्-
भगवन्मतात् विमुखं-विपरीतम् अविधितया विहितं-कृतं कवलं-निकवलम् अहिताय न
किन्तु तपश्चरित्रदानाद्यपि-तप-भजननादि, चारित्र्य-देवसर्बविरतिरूप, दानम्-भ्रमया
दिरूपम्, आदिष्वद्वाद् विनयवैयाख्यादिग्रहण, तत्रपि अविधिकृत सख-निमित्त शिष्य
फल-मुक्तिफलं न जनयति, हि-निमित्तं जिनाञ्चापि-भगवदाञ्चापि अविधिबिधिक्रमात्-
अविधिबि विधिब तयोः क्रमात् अक्षुभक्षुमाय जायते-भवति, अविधिना अक्षुमाय,
विधिना क्षुमाय किं पुनरिति विदम्बनैवाहितहेतुर्न प्रतायते, इत्यसुना प्रकारेणाविधि-
क्रियाविदम्बना एवाहितहेतुप्रहितस्य संसारस्य हेतुः कारण किं पुनः न प्रतायते न
विस्तार्यते अपितु विस्तार्यत एव एतावता अविधिक्रिया विदम्बना एव अहितहेतुष्व
कल्प्यत एव ॥ १९ ॥

जिनगृह-जिनविम्ब-जिनपूजन-जिनयात्रादि विधिकृत
दानतपोव्रतादिगुरुमक्षिभुवपठनादि आहतम् ।
स्मादिह कुमतकुगुरुकुप्राहकुबोधैश्वर्यशतः,
स्फुटमनमिमवकारित परमोद्यममिब विपलबनिवेशतः ॥ २० ॥

व्याख्या-जिन० ॥ जिनगृह-जिनमभन, जिनविम्ब-भगवत्प्रतिमा, जिन
पूजन-भगवत्पूजा, जिनयात्रा-जटाहिकादिमहोत्सवः, आदिष्वद्वाजिनप्रतिष्ठाविग्रहः,
एव धर्मकृत्यं विधिकृत-शास्त्रोक्तप्रकारेण विहितं दानम्-भ्रमपदानादि, तपः-द्वादश
प्रकारं, व्रतानि-स्पृष्टप्राणातिपातभिरमभानि, आदिष्वद्वात् अमिग्रहादिः, गुरुमक्षिः-
धर्माचार्यमक्षिः, भुवपठन-सिद्धान्तपठनम्, आदिष्वद्वात् सिद्धान्तार्थभययादिग्रहणं,
य पुनः आहतम्-आदरण कृतम्, एवस्वर्बम् इह-अवधने कुमत-कुगुरु-कुप्राह-कुबोध
कुदेधनाशतः-कुमत-परतीर्थिकमत, कुगुरुः-सिद्धान्तार्थमोटकः, कुप्राहः-कदाग्रहः,
कुबोधः-कृत्स्नवदान, कुदशना-कुधर्मरूपा तासां अंशः-लेखस्वस्मात्, स्फुटं-प्रकम्पम्,
मनमिमवकारि-अनिष्टकारि संसारकारण स्यात् । एतान्महाह-विपलबनिवेशतो पर

मोक्षनमिदं, यथा विपलप्रवेष्टेण वरमोक्षन-प्रधान मोक्षनमपि अनिष्टकारि तथा विधि
धर्मकृत्यमपि कुमतिदुर्गुणादिद्वेषनामिभिर्दं संसारकारणमिति ॥ २० ॥

आकण्डुं मुग्ध-मीनान् बहिष्पिहितबद्धिम्बमाहरणं जैनं,
तन्नाम्ना रम्यरूपानपवर-कमठान् स्वेष्टसिद्धये विधाप्य ।
यात्रा-स्नात्राद्युपायैर्ममस्तिष्ठ-निशाजगारादिच्छेदश्च,
मन्त्रास्तुर्नाम जैनैर्ममस्तिष्ठ इव छठैर्ब्रह्मपते हा ! जनोऽयम् ॥ २१ ॥

क्याकया-आकण्डुं० ॥ नाम जैनैः-नाममात्रेण जैना नामजैनास्तैः-छिन्न-
चारिमिः 'हा' इति खेदे अयं भद्रालुर्धनः-भाषकजनो ब्रह्मपते-परामुस्याते । कथम्भूते
नामजैनैः ? छठैः-धूर्तैः । कथम्भूतः भद्रालुः ? छलित इव-व्यन्तराविष्ठित इव प्रथित
इव । छलनप्रकारमाह-मुग्धमीनान्-मूर्खमत्स्यान् आकण्डुं-आकर्षितुं बहिष्पिहितबद्धि-
बहिष्-मत्स्यग्रहणाय लोहकण्टक, तत्रपिहित-मांसबोत्क तद्वत् जैनं बिम्बं-जिनप्रतिमां
आदर्श-दर्शयित्वा, यथा, मांसखण्डेन मत्स्या बध्नीक्रियन्ते तथा मुग्धप्रतारणाय
तेरपि जैनबिम्बं दर्शितम् । ननु जिनबिम्बस्य कथं बहिष्पिहितोपमा ? उच्यते-अविधि
प्रकृतितस्य हीनाचारिप्रतिष्ठितस्य पुक्तेन न तु विधिप्रतिष्ठितस्य । पुनः किं कृत्वा ?
तन्नाम्ना-जिननाम्ना रम्यरूपान्-मनोहरस्वरूपान् अपवरकमठान्, अपवरकाः-अन्त
नीलया मठाः-रूपानविशेषास्तान् विधाप्य-काराप्य, कस्यै ? स्वेष्टसिद्धये-स्वस्येष्टसाध-
नाय, 'अस्माकमिष्ट मविष्यता'-मिति मियेन मगधवृमाण्डागारमठादिनिर्माण
कारयन्ति । ते पुनः कैः आद्यान् छलन्ति ? यात्रास्नात्राद्युपायैः, यात्रा-पूर्वजाद्युद्देशेन
जिनगृहे यात्रा स्नात्र च कर्ष्यम्, आदिष्वद्वात् श्रुतानुक्तपर्वग्रहः, एवंप्रकार उपायः-
मिपः, तैः । पुनः नमसितकनिशाजगारादिच्छेदश्च, नमसितकजिनादीन् उदिरप द्रव्ये
सितत्वकरणम् उपद्रवनिवृत्तये इयद् द्रव्यं व्ययामीति नियमाकरणं निशाजगारो-रात्रि
आगारणम् आदिष्वद्वात् क्षान्तिकपौष्टिकादिग्रहः, एतच्छेदश्च-एतत्प्रकारं दर्शयित्वा
जनान् ब्रह्मयन्ति । अनेन काव्येन अविधिमिनबिम्बयात्रास्नात्रनमसितकनिशाजगारण
निषिद्धं, विधिना तु सर्वे कर्ष्यव्य, सरकर्ष्यस्य सप्तमकाव्ये विंशतितमकाव्ये पूर्वोक्ते
स्थापितत्वादिति ॥ २१ ॥

सर्वत्रास्यगितास्रपाः स्वविषयव्यासच्छसर्बेन्द्रियाः,
वस्पाद्गौरवचण्डलण्डतुरगाः पुण्यस्फुपावोरगाः ।

सर्वाङ्गकृतोऽपि कष्टमपुनान्त्याभ्यैराभाविताः,

स्थित्वा सङ्गुनिमूर्धसूतविपस्तुप्यमिह पुप्यमिह च ॥ २२ ॥

व्याख्या—सर्व० ॥ अहो ! कष्टं एवंविधा हीनाचारिणोऽपुना सङ्गुनिमूर्धसु—सस्ता
धुमस्तकेषु स्थित्वा तुप्यन्ति—सोर्षं प्राप्नुवन्ति, च पुनः पुप्यन्ति—वर्धन्ते । कष्टमभूताः
(हीनाचारिणः) ? सभत्र अस्वगितास्रवाः—अनाच्छादितास्रवाः । पुनः किम्भूताः ?
स्वविपयेषु—आत्मात्मविपयेषु व्यासक्तानि—व्यापारितानि सर्षेन्द्रिपाणि—स्पर्धनादीनि
यैस्ते । पुनः किम्भूताः ? वल्लगन्तः—ठञ्जलन्तः गौरवैः धातादिमि चण्डा—रौद्रा
दण्डा—मनोदण्डादिकास्तुरगा येषां ते दण्डानां अपलत्वात्तुरगोपमानम् । पुनः कष्ट
म्भूताः ? पुप्यस्कृपायोरगाः, पुप्यन्तः—प्रवर्धमानाः कृपायोरगाः—कृपायसर्पा येषां ते ।
पुनः किम्भूताः ? सर्वाङ्गकृतस्योऽपि—सर्वाङ्गकारका अपि । पुनः किम्भूताः ?
अन्त्याभ्यै राभाविताः, अन्त्यमाभ्यैम्—असंयतपूजाकक्षणं तदेव राभा तदाविताः ।
पुनः किम्भूताः ? उद्धतविपः—ठञ्जलन्तः ॥ २२ ॥

सर्वाङ्गपरिग्रहस्य गृहिणोऽप्येकाग्रनायेकदा,

प्रत्याकृष्या न रक्षितो हृदि भवेत्तीमोऽनुतापस्तदा ।

पट्टकस्यविधिं त्रिविधं त्रिविधं त्रिविधं प्रोच्यते भजन्ति ये,

तेषां तु क तपः क सत्यवचनं क ज्ञानिता क व्रतम् ? ॥ २३ ॥

व्याख्या—सर्वा० ॥ सर्वाङ्गपरिग्रहस्य—सकलसावध्यापारचनचायादिष्वङ्ग-
हृतस्वरस्य गृहिणोऽपि—गृहस्थस्य एकाग्रनादि—एकवारमग्नौ यत्तु एकाग्रं तदादिर्य
स्य तत् एकाग्रनादि, आदिष्वप्यात् निर्बिकृतिकादि प्रत्याकृष्यात् एकाग्र—पर्वोदिविषये
प्रत्याकृष्याय—कृत्वा कक्षाविद् विस्मरणेन न रक्षितस्तस्य रक्षणं न कृत चेद् भजः
स्यात्तदा हृदि तीमोऽनुतापा—यथातापो भवेत्—‘अहो ! मया मन्दभाग्येन प्रत्याकृष्यान
भग्नम्’ । ये हीनाचारिणः पट्टकस्यः—पट्टभारान् त्रिवारं—स व्याप्रतिक्रमये त्रिवारं प्रातः
प्रतिक्रमये इति त्रिविधं, त्रिधा—मनोवाक्यायैः—करणकारणानुमतिवर्धनेनेति, अनुदिन-
निरन्तरं प्रोच्य—मुखे उच्चार्यापि भजन्ति तेषां तपः क ? सत्यवचनं क ? ज्ञानिता
क ? व्रतं क ? अपि तु न कथञ्चित् ॥ २३ ॥

देवार्थव्ययतो यथाहविकृते सर्वचरुण्ये मठे,

मिथ्यस्थाः सुविपदृष्टशयनाः सङ्गमिकापासनाः ।

सारम्माः सपरिमहाः सविषयाः सेर्ष्याः सकाह्याः सदा,
साधुष्वावृतिता अहो ! सितपटाः कष्टं भरन्ति प्रवत् ॥ २४ ॥

व्याख्या—देया० ॥ अहो ! इति आभये सितपटाः—श्वेताम्बराः प्रत कष्टं-
दुरास्वतया भरन्ति—समाभरन्ति । किम्भूताः ? मठे—स्वस्थाने निस्पृष्टाः—नित्यवासिनः ।
कथम्भूते मठे ? देवार्थव्ययतः—देवद्रव्यव्ययाद् यथारुचिकृते—स्वेच्छया विरचिते, ते
स्वेच्छाचारिणो देवद्रव्य स्वस्थानेषु लगयन्ति । पुनः कथम्भूते ? सर्वरिगुरम्ये—अनेक
आलिकागवाधादिकृते पङ्क्तिमनोहरे । पुनः किम्भूतास्ते ? छूचयाः—पवित्रा याः
पङ्क्त्यो—हसकृतादिमयाः छर्याविज्ञेयास्तत्र छयनाः । पुनः किम्भूताः ? सद्गमिका
घासना—प्रधानगमिकाघासनाः, आदिष्वन्धान्धसुरकादिग्रहः । पुनः किम्भूताः ?
सारम्माः—आरम्भसहिताः । पुनः किम्भूताः ? सपरिमहाः—परिमर्देन सहिताः, पुनः
किम्भूताः ? सविषयाः विषयः पञ्चप्रकारस्तेन सहिताः । पुनः सेर्ष्याः, सहर्ष्या
वर्षत इति संर्ष्याः । पुनः किम्भूताः ? सदा—निरन्तरं सकाह्याः, सहकाह्या—द्रव्यादि
वाञ्छया वर्षते ये ते सकाह्याः । पुनः साधुष्मात्रेण—साधुच्छलेन विटाः—छम्पटा इव,
दुराचारदर्शनेन तेषां निन्दनम् ॥ २४ ॥

इत्याधुदतसोपहासकचसः स्यु प्रेक्ष्य लोकाः स्थिति,
भ्रुत्वाऽप्येदमिच्छा अपि भ्रुतपथाद् वैमुक्त्यमावृण्वते ।
मिथ्योक्त्या सुदृष्टोऽपि मिम्रति मनः सन्देहदोलापलं
येषां ते ननु सर्वथाभिनयप्रत्यर्थिनोऽमी ततः ॥ २५ ॥

व्याख्या—इत्या० ॥ लोकाः—परतीर्थिकादयः स्थिति—हीनाचारिसामाचारी
प्रेक्ष्य—बिलोक्य इत्याधुदतसोपहासकचसः, इत्यादिपूर्वोक्तविटामिप्रकारेण दृष्टानि-
उत्कृष्टानि सोपहासानि—हास्यसहितानि वचांसि येषां ते, एवंविधाः स्युः—मवेपुः, हास्य
कुर्वन्तीत्यर्थः । अन्ये केचन तपागाचारं भ्रुत्वा अभिमुखान्—स-सुखा वाऽपि भ्रुतपथाद्-
सिद्धान्तमार्गात् वैमुक्त्य-परारुहस्तत्सम् आतन्वते—मग्नन्ते । येषां हीनाचारिणां मिथ्यो-
क्त्या—मिथ्यामापयेन अहो ! अमी अन्यथावादिनोऽन्यथाकारिणः, इतिरूपेण सुदृष्टोऽपि-
सम्पदोऽपि पुरुषाः मनःसन्देहदोलापलं मिम्रति—पारयन्ति, सन्देह एव दोला तथा
चलत्, 'इदं सत्यमिदं वा सत्यं'—मिति सन्देहास्पदे मनः स्यात्, ननु—निमित्तं तेऽमी-
वैत्यपासिनः ततः—सस्मारसर्वथा भिनमतप्रत्यर्थिनः—भिनमतवैरिणः ॥ २५ ॥

सर्वैस्फटकाद्यकृतपटलैः सर्वैरपुण्योच्चैः,
 सर्वभ्यालकुलैः समस्तविधुराधि-भ्याधि-दुष्टमहैः ।
 मून क्रूरमकारि मानसममु दुर्मार्गमासेदुषां,
 दौरात्म्येन मिश्रज्जुषां भिनपय बाधैरसेत्पुण्यम् अतः ॥ २६ ॥

व्याख्या-सर्वैः ॥ अह-प्रसिद्धं येत्यवसिषिहितं दुर्मार्गिणं आसेदुषां-सेव्य-
 मानानां मानसं-चित्तं मून-निधित क्रूरम् अकारि-कृतम् । कैः कूरं कृतं ? तत्राह-
 सर्वैस्फटकाद्यकृतपटलैः-अत्युग्रसद्योपातिविषसमूहैः, सर्वैः-समस्तैः अपुण्योच्चैः-
 पापराशिभिः । पुनः सर्वभ्यालकुलैः-समस्ताक्षीविषसमूहैः । पुनः समस्तविधुराधि-
 भ्याधिदुष्टमहैः, सर्वं विधुरं-कृतम्, आधिः-मानसी पीडा, भ्याधिः-रोमः दुष्टग्रहास्तैः ।
 एतैः पुद्गलैर्महादुष्टं तेषां मनः कृतम् । कथंभूतानां तेषां ? दौरात्म्येन-दुष्टात्म्यत्वेन
 भिनपय-भिनमार्गे निवस्तुत्वाम्-उच्छेद्यकामानाम् । पुनःकिंभूतानां ? बाधा-बाध्या
 'एष पः स मार्गः' इत्पूर्वा-कथयितृणां दुर्मार्गमपि भुमार्गतया प्ररूपकाणामिति ॥
 'अतः' इति मिश्रपदम्-अस्मात्कारणात् ॥ २६ ॥

तत्र कारणमाह—

दुर्मैवस्फुरदुमकुम्भहतमःस्तोमास्तवी वज्रुषां,
 सिद्धांस्तद्विषतां निरन्तरमहामोहादहम्मानिनाम् ।
 नष्टानां स्वयमभ्यनाक्षमकृते बहोषमानां सदा,
 मिथ्याचारवतां वचांसि कुरुते कथं सकर्मैः कथम् ॥ २७ ॥

व्याख्या-दुर्मैव ॥ मिथ्याचारवतां मिथ्या-विपरीत आचारो येषां ते
 मिथ्याचारवतस्तेषां हीनाचारिणां वचांसि-वाक्यानि सकर्मो-विद्वान् कथं कथं केन
 प्रकारेण कुरुते अपिह हीनाचारिणो यमोपदेशवाक्यमपि न श्रोतव्यं कथंभूतानां दुर्मैव-
 दुर्मैवो-दुष्कृतेदः स्फुरन्-वीर्यं सग्न-उत्कटो यः कुब्रह्म-कदाग्रहः सएव समस्तमोक्षकार-
 पटल तेन अस्त आच्छादितं पीचल्लु-ज्ञानलोचनं येषां ते । पुनः कथंभूतानां सिद्धांत
 द्विषतां-सिद्धांतवैरिणां पुनः कथं भूतानां निरन्तरमहामोहान्-निरन्तरमहामोहनीय-
 कर्मणः सकाशात् अहमानिनां-अभिमानवतां पुनः किं स्वयमात्मनानष्टानां-अहानां
 पुनः कथंभूतानां सदा अन्य नाशनेकृतेऽन्यप्रसङ्गाय बहोषमानां-कृतोषमानां स्वयं
 नष्टोऽन्याभावायति इति अतएव तेषां वचो न श्रोतव्यमिति ॥ २७ ॥

पत्किञ्चिद्विषयं यवप्यनुचितं पञ्चोक्तोक्तोक्तोक्तो—

तीर्णं यद् मयहेतुदेव भवितां पञ्चोक्तोक्तोक्तोक्तो—

तत्तत्तमे इति नृपति कुभियो भूतास्तद्वैष्णव,—

भ्राज्या अस्ति च हा ! दुरन्तदक्षमाध्वर्यस्य विस्फुर्जितम् ॥ २८ ॥

व्याख्या—पत्किञ्चि० ॥ कुभियोः—कुपण्डितास्तत्तत् पस्तुधर्मरूपतया भुवति,
तर्कि ! यत् किं तत्राह—य किञ्चित् विषयः अलीक भेषिकराश्रजोहरणवदनादि पदपि
अनुचितं अयोग्य विप्राद्युद्वेष्टेन यात्राकरणादि अथवा भिनमदिरे लकुडक्रीडादिअयोग्यं,
यत् लोकोक्तोक्तोक्तोक्तोक्तो—लोकोक्तोक्तोक्तोक्तोक्तो उक्तीर्णं पाद्य द्रव्यगृहे मिष्टान्नप्रहणादि
रत्नस्वलापूजा, हीनजातिभ्यः परमेष्ठिमन्त्रपाठन वीक्षण कैनेन्द्रप्रतिमाकारण च, तथा यद्
मविना—मभ्यानां मयहेतुः—संसारहेतुः । एवं निधयेन भिनमन्दिरे लकुडक्रीडादि पत्
पञ्चोक्तोक्तोक्तोक्तो—सिद्धान्तविरुद्धम् आचार्यमोक्षनादि । अथ भावनाधिक्ये पर्युप
भाया अक्षीतिवमेऽहि विधानम्, इत्यादि धर्मतया प्ररूपयन्ति मूढाः—मूर्खास्तद् अर्ह
न्मत्तभ्रान्त्या—मगब मत्तभ्रमेण लान्ति—स्वीकृषन्ति लुकिद्वकले रजतवत् । ‘ हा ’ इति
खेदे दुरन्तदक्षमाध्वर्यस्य—दुष्टासंयतपूजालक्ष्यस्य विस्फुर्जित—विलसित पश्यतेति ॥ २८ ॥

कष्ट नष्टविधां नृणां यवदशां आत्मन्ववैदेशिक ,

कान्तारे प्रदिशत्यमीप्सितपुराणान् किञ्चोक्तन्वरः ।

एतत्कष्टतरं तु सोऽपि मुदक्षः सन्मार्गगोस्वद्विद,—

स्तद्व्याख्यानमुत्तिमो हसति यस्मादक्षमज्ञानि च ॥ २९ ॥

व्याख्या—कष्टं ॥ यस्मात्कारणात् किञ्चेति सत्येन नृणां—मनुष्याणां आत्म
न्ववैदेशिकः, आस्या—अमना अचः—नेत्रविकल , स आसौ वैदेशिकः—विदिशोत्पन्नः ।
यवम्भूतः कश्चित् कान्तारे—अटव्याम् अमीप्सितपुराणान्, अमीप्सितस्य—इष्टस्य
पुरस्य अप्पान—मार्गे प्रदिशति दर्शयति तत्कष्टम् । कथम्भूतानां नृणां ? नष्टविधां—
विह्वलानाम् । पुनः कथम्भूताम् ? अदक्षां—दृष्टविकलानामन्धा—नाम् कथम्भूतो
आत्मन्ववैदेशिकः ! उत्कन्धरः—ऊष्मीकृतग्रीवः, यो मार्गे दर्शयति स ग्रीवामूर्च्छां
करोति । तु—पुनः एतत् कष्टतरम्—अतिशयन कष्ट, तथाह—सोऽपि आत्मन्ववैदेशिकः
पत्—यस्मात् मुदक्षः—मुनेत्रान् पुरुषान् हसति तत्कष्टतरम् । कथम्भूतान् मुदक्षः ?
सन्मार्गगान्—शोभनमार्गगमनशीलान् । पुनः कथम्भूतान् ? तद्विदः—शोभनमार्गगमन
ज्ञानं पुनः कथम्भूतान् ? तद्व्याख्यानमुत्तिमः, तद्व्याख्य—आत्मन्ववैदेशिके अनुवर्तिनः—

न प्रवर्धकास्तान् । कथं हसति ? तत्राह—सावह—साहङ्कारम् अहानिब—भूतानिब,
यथा भङ्गा हसन्ति तथा सोऽपि हसति—अहो ! मद्भाषयेन गच्छति । एतत्तु कष्टतरं
यत्तस्य मार्गदर्शनं तत्तु कष्टम् ॥ २९ ॥

सैषा दुष्कावसर्पिण्वनुसमयहसद्भूषमावानुभावा,—
त्रिभ्रमोममहोऽयं सखनकमित्तवर्षस्त्वितिर्भस्मराक्षिः ।
कस्यं चाभ्यर्षमेतन्निममवहसये तत्तमा दुष्पमा ये,—
त्येष दुष्टेषु पुष्टेष्वनुकलमधुना दुर्लभो जैनमार्गः ॥ ३० ॥

व्याख्या—सैषा० ॥ सा एषा—प्रत्यक्षा दुष्कावसर्पिणी—दुष्कसस्यानेन सहिता-
ज्वसर्पिणी—एतत्कारणः । कथम्भूता ? अनुसमयहसद्भूषमावानुभावा, अनुसमय—प्रति
समयं हसन्तः—हीयमानाः भव्याः—प्रधानाः, भावाः—पदार्थास्तेषामनुभावाः—प्रभावो
यस्यां सा—अनुसमयहसद्भूषमावानुभावा । च—पुनः त्रिभ्रः—त्रिभ्रसमोऽपि भस्मराक्षि
रुमग्रहः—उत्कटग्रहः । कथम्भूता ? एकराशौ ख-ख नलमित्तवर्षस्त्वितिः, तं खं—भूतं
छन्त्य नस्माः विंशतिस्त्वित्त (२०००) वर्षस्त्वितिः—अहानां वक्रगत्या द्विसहस्रवर्ष
स्त्वितिः । च—पुनः एतत्—प्रत्यक्षम् अन्त्यमाधर्षम्—असंयतपञ्चालक्षणं तत्तमा—पूर्वोक्त
त्रिभैरितुस्या, दुष्पमाकालमेव, निममवहसये—निममवहानिकरभाष, इत्येवं चतुर्द
दुष्टेषु—छद्मेषु अनुकलं—निरन्तरं पुष्टेषु सत्सु अधुना जैनमार्गो दुर्लभः । एकस्यापि
वैरिणः पोषे सावुहर्दिनं कथं चतुःछद्मपोषे जैनमार्ग इति ? ॥ ३० ॥

अथ गुणिद्वेषीद्वारं दर्शयति—

सम्पन्नमार्गेषुः प्रज्ञान्तवपुषः प्रीतोक्तसचक्षुषः,
आमप्यर्क्षिमुपेयुषः स्मयमुषः कन्वैकक्षपुषः ।
सिद्धाम्नाम्नि तत्पुषः क्षमपुषः सत्पूजतां जगुषः,
सरसाधून् बिभुषः जज्ञाः कृतपुषः क्षाम्बन्ति नोचपुषः ॥ ३१ ॥

व्याख्या—सम्पन्नम् ॥ खला—दुर्मेनाः चैत्यवासिनः सत्साधून्—क्षोमनानन
गारान् न क्षाम्यन्ति । कथम्भूतान् ? सम्पन्नमार्गेषुः—सुदृढमार्गेषुः । पुनः किं
विशिष्टान् ? प्रज्ञान्तवपुषः—प्रज्ञान्तस्वरूपधरीरान् । पुनः कथम्भूतान् ? प्रीते सङ्ग-
चक्षुषी येषां तं सान् । पुनः किम्भूतान् ? आमप्यर्क्षिचरित्रसमुद्दिष्टेषुषुः—प्राप्तुवन्तः ।
पुनः किम्भूतान् ? स्मयमुषः, स्मयम्—अहङ्कारं सुण्णन्तीति अहङ्कारतिरस्कारिणः पुनः

किम्भूतान् ? कन्दर्पकषुपः—कन्दर्प एव कर्षं-क्षुभ्रकृण त प्लुपन्ति-दहन्ति ये त ।
 पुनः किम्भूतान् ? सिद्धान्ताश्वनि-सिद्धान्तमार्गे तस्युपः-स्थितवन्तः । क्षमयुपः-
 उक्षयमयुक्तान् । पुनः किम्भूतान् ? सत्पूज्यता-विवकिपूज्यत्वं जग्मुपः-प्राप्तम् । पुनः
 विदुपः-दधान् । अथ कीदृशाः स्वताः ? कृतदुपः-विहितदोषाः । पुनः किम्भूताः ?
 उषदुपः, उषन्-प्रकटीमबन् रुप-रोषो येषां ते, एवम्भूता, गुणिषु द्वेप बहन्त्येव ॥३१॥

देवीयस्युदरोपिणः क्षतमहारोपानदेवीपति,

सर्वेक्षीयति मूर्खेष्टुष्यनिबह तत्त्वज्ञमक्षीयति ।

उन्मार्गीयति जैनमार्गमपथ सम्यग्पथीयत्यहो ?

मिथ्यात्वग्रहितो जनः स्वमगुणामप्य कृतार्थीयति ॥ ३२ ॥

व्याख्या—देवी० ॥ 'महो ?' इत्याद्यर्थे मिथ्यात्वग्रहितो जनः—मिथ्यात्वेन
 गर्गीभूतो लोकाः, एव कुरु, तत्राह-उरुदोपिणः—प्रबलदोषयुक्तान् देवीपति-देवतया
 मन्यते । अथ क्षतमहारोपान्, क्षताः—(वि)नाशिता महादोषा येस्त तान् वीतरागान्
 अमत्त्वेन अद्वीयति-देवतया नाङ्गीकरोति, पुनः मूर्खेष्टुष्यनिबह-मूर्खप्रधानसमूह
 सर्वेक्षीयति-सर्वद्वतया मन्यते, तत्त्वज्ञ-तत्त्वज्ञातारम् अक्षीयति-अज्ञतया मन्यते ।
 जैनमार्गिस्तु-मार्गीयति । पुनः अपथ-कुमार्गे सम्यक् पथयति-सुमार्गतया मन्यते ।
 अगुणैरग्रण्यं-निर्गणप्राधान्यं सम्-आरमानं कृतार्थीयति-गुणवत्तया मन्यते ॥ ३२ ॥

सङ्ग्राकृतधैत्यकृतपतितस्यान्तस्तरां ताम्यव,—

स्तम्भुद्राहव्यासवचनवतः शृङ्गम न स्पष्टितम् ।

मुक्तये कस्त्वित्थमक्षीकृतपसोऽप्येतत्कमस्थायिनः,

सङ्गम्याप्रवक्षस्य अन्तुहरिणप्रातस्य मोक्षः कुतः ? ॥ ३३ ॥

व्याख्या—सङ्ग्रा० ॥ अन्तुहरिणप्रातस्य, अन्तः—प्राणिनो मय्यास्त एव
 हरिणः—मृगास्तेषां प्रात-समूहस्तस्य-मय्यजनमुत्तसमूहस्य मोक्षः-मुक्तिः कथमपि तु न ।
 कथम्भूतस्य अन्तुहरिणप्रातस्य ? सङ्गम्याप्रवक्षस्य, सङ्ग-हीनाचारिसमुदायः, स एव
 व्यासः—मृगारिस्तद्वक्षस्य-वक्षीभूतस्य । यथा व्यास-वक्षस्य हरिणस्य मोक्षः-छुटनं न
 तथा कुसङ्गम्याप्रवक्षस्य मय्यहरिणस्य मुक्तिगमनं न । कथम्भूतस्य अन्तुहरिणप्रातस्य ?
 सङ्ग्राकृतधैत्यकृतपतितस्य, सङ्गस्य-सिद्धिसमुदायस्य दानाय कृतानि सङ्ग्राकृतानि
 यानि चेत्यानि-क्षिप्तमननानि भावकैर्निर्माप्य सिद्धिभ्यो दत्तानि, दय 'त्रा' प्रत्ययः,

तान्येव-चैस्यान्येव कृटः हरिणबन्धनयन्त्राणि तत्र पतितस्यान्यस्य मृगस्य कृटे पतितस्य मोक्षः कष्टेन । पुनः कथम्भूतस्य ? तस्मात्-अत्यर्थम् अन्तः-मध्यमवृत्ते ताम्यतः-खेदं कुर्वतः । 'कदाकृटिष्येऽह'—मिति स्थितमानस्य । पुनः कथम्भूतस्य ? तन्मुद्रादुदपाद्य बन्धनवतः, तस्य कृतस्य मुद्रा-मर्यादा 'अस्मभ्येस्य एव समागन्तव्य'—मिति, सेव इह-निषिद्धो यः पाद्यस्तस्य बन्धन यस्य स तस्यान्यस्य हरिणस्य दवरिकादिनिर्मितप्रविशिव्य पाद्ये पतितस्य मोक्षो नेति । पुनः किम्भूतस्य ? सन्वित्तु-बलित्तु न शक्यस्व-व समर्थस्य । पुनः किम्भूतस्य मध्यमन्तोः ? मृत्यु-मृत्युर्थं कल्पितदानशीलतपसोऽपि, कल्पितम्-आचरित स्वबुद्ध्या दानं शीलं तपो येन तस्य, यद्यपि तपःप्रभृति मृत्युर्थं करोति तथापि न मोक्षः । पुनः कथम्भूतस्य ? एतत्कर्मस्वायिनः, एतस्य-कृतस्य यः क्रमः-परम्परा तत्र स्थायिनः । हरिणपक्षे एतस्य सुमस्य प्रहारार्थं सञ्चितः क्रमः-चरणस्तत्र स्थायिनः पादपतितस्येति । ॥ ३३ ॥ ॥ इति द्वारवशक व्याख्यातम् ॥

पुनरप्याह—

इत्थं मिथ्यापक्षकथनया तत्पक्षोऽपि कश्चिन्—

मेवं ज्ञासीदनुचितमनो मा कुप्यतेऽपि वस्मात् ।

जैनग्रन्थात् कुपयपतितान् मेक्ष्य नृस्तत्प्रमोहात्,—

योहामेवं किमपि कुपया कल्पितं कल्पितं च ॥ ३४ ॥

व्याख्या-इत्थं ॥ इत्थम्-अमुना प्रकारेण तत्पक्षोऽपि-सत्पक्षोऽपि मिथ्या पक्षकथनया, मिथ्यापक्षस्य-हीनाचारिमार्गस्य कथना-प्रकटना तथा, इह प्रवचने कश्चिन्नन्तुर्बिन्नासनस्यः मा इदं ज्ञासीत्, यदिदं परदोषोद्घाटनम् अनुचितम्-अयोग्यम् । अथो-अथवा कोऽपि-कश्चिदपि मा कुप्यत्-मा कुप्यते यत् 'किमनेन रागद्वेषवाक्येने'—ति क्षेप-द्वेष मा करोतु पस्मात्कारणात् जैनग्रन्थात्-जैनमार्गप्रमेण कुपयपति तान् कुपये हीनाचारीप्ररूपिते पृथीतान् नृन्-नरान् मेक्ष्य अथ तत्प्रमोहापोहाय, तेषां-अन्तर्नां प्रमोहः-अज्ञान तस्याऽपोहः-निराकरण तस्मै, तन्मोहनिराकरणाय इदं-प्रत्यक्षं किमपि किम-मात्रं कुपया-क्षया 'अहो ! अमी बराकाः कथं मविष्यन्ती ?' ति कुपया कल्पित-प्रोक्तं च-पुनर्बलिप-प्रचरणनया प्रारब्धं न तु रागद्वेषाभ्यामिति ॥ ३४ ॥

तत्र कारणमाह—

प्रोक्ष्यतेऽमन्तकाशकलमलनिष्ठये माम नेपथ्यतोऽहं,

मार्गभ्रामि दधानेऽयं च तद्विमरे तत्त्वतोऽस्मिन् दुरव्ये ।

कारण्याद् य इवोप नृपु निरसिसिपुर्दोषसङ्ख्या विषये,
इमोऽम्भोघेः प्रमित्सेत् स सकलगगनोत्प्लवनं वा विधित्सेत् ॥ ३५ ॥

व्याख्या-प्रोद् ० ॥ यः पुरुषः अस्मिन् दुरध्वे-इष्टमार्गे हीनाचारिप्रस्पृषिते
दोषसङ्ख्याम्-इयत्तया दोषपरिमार्थं विषयेत्-वक्तुमिच्छेत् स पुरुषः अम्भोघेः-समुद्रस्य
अम्भः-जलं प्रमित्सेत्-प्रयातुमिच्छेत् वा-अथवा सकलगगनोत्प्लवनं-समस्ताकाशस्य
पदभ्यामुत्प्लवनं विधित्सेत्-कर्तुमिच्छेत् । यथा समुद्रमलमानम् आकाशमलहनं कर्तुम्
शक्यं तथा हीनाचारिदोषसङ्ख्यां वक्तुं न पार्यत इति । कथम्भूतः ? यः कारण्यात्-
दयातो नृपु-नरेषु इवोप-इत्यन्वयान्न निरसिसिपुः-अक्तुमिच्छुः । कथम्भूते दुरध्वे ?
अनन्तकालात्-अनन्तकालेन प्रोद्भूते-संजाते । पुनः किम्भूते ? कलमलनितम्-पाप
स्थाने । पुनः किम्भूते ? नामनपच्यतः, नाम्ना नेपच्यं-वेपस्तस्मात् नाममात्रवेप
चारवतोरहन्मार्गान्ति दधाने 'अहो ! अमी वेपमात्रधारका अपि साधवः' इति
आन्ति विनायके । अथ च-पुनरपि तत्त्वतः-परमार्थतः-उद्गमिमरे, तस्य-अहन्मवत्स्य
अमिमरे-धातुके चौरप्राये, यथा चौराः प्रच्छन्नद्वया वेपपरावर्त्तेन राजादिकं मत्ति
तथा एतेऽपि लिङ्गमात्रधारकत्वेनार्हन्मार्गपातका एवेति ॥ ३५ ॥

न साध्याम्नाया न वदन्-कुशीलोचितवति,
क्रियायुक्तं पुक्तं न मद्-ममता-जीवनमयैः ।
न संज्ञेयावेदा न कथमिनिवेद्या न कपट,-
मिया ये तेऽद्यापि स्फुरिह पतयः सूत्रतयः ॥ ३६ ॥

व्याख्या-न सा ० ॥ त अद्यापि-साम्प्रतमपि इह-अनद्यासने यतयः-साधवः
स्युः य एवविधाः । किम्भूताः ? न साध्याम्नायाः, साध्याः-सपायः आधाकर्मे-
भोजनादिरूपम् आम्नायः-परम्परा येषां ते तथा चैत्यवासाध्याम्नापवन्तो य नेत्ययः ।
पुनः किम्भूताः ? वदन्कुशीलोचितवति-क्रियायुक्ता न, वदन्-सपलम् अतिचारपट्टेन
चारित्र्यं येषां तं वदन्ताः, इति सर्वं शील-चरणं येषां तं कुशीलाः, तथावृत्तिता-योग्या या
यतिक्रिया-साधुसामाचारि तथा युक्ता-वियुक्ता न ये तावत् वदन्कुशीलक्रियावन्तस्ते
अपुना सुसाधव एव, " वदन्कुशीले हि यद्वपरितिर्य " इतिवचनात् । अत्र
पञ्च निप्र-याः-वदन्-कुशील-पुलाक-निर्ग-य-स्नातकमेदात् । वदन्ता द्विविधा
उपकरण-वेदमेदात् । ये येषं प्रत्यासत्तिमन्तरणापि कदापिद्व वस्त्रादिकं धावति सस्या
धद्वकादि विप्लवन्ति, कदापित्परिदधते, पात्रदण्डकायपि पूष्टैसादिप्रयत्नोत्पादित

तैमस्क च धारयन्ति, उपकरणमप्यतिरिक्त चार्थयन्ते ते उपकरणबहुधाः । ये करारम
नस्तादीन् कदापिभिनिमित्त भूयन्ति ते देहबहुधाः । इमे द्विविधा अपि क्षिप्पादि
परिवारादिकां विभूतिं तपःपाणिहत्यादिप्रमथ च यथाः प्रार्थयन्ते, प्रमोदन्ते छेदाहंभाति
चारिर्बहुभिः प्रबलित्वा अपि कर्मक्षयार्थमुद्यता इत्यादि । कुक्षीलो द्विविधः आसेवना
कपायमेदात्, ये ज्ञानवर्धनधारित्रतर्पासि किञ्चिदुपजीवन्ति ते आसेवनाकुक्षीलाः, ये
क्रोधादिभिः कपायै-हानादिगुणान् विराधयन्ति ते कपायकुक्षीलाः मूलोत्तरगुणविराधकाश्च
पञ्चनिर्ग्रयमप्ये केऽपि । पञ्चानां विस्तरतः स्वरूप भी भगवतीसूत्रादिभ्यश्च ज्ञेयम् ।
ननु ये एवं क्षिपिलक्रियायुक्ताः कर्तितकेक्षा उपकरणधारकाः मूलोत्तरगुणविराधकास्तै
निर्ग्रन्थाः कथं तेषां स्वरूपं केन प्रकारेण ? इति चेदुच्यते-एतेषां कर्तव्यता तावत् प्रवाह
मार्गेण नास्ति किन्तु कदाचिन्मदति कारये जाते धावनादिका क्रिया, इति, मूलगुण
विराधन च मनश्च विराधनादिप्रकारेणेति रहस्य सदा तत्कर्तव्यता नास्तीति ॥ पुनः
किम्भूताः ? मदममताजीवनमयैः, मदो-गर्भः, ममता-प्रतिबन्धः, आजीवनमय
मिष्टाद्या जीविकामयं, तैर्मदममताजीवनमयैः न युक्ताः-न स्पृष्टाः । पुनः किम्भूताः ? न
संछेद्यस्य-रौद्राध्यवसायस्य आवेष्टाः-उत्तरूपो येषां ते न संछेद्यावेष्टाः । पुनर्न कद्
मिनिवेष्टाः, कद्-कृतितः अमिनिवेष्टाः-कदाग्रहो येषां ते, तथा कपटप्रियाः-माया
बल्लमा न पुनः किम्भूताः ? सुप्रतयः सुप्रे रतिर्येषां ते सुप्रतयः-सिद्धान्तरुचयः ॥ ३६ ॥

संविन्नाः सोपवेष्टाः भुतनिकपविद्ः क्षेत्र कालाद्यपेक्षया,-

ऽनुष्ठानाः शुद्धमार्गप्रकटनपटव प्रास्तमिच्छाप्रवादाः ।

बन्धाः सत्साधनोऽस्मिन्निचम-क्षम-बमौचित्य-गाम्भीर्य-धैर्य,-

स्वैर्वैवायैर्वैवयौविनय-नय-वया-वक्ष्य-वाक्षिण्यपुण्याः ॥ ३७ ॥

कपाकपा-संविन्नाः ० ॥ अस्मिन्-अनश्नासने एवम्भूताः सत्साधनः-धोमन-
माधनो बन्धाः । किम्भूताः ? संविद्या -मोक्षामिलायुक्ताः । पुनः किम्भूताः ? सोप
वेष्टाः, सह उपवेष्टेन-धर्मोपवेष्टेन वर्धन्ते ये ते सोपवेष्टाः । पुनः किम्भूताः ? भुतनि
कपविद्ः-भुतमय-आद्यमेव निकपाः-कपपटुस्तदिदः-आगमरहस्यनिपुणाः । पुनः
किम्भूताः ? क्षेत्रकालाद्यपेक्षानुष्ठानाः, क्षेत्र-कालाद्यपेक्ष-क्षेत्रकालाद्यनुसारि, आदि
उपदान्छरीरबलादिप्रदः, अनुष्ठान-कर्तव्यता येषां ते द्रव्यध्वजकालमाधानपक्ष्य क्रिया
कर्तार इति । पुनः किम्भूताः ? शुद्धमार्गप्रकटनपटवः, शुद्धमार्गस्य प्रकटने पटवः-
साधनानाः । पुनः किम्भूताः ? प्रास्ता-दूरीकृतः मिच्छाप्रवादो येस्ते प्रास्तमिच्छा

प्रधादाः । पुनः किम्भूताः ? नियम, नियम-अभिग्रहः, क्षमः-उपक्षमः, दमः-
इन्द्रियक्षयः, औचित्य-योग्यता, गाम्भीर्यम्-अलक्ष्यविकारत्व, वैर्य-वीरत्व, स्मेर्य-
विस्मृष्टकारित्वम्, औदार्यम्-उदारत्वम् आर्यवर्या-सत्पुरुषप्रवृत्तिः, विनयः-अभ्यु-
त्थानादिः, नयः-न्यायः, दया-रूपा, दक्ष्य-धर्मक्रियाऽनालस्य, दाक्षिण्यं-सरलता,
एभिर्गुणैः पुण्याः-पवित्राः ॥ ३७ ॥

स्वनामगमितकाम्यमाह—

विभ्राजिष्णुमगर्भमस्मरमनासाद्यं भुतोच्छन्ने,
सज्ज्ञानधुमपि जितं वरवपुः-भीषन्त्रिकामेश्वरम् ।
वन्द्ये वण्यमनेकबाऽसुरनरे, ह्येक्ये येनच्छिदं,
दम्भारिं विदुषां सदा सुवचसाऽनेकान्तरङ्गप्रदम् ॥ ३८ ॥

व्याख्या-विभ्रा० ॥ विन-तीर्थकरं वन्दे । किम्भूतं जितं ? विभ्राजिष्णुम्-
अविद्यैः शोभापमानम् । पुनः अगर्भम्-अदृष्टारहितम् । पुनः अस्मरं-कन्दर्परहितम् ।
पुनः किम्भूतं ? भुतोच्छन्ने-सिद्धान्ताद्वाऽतिक्रमे अनाद्यादम्, आद्यां-मनोरथं ददातीति
आद्यादः, न आद्यादोऽनाद्यादस्तम् । पुनः किम्भूतं ? सज्ज्ञानधुमपि, सज्ज्ञानेन प्रधान
केवलज्ञानेन धुमपि-सूर्यम् । पुनः किम्भूतं ? वरा-प्रधाना वपुःश्रीः-धरिरीकान्तिः सैव
चन्द्रिका-न्योत्तना तथा मेश्वरं-नक्षत्रनाथं चन्द्रम् । असुरनरैः-दानवमानवैः ह्येक्ये-
इन्द्रेण अनेकबा-अनेकप्रकारेण वण्यं-वर्णनीयम् । पुनः एनच्छिदम्, एनः-पार्थ
छिनत्तीति पापच्छेदकमित्यर्थः । पुनः दम्भारिं, दम्भस्य-कपटस्य अरिः-वैरी दम्भा-
रिस्तम् । पुनः विदुषां-पण्डितानां सदा-निरन्तरं सुवचसा-सुवाक्येन अनेकान्तरङ्ग-
प्रदम्, अनेकान्त-स्याद्वादस्तस्य रङ्गस्तु प्रवृत्तातीति अनेकान्तरङ्गप्रदस्तम् । वचनेन
मगवान् स्याद्वादस्तं प्रकृपयन्तीति । चक्रमाघसमं, यथा माघकाष्ठे चक्रघन्यतया वर्धते
तथाऽत्र चक्रमाघतुल्यं चक्रवर्धं 'जिमघहृत्मेन गणिनेर्दं चक्रे' इति नाम वर्धते ।
चक्रस्थापना मसिदैव ॥ ३८ ॥

जिमपष्टिमगुणं कलताः साधुवेदे,-
विपयिभिरभिभूते भरमकम्पेच्छसेष्यैः ।
श्वश्वद्वजवजानां गृह्णसेव स्वगच्छे,
स्वितिरियमभुना तेरमपि स्वार्थमिच्छौ ॥ ३९ ॥

व्याख्या—जिनपति० ॥ तैः-चैत्यवासिभिः इय स्वमञ्जरिचरितः-स्वमञ्ज
मर्षाया अघुना-साम्प्रतम् अप्रति-विस्तारिता । कस्यै ? स्वार्थसिद्धौ-स्वोदरमरणप्रबो
धनाय । कथम्भूता ? स्वमञ्जवद्वयनानां, स्वमञ्जः-आत्ममञ्जः ये जडाः-मूर्खाः जनाः-
लोकस्तेषां मृच्छला इव 'अस्मान् विमुष्य नान्यत्र गन्तव्यम्' एवं मृच्छला । क
सति ? साधुवेषैः-साधुवेषमात्रपारकैस्तेरेव फालतः पञ्चमारकात् जिनपतिमतदुर्मैः
अभिभूते-पराभूते, जिनपतेः-तीर्थकरस्य मत-छासनं तदेव दुर्मैः-कोट्टविक्षेपस्तस्मिन् ।
कथम्भूतैः ? विपयिभिः-विपयसेवकैः । पुनः किम्भूतैः ? मस्मकम्लेच्छसैन्यैः, मस्मकः-
मस्मग्र इव म्लेच्छः-तुरष्काधिपतिस्तस्य सैन्याः सैन्यस्वरूपास्ते, यथा तुरष्काधिपतेः
सैन्यं भवति तथा मस्मकस्येते सैन्या इति ॥ ३९ ॥

सम्प्रत्यप्रतिमे कुसङ्गवपुषि प्रोज्जुम्भिते मस्मक-
म्लेच्छातुच्छबले दुरन्तदशमाभ्यर्षे च विस्फुर्मिते ।
प्रौढि अगुषि मोहराजकटके लोकेतशङ्कारे-
रेक्षीभूय सदागमस्य कथयाऽपीत्यं कदर्यामहे ॥ ४० ॥

॥ इति श्रीसङ्गपट्टकसूत्रं सम्पूर्णम् ॥

व्याख्या—सम्प्र० ॥ लोकैर्बन्धु इत्यम्-अघुना प्रकारेण कदर्यामहे । कथा ?
सदागमस्य कथयाऽपि, सन्-प्रधानः आगमः-सिद्धान्तस्तस्य सदागमस्य कथयाऽपि-
कथनेनापि । यदा शुद्धमार्गस्य कथाऽपि क्रियते तदा लोकाः कदर्यनां कुर्वन्तीति ।
क सति ? सम्प्रति-अघुना मस्मकम्लेच्छातुच्छबले प्रोज्जुम्भिते, मस्मकः-मस्मग्र इव,
स एव म्लेच्छः-तुरष्काधिपतिस्तस्य अतुच्छं-प्रचुरं बलं तस्मिन् प्रोज्जुम्भिते-प्रोदीते
सति । कथम्भूते बले ? अप्रतिमे-महातेजस्विनि, पुनः कथम्भूते ? कुसङ्गः-वपुषि,
कुसङ्गः-दीनाचारिसङ्ग एव वपुः-क्षरीरं यस्य स तस्मिन् प्रत्यक्षतो दृश्यमानकुसङ्गक्षरीरे
च-पुनः दुरन्तदशमाभ्यर्षे-दुष्टासंयतपञ्चालघणदशमाभ्यर्षे विस्फुर्मिते-प्रकटीभूते सति ।
कथिवचसा दशमाभ्यर्षस्य पञ्चमारके प्रादुर्भावः । पुनः मोहराजकटके-मोहनीयकर्मरूप
राजसैन्ये प्रौढि-विस्तारस्य अगुषि-प्राप्तवति । मस्मकग्रहचैत्यवास्यादयः सर्वेऽपि मोह
नीयसैन्यरूपा एव । किं कृत्वा कदर्यामहे ? एकीभूय-एकपद्यतां कृत्वा । कथम्भूते-
लोकैः ? तदाश्चापरे, तस्य-मोहराजस्य आज्ञा, तत्र पराः-सावधानास्तैः-मोहाज्ञा
पश्यविमि । संसाररूपनगरे मोहराजा दुस्सङ्गस्तस्य सै-य-मस्मग्रहो महासामन्तो
दशमाभ्यर्षे द्वितीयः सामन्त इति रहस्यमिति काव्यार्थः ॥ ४० ॥

अम्यकारप्रदास्तिः

श्रीमत्क्षरहरगच्छे श्रीमज्जिनमसूरिक्षात्राणाम् ।
 श्रीपद्ममेकमुगुह—अथैवहार्यैत्ययमुहं कुरि ॥ १ ॥
 तच्छिष्यो बाहूपतिरिह, श्रीमम्भतिवर्द्धनो गुहर्त्तयात् ।
 श्रीमेदतिष्ठकनामा, तत्प्रायमकल्पिकः समभूत् ॥ २ ॥
 तच्छिष्यो प्रवरगुणौ, वपाकलससद्गुणिप्रभापुमणिम् ।
 अमरभाणिष्यमुगुहः, समस्तसिद्धान्तबीरेणः ॥ ३ ॥
 तच्छिष्येण मुविहिता, मुगुहोयं साधुकीर्तिगणिनाऽपि ।
 एकोनविंशतिमधिक,—योऽस्यसंबस्तरे प्रबदे ॥ ४ ॥
 माममासे ह्युत्पद्ये, पञ्चम्यां प्रवरयोगपूर्णायाम् ।
 विदुषैः प्रपद्यमाना, समस्तमुज्जवाविनी भवतु ॥ ५ ॥

॥ इति श्रीजिनवह्ममसूरिकृत—सङ्क्षपद्मावचूरि सम्पूर्णा ॥

कविचक्रवर्ति श्रीश्रीनृसिंहमसूरिभिरचितः पण्डितलक्ष्मिसेनविदित्वा स्फुटाशी
मिथया कपुहस्यासनाथः ।

सङ्क्षेपदृकः

इन्धीवरप्रसममनिवितकांविज्ञाति—

धामार्पितं सुरवरैः किञ्च वासवाधैः ॥

श्रीमन्निनेलचरणं सुरनाथ सद्यः ।

सर्वेजना नमत किं कुर्वताम्य चिन्ताम् ॥ १ ॥

गन्धीरार्बगतेर्केसलहरतेः श्रीसंचपद्ममिथ,—

मन्त्रस्यास्य वधामर्ति प्रकुल्ये वीकां स्फुटार्बमिधाम् ।

कन्धीसेनसुधीः सुधीरनिबह प्रीत्यै क्षिनेलममोः

पादाब्जा—चैनलम्ब सन्मति रति श्रीमान् इमीरात्मजः ॥ २ ॥

तत्र तावदाद्यश्लोकार्थविवेचनमारभ्यते—

अग्निज्वालाबलीह कुपयमयनधीर्मातुरस्त्वोकलोक ॥ १ ॥

क्याक्या—‘वह्नि’रिति—तं देवं—पार्श्वनाथ वयं स्तुमः—प्रणमामः । तं क ? वो
देवः इति जगादेव—उक्तवानिव इति, किं ? प्राज्ञैः—पण्डितैः सद्यः—तत्समयादेव कुमार्य-
स्त्वलनं कार्यं—कर्तव्यं, सिद्धान्तविरुद्धमतनिगाकरणं कर्तव्य—मित्यर्थः । किं कृत्वा ?
स्वस्य आत्मनः विधुरमपि प्रपद्य । अपि सम्भावने कोऽर्थः ? कुमार्यस्त्वलनाद् यदि
आत्मनो विधुरमपि किञ्चिद् भवति तथापि इति । किं कुर्वन् उक्तवान् ? कमठमृन्तपः
उच्यैः—अतिशयेन दुष्ट प्रकटयन्—प्रकटीं कुर्वन् । कोऽर्थः ? कमठनामसापसस्तावदेकः कश्चि
त्पत्नी पञ्चाभि नाम तपः कुर्वन् पार्श्वनाथेनावलोकित, तस्य सत् सपो भगवता दुष्टं कृत
मित्यर्थः ॥ किं कृत्वा ? अखिललोकस्याग्रे जलस्काष्ठमध्यात्सर्वं सन्दर्श्य, न केवलं अखिल
लोकस्याग्रे मातुर्वामदेण्याभ्याग्रे धामादेवी भगवन्माता, तस्या अपि पुरतः इत्यर्थः किं
विशिष्टं नामं ? “अग्निज्वालाबलीह” अग्निज्वालाकवलित—अदृग्गम मित्यर्थः कथम्भूतो
यः परमेश्वरः ? कुमार्यछेदनपुष्टियुक्तः । पुनः कथम्भूतः ? कारुण्यामृताग्निः—कृपा
पीपसागरः ॥ १ ॥

भीठपदेष्टमजनयोग्य भोतारं निरूपितुमाह—

कस्याणामिनिषेधवानिति गुणग्राहीति मिथ्यापयः॥ २ ॥

व्याख्या—कस्याणामि०—भोतृणां चतुर्दशगुणाः, भोतृशब्दाः सर्वेऽप्यत्र हेत्वर्थाः । अथ श्लोकान्वयः—यो भोतः । मया ग्रन्थकर्त्रा स्वमुन्यसे—कथ्यसे कथमिति । कस्याणामिनिषेधवानिति, कोऽर्थः शुभरूपाग्रहवान् शोभनस्य रूपस्य भाग्रहो विद्यते अस्मेति स तथा । पुनः कथमिति ? गुणग्राहीति गुणग्रहीतुं शीलमस्मेति गुणग्राही । पुनः कथमिति ? मिथ्यापयप्रत्यर्थीति पथा—छन्दः प्ररूपितोत्सृज्यमार्गस्तस्य विरोधी, पुनः कथमिति ? विनीत इति श्रुतश्रुमान् इति, अर्थाद् गुर्वादिषु । पुनः कथमिति अक्षत इति अप्रुत इति । पुनः कथमिति ? औचित्यकारीति—उचितस्य माय औचित्य, तत् कर्तुं शीलमस्मेति । पुनः कथमिति ? दाक्षिण्यीति दाक्षिण्ययुक्तः । पुनः कथमिति ? दमीति—वितेन्द्रियः, पुनः कथमिति ? नीतिमृदिति—नीतिं विमर्तीति नीतिमृद—सदाचारपरायण इत्यर्थः । पुनः कथमिति ? स्वैर्यीति—स्वैर्यगुणयुक्तः स्थिर इत्यर्थः । पुनः कथमिति ? वैर्यीति—वीर इत्यर्थः । पुनः कथमिति ? सद्ब्रह्मार्थीति—सतां धर्मः सद्ब्रह्म तत्पार्यः, सोऽस्यास्तीति शोभनधर्मगवेषकः । पुनः कथमिति ? विवेकवानिति—युक्तायुक्तविचारचतुरः इत्यर्थः । पुनः कथमिति ? सुधीरिति प्राज्ञ इत्यर्थः ॥ २ ॥

इदानीं युगमश्लोकयो—व्याख्यानमारभ्यते—

इह किल कलिकालव्यालवक्रान्तरालः॥ ३ ॥

प्रोत्सर्प्यद् महमरासिमहसलदसमाश्रयमाप्राप्यपुन्यः॥ ४ ॥

व्याख्या—इह० ॥ प्रो० ॥ “ किलेति ” प्रसिद्धिः इह जगति विपयिभिः स्रक्चन्दनवनितादिविभिः अमितः—समंतात् । सोय पथा अप्रार्थि—प्रार्थितः—रूपा पितः । कथम्भूतः पथा ? जिनोकिप्रत्यर्थी—जैनशास्त्रविरोधी, कस्मिन् सति ? प्राणिवर्गे क्षीयसमूहे जैनन्द्रमार्गे—जिनशासने विरलर्ता—सुच्छर्ता याति सति, कथम्भूते प्राणिवर्गे ? कलिकालव्यालवक्रान्तरालस्थितिर्नुपि । कलिकाल एव व्यालः—सर्पस्तस्य वक्त्र तस्यान्तराल—मध्य तत्र स्थितिः—स्थान, तत् श्रुतं सेवते यः तस्मिन् । पुनः कथम्भूते प्राणिवर्गे ? गततत्त्वप्रीतिनीतिप्रचारे । गतौ—नष्टौ तत्त्वप्रीतिनीतिप्रचारौ यस्य तस्मिन्, इदानीं प्राणिवर्गे तत्त्वप्रीतिर्नास्ति । नीते प्रचारो व्ययहारश्च नास्तीत्यर्थः ।

पुनः कथम्भूते ? प्रसरदनबोधे-प्रादुर्भवत् सम्यक्सिद्धान्तापरिज्ञानं, कोऽर्थः ? सिद्धांतार्थसम्यग्ज्ञानरहिते । पुनः कथम्भूते ? प्रस्फुरत् कापषोवस्वमितसुमति-सर्गे उन्मीलन्तः-प्रकटी भवतः ये कुमार्गाः-कुत्सितमार्गाः ते स्वगितः-तिरस्कृतो रुद्धः-अपवर्गलक्षणायाः मुगतेः सर्गो-निष्पत्तिरस्य तस्मिन् । कथम्भूतेः साधुवैरैः विषयिभिः ? संछिद्यद्विष्टमूढप्रसन्नब्रजनाम्नायरक्तैः । कोऽर्थः ? समानधर्मजनो पतापकारि-मस्तरि-द्वयोपादेयविमर्शश्चन्यप्रकर्षपिष्टानः दुर्बुद्धिचतुर्विध संघः, तस्मात्त्यायः-श्लिष्यप्रक्षिप्यादिसंतानः, तत्र रक्तः-प्रीतिमतः, तेः । पुनः कथम्भूतेः ? साधुवैरैः-सन्नुनिविष्टपारिभिः कथम्भूते जेनेन्द्रमार्गे ? 'प्रोत्सर्प'दित्यादि प्रोन्मृम्माणो यो मस्मराशिनामा क्रूरव्रह्म, तस्य सत्त्वा-मित्रम्, असयत्पूजाकृतं रिपुविजयपुरःसरं आश्लेष्यं वर्द्धमान अतस्त्वे तत्त्वप्रतिपद्यमानरूप यद् दक्षमाध्वर्यं तस्य साम्राज्येन-प्राप्तुर्वैज पुष्पन्-प्रादुर्भवन् मिथ्यात्व, तदेव ध्यात-समिद्ध तेन व्याप्ते । अम्योऽपि मार्गो यद्य-प्रकाराद्भूतो भवति तदोच्छ्रयसां यात्यव ॥ ३-४ ॥

इदानीं योग्यस्य भोक्तुः पुरतो पुर्तकल्पिते पञ्च दशमिद्वारैस्तत्र निरूपितं धर्मप्रतिपादयन् तस्य धर्मस्य कर्मनिर्मूलन सामर्थ्यमसंभाषयन्नाह—

यत्रौरेशिकमोक्षणं विमगूढे वासो वसत्यक्षमा.. ॥ ५ ॥

व्याख्या—“यत्रौ०” यस्मिन् मार्गे औरेशिकमोक्षणं, कोऽर्थः ? यतीन् मनसि कृत्वा निष्पादितं, विमगूढे वासः-अर्धवृम्बने सर्वथा निवासः, वसत्यक्षमा-गृहस्थगृहे वासं प्रति मात्सर्यम्, अर्थं गृहस्थचैत्यसदनेषु स्वीकारः-द्रव्यभावकजिनगृहेषु व्यङ्गीकारः, अप्रेक्षितापासने-स्वच्छुषा अदृष्ट-भासनम्, सावधायकतादरः-सपापैर्पदाचरितं, तस्यादरः, भुतपयावस्था-सिद्धान्तमार्गस्याज्ञादरः, गुणिद्वेषीः-यतिषु द्वेषपुद्गिः, इति दशद्वाराणि । एतैर्दशद्वारैः प्ररूपितो धर्मः । अत्र-असाधुकल्पिते पञ्च कर्महरभेद भवेत्-कर्मक्षयकारी भवेत् तदा अम्यो-समुद्रे मेरुस्तरेत् । यदा मेरुः समुद्रे तरति तदा एतस्माद् धर्मात् मोक्षो भवतीत्यर्थः ॥ ५ ॥

साम्प्रतमेतेषामेव दशद्वाराणां यथाक्रमं प्रत्याख्याने विहीर्युः प्रथमं पात्रजीवोपमर्दोपपद्यमानो औरेशिकमोक्षणद्वारं निषेदुमाह—

पदकायात् वपमर्द्यं मिर्दयसुपीनायाव यत् साधितं....॥ ६ ॥

व्याख्या—पट्कायामुपम० । नामेति संभाषनायास्, इह—प्रवचने सधृषो-
 दयालुः कः तद् मोक्षन मोक्षमिच्छति ? अपितु न कोऽपि-इत्यर्थः । किं कुर्वन् ?
 सहादिनिमित्तमेतन्निष्पन्नमिति ज्ञानम् । किं तद्मोक्षनं यत् पट्कायान्-पट्टिपञ्चीकृति
 कायान् उपमर्त्य-इत्या निर्देय यथा स्यात्, एवम् अपीन्-यतीन् आदाय-मनसि कृत्वा
 यत् साधित निष्पादित यद् मोक्षनम् अस्तु-वारं वारं छात्रेषु प्रतिविष्पते-निवार्यते
 निक्षीपादिग्रन्थेषु यस्य निषेधो वर्तते, तद् मोक्षनं निश्चिन्तायापि निष्कलणताकारकम् ।
 पुनः यद् मोक्षनं पण्डिताः गोमांसाद्युपमम् आहुः-गोमांसादिसदृशं कथयन्ति मूलादि ।
 यद् मोक्षनं श्रुत्वा यतिरबोधाति-नरकं गच्छति तद् मोक्षनं प्राज्ञः कोऽपि न मोक्ष
 मिच्छति-इत्यर्थः ॥ ६ ॥

प्रथमं तावत् मोक्षनद्वारं निषेधं विनष्टमिति शर्तं निषेधयितुमाह—

गायत् गन्धर्वस्तुल्यत् पणरमभिरणद् वेणुगुञ्जम्बरज् ॥ ७ ॥

व्याख्या—“गायत् गन्धर्व०” सलु इति निषेधे अर्हन्तमवज्ञाः-विनशात्
 निपुणाः सन्तः विनष्टे न वसन्ति-न सततमवतिष्ठन्ते । कुतः ? विकारहेत्वात् । किं
 विक्षिप्ताः सन्तः ? असन्तः, काम्यः ? देवद्वन्द्वोपमोगन्धर्वमठपतिताऽऽश्वातनाम्भ्यः ।
 देवद्वन्द्वस्य विननैवेद्यादेः उपमोगः, सततं श्रयनं, मोक्षनादिकरणे उपमोगः, मृग-
 निम्बं मठपतिता-मठाभिपत्य, तथा मगधवशातनाः-विनानां चतुरक्षीतिराश्वातनाः,
 एतेभ्यः विभ्यन्तः । कथम्भूते विनष्टे ? ‘गायत् गन्धर्वे’ स्यादि, गायन्तः गन्धर्वाः
 प्रधानगायनाः यत्र सृत्यन्तः पणरमभ्यो-वेद्यया यत्र, रणन्तो-मधुरं ध्वनन्तो वैज-
 यो-वंशाः यत्र, गुञ्जन्तो गन्धीरं स्वनन्तो मृदङ्गाः प्रेङ्गन्त्योलम्बमानाः पुष्पस्रजाः-पुष्प-
 माला यत्र, छद्यत्-सर्वतः प्रसरत् आमोदद्वारेण मृगमदः-कस्तुरिका यत्र, लसन्ताः-
 पङ्कजकमपत्न्यादीप्यमाना तल्लोचानि-वितानानि यत्र, महाधनवसनभूषणाङ्गरागादि
 भूषितशरीरत्वाद् शोभमाना अनौपाः-भाषकसमूहा यत्र, तस्मिन् ॥ ७ ॥

यस्यैषमाद्वारं निरसितं श्लोकद्वयेनाह—

साक्षाद्विनेर्गणधीर्य विवेचितोत्थं ॥ ८ ॥

विश्रोतृसर्गापवादे चरिह शिवपुरीद्वयभूते निशीथे ॥ ९ ॥

व्याख्या—साक्षा० सकर्ण-सम्भरणः कः पुमान् परश्वदे-श्वरस्मृदे वमर्ति-

निवासं विद्वेष्टि । अकर्णः पुमान् कर्णौ विना सिद्धान्तोक्त्यामपि परगृहवसतिम्—अनाकर्णवत्
 निषेधेदपि । यः पुनः सकर्णः—अवजः स परगृहवसतिं यतीनामनुमोदयत्येव, न तु
 द्वेष्टि । किं कर्णन् ? मुनिपुङ्गवानां—पतिभेष्टानां अनगारपदं ज्ञानन्—न विद्यते अगारो
 यस्येति ज्ञानन् । अथवा किं विक्षिष्टां वसतिं ? 'क्षय्यातरोक्ति'मिति, क्षय्या वसतिरा
 क्षयात्ता यतिभ्यो दानतया, तरति अनाम्नोर्धि यया अनगारपदं क्षास्ते हि पतिबाध
 कत्वेन प्रतिपदं भूयते । ननु स्वगृह एव किमिति यतयो न वसति ? तत्राह—
 मुनिपुङ्गवानां निःसंगता—स्वधनादि राहित्य अग्रिमपदं—मुख्यस्थानम् । किंविक्षिष्टा
 निःसंगता ? साक्षात्—प्रत्यक्षं जितैः—तीर्थकृत्यभिः निषेविता—उपभुक्ता, स्वभुक्तेन
 उक्ता च कविता, न केवलं जितैर्गणधरेष्व—भौतमप्रसुतिभिः । पतीनां स्वगृहं नास्त्येव,
 अतः परगृहवसतिरेव श्रेयसीत्यर्थः ॥ ८ ॥

व्याख्या—'चित्रोत्सर्गा०' सर्वत्र—सर्वस्मिन् वसति अधिकारे आगारधाम्नि-
 गृहस्य गृह एव यतीनां निवासो न्ययामि, कोऽर्थः ? व्यवस्थापितः, न तु कापि—कस्मि
 अपि ग्रन्थे, चैत्ये—जिनगृहे निवासो निरूपितः । किं कृत्वा ? प्रागुक्त्वा—प्रबलं निक्षीये
 भूरिमेदाः—बहुमेदाः वसती । उक्त्वा । किं विक्षिष्टे निक्षीये ? चित्रोत्सर्गापवादे ।
 चित्रौ—नानाविधौ बहुप्रकारौ उत्सर्गापवादौ—सामान्यविधि—विशेषविधी यस्मिन् ।
 पुनः कथंभूते निक्षीये ? क्षिपपुरीक्षितभूते—मुक्तपुरीसन्देष्टद्वरसदृशे । पुनः किं कृत्वा ?
 पश्चात्—तदनन्तरं कारणेऽप्योक्त—अपवादविषयीकृत्य । किं विक्षिष्टे अवारधाम्नि ?
 क्षीसंसलयादि युक्तेऽपि—क्षीपण्डकादिसहितेऽपि । ननु विकारसामग्रीसहिते गृहस्थ-
 गृहे कथं पतीनां निवासः ? इत्याह—अभिहितपतनाकारिणामिति—निक्षीयोक्तवतना
 सावधानानां संपत्तानां किं विकारहेतुमिरित्यर्थः ॥ ९ ॥

ननु एव पतना सावधानानां चैत्यवासेऽपि को दोषः ? इत्यतः आह—

प्रव्रज्यापरिषिद्धं ननु धनस्वीकारमाहुर्जिनाः ॥ १० ॥

व्याख्या—“प्रव्रज्या०” ननु निमित्तं तीर्थकराः धनस्वीकार—प्रव्रज्याङ्गी-
 कारं प्रव्रज्यापरिषिद्धिमाहुः ॥ कोऽर्थः ? दीक्षाग्रहणस्य कथयन्ति स्म । क धनसंप्रदा ?
 क दीक्षेतिद्वारम् । तु पुनः सर्वारम्भ—परिव्रज—सकलपापसहितानां गृहिण । परिव्रजं अति
 महासाधनं अतिशयमहासुखार्पं आनन्दये—कथयन्ति । तत्र गृहस्थपरिव्रज, सर्वथा यतीनां
 नोचित इति द्वारम् । चैत्यस्वीकरणे तु मातृपत्यमेव स्यात् । यदा यतीनां जिनगृहस्य

स्वीकारास्तदा मठाधिपस्यमेव भवेत् । कथम्भूत माठपस्यम् गर्हिततमं-प्रकर्षेण निन्दित । यद्वा इति हेतोर्मुष्क्यर्थिनां पुंसां इति ममता युक्ता न-द्रव्यादिषु ममत्वं युक्तं नेत्यर्थः । कथम्भूता ममता ? अतैरिणी चारित्र्यमुभूता ॥ १० ॥

तत्र दण्डद्वाराणां मध्ये च द्वा द्वारा निषेध्य अश्लिष्टद्वारचतुष्टय निषेधयितुमाह श्लोक चतुष्टयेन—

भवति नियतमत्रासंयमः स्याद् विभूषा ॥ ११ ॥

गृही नियतगच्छमाह स्निग्धगृहेऽधिकारो यतेः ॥ १२ ॥

निर्वाहार्थिनमुक्त्वित गुणलयेरजावशीलाम्बयं ॥ १३ ॥

दुष्प्रापा गुणकर्मसंचयवतां सत्यसंयुक्तिर्गुणां ॥ १४ ॥

व्याख्या—अत्र श्लोके सप्तम द्वारं गम्बिकाघासने निषिध्यते । अत्र गम्बिका घासने विभूषा स्यात्-शोभा भवेत् । न केवलं शोभा, असंयमश्च भवति । कोऽर्थः ? जीवरक्षाऽमात्रम् भवति नियत-सर्वदा गम्बिकाघासने 'कथं शोभा भवेत् ? तत्राह—“नृपतिकङ्कद” एतद्विति, यतः एतदासनं नृपतिकङ्कद-राज्यपक्षिमिति । तर्हि शोभाऽप्य मीष्टवेत्याह-श्लोकहासयेति गम्बिकाघासने मिथोः केवलं शोभैव न भवति किन्तु लोको पहासश्च भवति—'अहो ! मिथोपजीविनो सुष्ठिता अपि एवंविधेष्व्वासनेषूपविशति' । इह संगः श्लोकविदिता गम्बिकादौ परिग्रहः, उच्यैः—अतिशयेन सातशीलत्वं-सुखं लोभपता, इति हेतोर्मुष्क्योः मोक्षामिलापिणः पुरुषस्य गम्बिकाघासनं संगतं न-युक्तं नेत्यर्थः । इति सप्तम द्वारम् ॥ ११ ॥

साध्याचरितादराक्यमष्टम द्वारं निरूपयन्माह—

व्याख्या—'गृही नियतगच्छ' गतानुगतिकैः-गङ्गारिकाप्रवाहरूपैः अन गारिणां-पतीनाम् असंस्तुतम्-अनुचितम्, अदः-एतत् कथं प्रस्तुतं-प्रारब्धम् । एतत् किं ? गृही-भाषको नियतगच्छमाह भवति, कोऽर्थः ? आत्मसदृशो गच्छो येषाम् तेषां मेव समुदायं भजनेन गुणदोषादिकं विचारयति अन्य यतेः मुनेः स्निग्धे अधिकारः एतदपि विरुद्ध-मेव, अपरं च आरंभिमिः-गृहिमिः साधुषु-यतिषु यथा तथा, कोऽर्थः ? येनैव प्रकारेण तेनैव अष्टममपि मञ्चनादि-भक्षणानादिप्रदेय-वितरणीयम् । एतदपि विरुद्धमेव । अपरं च अवादिभिर्निवारणं-मर्षविरत्यादिविधेर्परिण-निषेधः । एतदपि विरुद्धम् । सुविदितान्तिके-सन्तिके-संस्तुतिमिमे कथं प्रारब्धमित्यर्थः ॥ अष्टम द्वारम् ॥ १२ ॥

नवम द्वारं निषेचयितुमाह—

व्याख्या—निर्वा० जनाः—लोकः यत् ईदृशं यतिं देवेभ्योऽपि—जिनेभ्योऽपि अधिकं यथा स्यात् तथा अर्चयन्ति—पूजयन्ति तत् महतः—अवलम्ब्य मोहस्य—अज्ञानस्य जृम्भित—लीलायित । कीदृशं यतिं ? निर्वाहार्थिनं, कथं ? निर्वाहो—जीविका भवतीत्यय मेवार्थः प्रयोजन यस्य तम् । पुनः कीदृशं ? गुणलवैः—गुणलेखैरपि उन्नीत—त्यक्तम् । पुनः कथम्भूतं ? अज्ञातक्षीतान्तर्यं अविविधाचारकुलं पुनः कथम्भूत गुरुणा—आचार्येण स्वार्थाय—प्रयोजनाय सुष्ठीकृत—दीक्षां नीतम् । कथम्भूतेन गुरुणा ? तारुण्यवतद् गुणेन—तारुण्यस्त्रिपञ्चमातेन तद्गुणेन—स्त्रिपञ्चमगुणेन । किंविशिष्टा जनाः ? विरुवात गुणान्तर्या अपि—प्रसिद्धगुणवैशेष्या अपि । अकुलीनाः—कुलीनं पूजयति तदा पूजयन्तु, (किन्तु) कुलीना अपि अकुलीन पूजयन्ति, इतिमोह प्राक्कल्पम् । पुनः किंविनिष्टाः ? लग्नो प्रगच्छग्रहाः—चेतसि निविष्टो यः उग्रगच्छप्रतिबन्धः तद् युक्ता इत्यर्थः । द्वारम् ॥९-१३॥

‘गुणद्वेषी’ इतिद्वारं निषेचयितुमाह—

व्याख्या—बुद्धमाप्त्वा० ॥ गुरुकर्मसञ्चयवतां—गुरुरित्संसारबन्धहेतुकर्मबुक्तानां प्राविनां सद्धर्मबुद्धिर्बुद्ध्याप्या, कोऽर्थः ? दुःखेन प्राप्यते तस्यां सद्धर्मबुद्धौ आतापामपि उत्पन्नायामपि ह्यमगुरुर्दुर्लभं यो गुरुरितरं किञ्चिदुपदिशति । सोऽपि ह्यमगुरुः पुण्येन यदि प्राप्यते तथापि अमी जनाः स्वहितं कर्तुं नालं—आत्मनो हितं कर्तुं न समर्थाः । किं विशिष्टा जनाः ? गच्छस्थितिभ्याहताः—‘गुणमत्कुलादतोऽयं गच्छस्तत एव बन्धं त्यक्त्वा भवदुर्भिनान्यपार्श्वे भवन्—सम्पत्कवचप्रतिपण्यादिकं विधेयम्’ इति गृहस्वस्थ पतिविहिता व्यवस्था, तथा गच्छस्थित्या भ्याहताः—बन्धीकृता इत्यर्थः, अतो हेतोः किं ह्यमः—किं मणामः ? इह—संसारे, किम् आभयेमहि—निषेधेमहि ? किम् आराधयेमहि—कम्पाराधनां कुर्मः ? किं वा कुर्महे—विद्वन्मः, इति दशम द्वारम् ॥ १४ ॥

एतेन प्रयन्याऽपि कुलीनस्यैव योग्यति प्रतिपादयन्माह—

सुरक्षामः किञ्च कोऽपि रक्षतिष्ठकः प्रयन्य चैत्ये कथित् ॥ १५ ॥

व्याख्या—‘सुरक्षामः’ किञ्चेति संभाषणे कोऽपि रक्षतिष्ठकः—महातनामा सुरक्षाममन्—बुद्ध्यादुर्ध्वः सन् कथिदनिर्दिष्टनाम्नि चैत्ये—अनगृहे प्रयन्य—दीक्षां गृहीत्वा कञ्चन भावक पक्ष कृत्वा तदाचार्यकं प्राप्तः—सुरिपद् गतः सन्, कथम्भूतः ?

अक्षतकलिः अम्बुहितकलह विप्रम्-आभय-चैत्यगृहे गृहीयति गृह इव आचरति ।
निजे गृहे कुटम्बीयति-कुटुम्ब इवाचरति । स्व-आरमान श्रुणीयति-श्रुमिवाचरति
पुषान्-पण्डितान् बालिणीयति-मूर्खानिवाचरति । विष्व-अगत पराकीयति-रङ्गमि
वाचरति, अतो मूर्खबहुल जगत्, पतेः कुलशीलादिक न विचारयति किञ्चित् मोहनोपा
टनाद्यदुत्तमवलोक्य दुष्टमपि यतिं देवयत् पूजयन्तीत्यर्थः ॥ १५ ॥

अस्मिन्नेवार्थे-अपरमपि वृत्तमाह—

येर्जातो न च वर्द्धितो न च न च क्रीतोऽवमर्णो न च ॥ १६ ॥

व्याख्या—यैर्जातो० ॥ तैरेव अवमावमैः-अत्यवमैः यतिभिः अप जनो-लोक
बलात् हटात् बाह्यते-यत्र तत्र नीयते अतः हा ! इति फटे इव अगत नीराजक-राजशून्य,
राजा चेद् भवति तदा एतदनुचित न भवति-इत्यर्थः । तेः कैः ? येः यतिमिरप लोको
न जातः-नोत्पादितः योगधेमादित्संपादनेन, यैर्न च वर्द्धितः-शरीरपोषण न प्रापितः,
यैर्न च क्रीताः-अन्यस्मान्मूर्खपदानेन न गृहीतः, न च अवमर्णेन-उद्वारादिप्रयोगेन
गृहीतः, न च प्राक्-पूर्वं हट्टः-अवलोकितः, न च बान्धवः पितृभ्यश्चादुत्तमबन्धवान्,
न च प्रेयान् बल्लमतारः, न च प्रीणितः-तोषितः । एतावता ये यतयः न हटा, न मुताः,
न च सवर्धितः, तैर्दुष्टैर्यतिभिः अय जनो लोकः बलात् बाह्यते । किंयत् ? नस्योत्त
पञ्चयत् यथा नस्यतः पञ्चयत् तत्र नीयते इत्यर्थः । चकार सर्वप्रमुखार्थः ॥ १६ ॥

कृपयावस्थितवद्वजनानवलोक्य प्रकरणकारः प्राह—

किं दिग्मोहमिताः किमग्नयविराः किं योगचूर्णकृताः ॥ १७ ॥

व्याख्या—‘ किं दिग्मोह० ’ यत् यस्मादेतोः जमी अङ्गाः-मूर्खाः जनाः
कृपयात्-कृमार्गात् व्यावृत्तिम्-अपसरण न दधते-न कुर्यते तस्मादेतोः एते जनाः-
लोकाः किं दिग्मोहम् इताः पूर्वादिदिक्षु पश्चिमादिविभ्रमः दिग्मोहः त प्राप्तः ? किं
अचवहिराः जाताः ? अन्धाः-मेघहीनाः । अविराः-कर्णहीनाः । किं वा योगचूर्णी
कृताः ?-मस्तकादिषु चूर्णधेयेण बन्नीकृताः । किं वा देवोपहृताः ? देवेन-विधिना
उपहृताः-विभ्रंश प्रापिताः । ‘ अंग ’ति संशोधने । किं वा ठगिताः ?-स्वायत्तीकृताः ।
किं वा ग्रहावेष्टिताः ?-भूतादिशरीराभिष्टानाः । न केवलं कृपयप्रहृताः एव सति किन्तु
एतत् कृते, कोऽप्यः ? भिन्नमार्गकृते भिन्नमार्गनिमित्तं भव्यन्ति च-ईपां कृवन्ति च ।

किं कृत्वा ? भुतस्य मूर्त्ति-ध्यात्मस्तके पद-चरण कृत्वा-विधावेत्यर्थः किंविच्छिष्टा मयी ?
इदोक्तदोषा अपि-साक्षादवलोकिताकृपयदोषा अपि अदृष्टदोषा हि विवेकिनोऽपि कृपयाज्ज
निवर्तिस्तु समीहन्ते किं पुनः अन्येऽपि दृष्टदोषाः ते मूर्त्ता अपि कृपयाभिर्वर्तन्ते इवेति
सोकार्थः ॥ १७ ॥

सिद्धान्ते हि रज्ज्वां जिनस्नानं पापपके निमज्जनाय प्रवर्दति इत्यत आह—

इष्टावाप्ति-मुह-विटमटमटचेटकपेटकाकुल ॥ १८ ॥

व्याख्या—‘ इष्टावाप्ति० ’ जिन मज्जनं-जिनस्नानं अविधिना-सिद्धान्तोक्तविधि
वैपरीत्येन मूढबलेन विहितः सन् अक्षयहे-पापकर्दमे निमज्जनमेव जनयति, कोऽर्थः ?
सिद्धान्तोक्तप्रकारेण यदि देवस्नानं न विधीयते तदा स्नानादपि नरकपतनमेव भवती
त्यर्थः । कथंभूत स्नानम् ? इष्टा वाप्ति सुष्टविठनट-मटचेटक-पेटकाकुलम्, इष्टायाः-
प्रियायाः स्नात्रदर्शनं व्याख्यानगताया अवाप्तिः-मिथुन, तथा सुष्टाः विटाः ‘निःकृ
मत्रायनः सुरतकीलाप्रवर्तिष्यते’ इति भिया मुदिता विटाः-वेद्यावतया, नटाः-नर्तकाः,
मटाः-झाङ्गादिकलाजीविनः, चेटकाः-मासादि नियमित[वृत्ति]प्राणिनः, एतेषां पेटका-
समूहः, तेन आकुलं-भूमितम्, पुनः कथंभूत स्नानम् ? निधुवनविधि निबद्ध दोहद नरनाती
निकरसंकुलं-निधुवनं-सुरतं तदर्थं निबद्धो दोहदः-अमिताभो पैस्तेर्नरनातीनिहृते-
समूहैः संकुलं-व्याप्तं । कथंभूत स्नानं ? रागद्वेषमरसरर्षावनं-कस्यचित् परवर्तिनीं
प्रति रागः-स्नेहः, स्वप्रेमसी मन्वेन सह संगच्छमानां पश्यतस्तज्जिषांसया द्वेषः,
मत्सरश्च-स्ववञ्चामामन्येन सह कपम्तीमविलोक्यतः पुरुषस्य, अवसिष्णुता-ईर्ष्या,
तामिर्षनं-सान्द्रम्, एतावता सकलविकारसामग्री परिपूरितमूर्त्यजनवि हित-स्नानादपि
नरके पतनमेव भवीत्यर्थः ॥ १८ ॥

न केवलं स्नात्रमेव नरकजनकं किंतु अविधि कृत प्रतापपीत्याह—

जिनमतविमुक्त-विहित-महिषाय न मज्जनमेव केवलं ॥ १९ ॥

व्याख्या—‘ जिनमत० ’ केवलं जिनमत-विमुक्तविहितं-जिनध्यात्मविपरीत
कृत मज्जनमेव ‘ महिषाय ’ संसाराय न भवति किं तर्हि ? (किंतु) उपभरित्रदानाद्यपि
अनघनादि सर्वविरति अपि शिबफलं-शुक्तिरूपफलं न जनयति । एतावता जिनध्यात्म
विपरीत कृतं सर्वमेव निष्फलमेवेति सोकार्थः । हि-यतः कारणात् अविधिविधि क्रमात्
सिद्धान्तानुक्तोक्तप्रकारेण, सिद्धान्ते यन्नोक्त तेन प्रकारेण विनाज्ञापि-अर्हदागमोक्ता

मुष्ठानमपि अश्रुमश्रुमाय-अक्षरपाणसंपत्तये आयते । ' कि 'मित्याक्षेपे वाक्यमेवे
 वा, ' पुन 'रिति ह्रस्वप्रकारेण अहितहेतु-संसारवचनहेतुः विद्वम्बनेष-लोकोपहासा
 स्पष्टमव न प्रसार्यते न विस्तार्यते ? अपि तु विस्तार्यत एवेत्यर्थः ॥ १९ ॥

अन्यदप्याह—

जिन-गृह-जैनविम्ब-जिनपूजन जिनयात्रादि विधिकृत ॥ २० ॥

व्याख्या—' जिनगृह '० इह-प्रवचने एतदपि सर्वं स्फुट-प्रगट व्यक्तमेव
 अनभिमतकारि भवति-अनिष्टविधायि भवेत् ॥ कस्मादित्याह—कुमत-कुगुरु-कुप्राह
 कुबोध-कुद्वेषनांशतः, अस्वार्थः-कुत्सित मते कुमत, कुत्सितो गुरुः कुगुरुः, कुप्राहः-
 सिद्धान्तग्राह्यस्वमतिक्रियतासम्पदार्थसमर्थनानुष्ठानविषयो मानसोऽमिनिवेशः, जिन
 शास्त्रस्याज्ञानादन्यथा परिच्छेदः कुबोधः, सिद्धान्ताभिहितार्थानां वि-पासेन प्ररूपणा
 मयिता कुद्वेषना, तासाम् अंशतः-छेदतः । एतत् किं ? जिनगृह-अर्हद्भवन, जैनविम्ब-
 मागवती प्रतिमा, जिनपूजन-मगवत्पूजा, जिनयात्रादि-मगवत्कल्याणकाष्टादि
 कादि, एतत् सर्वं विधिकृतमपि-जिनोक्तप्रकारेण निष्पादितमपि दानतपोव्रतादि-दान
 तपसी पूर्वे व्याख्यातम्, अत्रादि-स्पृष्टप्राणातिपातभिरमजादि, गुरुमक्तिः-आचार्य
 शुभ्या, भुवपठनादि-सिद्धान्ताध्ययनं । एतत् सर्वमपि उक्तहेतोः अनिष्ट विधायि
 भवेत् आदृतमपि-सबहुमानमपि । किमिव ? वरमोहनमिव यथावसरं इयं मोहन
 विफलमनिष्टेयतः-गरलकणनिष्ठेयात् अनभिमतकारि भवति-अनिष्टविधायि भवति,
 एतावता कुमतादि संसर्गाजिनपूजनादिकमपि छुमन्नापि न भवतीत्यर्थः ॥ २० ॥

सकपटपति वर्णयतुमाह—

आकण्टं शुभ-मीमां बलिप्रतिष्ठितवद् विम्बमावद्वध जैन ॥ २१ ॥

व्याख्या—' हा ' इति कटे, अयं जनो-लोकः छठैः-पूर्वपक्षमिनिः वक्ष्यते-
 विप्रलम्बत । किं विधिष्टः ? अज्ञास्तु-विवेकविकलः धर्मेच्छावान्, क इव ? द्वाकि-
 न्यादिवशीकृत इव यथा द्वाकिन्यादिवशीकृतः फनविद् वक्ष्यत ॥ के ? यात्रायात्रा
 पुपायैः, यात्रा-जिनयात्रा, यात्र-जिनज्ञानम्, इत्यादयः उपायाः-प्रकारास्ते, न फल
 यात्रापुपायैः, नमस्वितर्क-निश्चानागरादिच्छलेभ्य, नमस्वितर्क-उपपाधितर्क " भवता
 पिदानीमीदृश उपद्रवः समुपस्थितस्तस्माद् भवतिस्तत्रिभूतयं जिनगोत्रज्ञानसुरार्था

इयद् द्रव्यमेवमीय"मिति । निष्ठाआगरादिच्छलेः-रात्रिजागरणादिभ्यात्रैः किं कृत्वा
 वञ्चयते ? नैनविम्ब आदर्शं दर्शयित्वा, कोऽर्थः ? भिनप्रतिमां दर्शयित्वा । न केवल
 भिनप्रतिमां दर्शयित्वा तन्मात्रा-भिननामधेयेन स्वेदसिद्धौ-आत्माभिमतनिष्पत्तये
 गृहान् कारयित्वा, कथम्भूतान् गृहान् ? स्मरूपान्-मनोहरान् किन्तु दर्शयित्वा ?
 सुगन्धीनान् आकृष्टं भक्षिष्यतिशितवत्, यथा व्याधौ भक्षिष्ये-मस्तवेचने पिशित-मांसं
 विधाय सुगन्धीनान्-सुगन्धान् मस्त्यान् आकर्षयति ? हेयोपायोदेयविचारस्त्यतया धर्म
 भद्रास्तत्पक्षे मस्त्यास्तान् ॥ २१ ॥

सर्वत्रात्यगिताभवाः स्वविषयव्यासक्तसर्वेन्द्रियाः ॥ २२ ॥

व्याख्या-कष्टमिति खेदेन उद्धतधिपः-‘नास्त्यस्मत् समो भगति संप्रति
 कथन'ति दर्पाभ्यासपुद्गलः तुष्यन्ति-मोदन्ते, पुष्यन्ति-वर्धन्ते च, किं कृत्वा ? सद्भुति
 मूर्द्धस्तु स्थित्वा-भुनिमस्तकपु स्थिति विधाय, किं विशिष्टाः ? अन्त्याभ्यरात्राभिताः-
 दक्षमाभ्येन्दुपानुगताः, यथा मीना अपि कचन राजादेरवष्टमेन महतामपि मूर्द्धानमा
 रुह्य पुष्यति । एवमेतेषां दक्षमाभ्यरात्राभिता महाभुनीन् परिभूय पुष्यन्तीत्यर्थः ।

पुनः किं विशिष्टाः ? सर्वाकृत्यकुलोऽपि-कोऽर्थः ? लोकलोकोत्तरविरुद्धा-ब्रह्म
 सेवनपुष्पफलाद्युपमोगाद्यसदाचारकारिणोऽपि सर्वमकृत्य कुर्वतीत्यर्थः । सर्वत्रात्य
 गिताभवाः लोकममसम् अनिरुद्धवशाभवाः । पुनः किम्भूताः ? स्वविषयव्यासक्त
 सर्वेन्द्रियाः, स्वविषयपु-स्पर्शादिषु व्यासक्तानि-विशेषणसन्नानि इन्द्रियानि-स्वगा
 दीनि येषां ते । पुनः किम्भूताः ? वस्त्रावगौरवचण्डदण्डतुरगाः, परगन्तः-पदच्छया
 प्रसरतः गौरवैः चढाः-उत्तरगाः, दढाः-ब्रकुशलमनोवाक्या एव तुरगा येषां ते ।
 पुनः किम्भूताः ? पुष्यत् कपायोऽरगाः सुपुष्टक्रोधमर्षाः । एतावता यथाप्रविरमणै-
 पञ्चेन्द्रियनिर्ग्रह-दण्डप्रयत्नैरिति-कपायश्चतुष्टयर्षय-लक्षणसप्तदशविधसंप्रमविहीना अपि
 ते सत्साधूनतिक्रामन्ति, इति श्लोकायः ॥

इदानीं दुष्टपक्षिभ्यो गृहस्था एव धेष्टा इति दर्शयितुमाह-

सर्वारम्भ-परिमहस्य गृहिणोऽप्येकाशनायेकदा ॥ २३ ॥

व्याख्या-‘सर्वारम्भ०’ गृहिणोऽपि इदि सीत्रानुतापो भवेत् । निष्ठुर
 पक्षापापो जायते । किं विशिष्टस्य गृहिणः ? न रथतः-न पालयतः, किम् ? एका

प्रनादि-एकमक्तादि, किं कृत्वा ? प्रत्याख्याय-नियम्य । क ? एकदा-अष्टम्यादि
 विधिषु । यदि कश्चिद् गृहस्थः अष्टम्यादिविधिषु एकमक्तादेर्नियमं गृह्णाति यथात्
 तं-स्वण्डयति तस्य चेत्तसि महान् पश्चात्तापो भवतीत्यर्थः । किं विशिष्टस्य गृहिणः ? सर्वा
 रम्भस्य परिग्रहस्य-सकलपापक्यापारतत्परस्य सदा-सर्वदा, ये पुनः त्रिधा-मनोवाक्-
 कापारूपेण त्रिविधं-कृतकारिणानुमतिलक्षणं पापं यद् कृत्वा-पञ्चराम् प्रतिदिन-प्रति
 वासरं प्रोष्यापि तस्माज्जपि मज्जन्ति-स्वण्डयन्ति तेषाम् असाधूनां क तपः ? तपो
 नास्ति, सत्यवचनं च नास्त्येव । ज्ञानिता-सिद्धान्तपरिच्छेदस्तु च नास्ति । अत
 दीक्षा च नास्तीत्यर्थः ॥ २३ ॥

देवार्थ-व्ययतो यथावधिकृते सर्वेष्टुरभ्ये मठे ॥ २४ ॥

व्याख्या—‘ देवार्थ० ’ महो ! इति आद्यर्थे सितपटाः-श्वेताम्बराः कष्टं व्रतं
 चरन्ति-दुष्करं चारित्र्यं अनुतिष्ठन्ति । किं विशिष्टा ? साधुव्याम्रविटाः-पतिव्याजेन
 पूर्वाः । पुनः कथम्भूताः ? यथा कश्चिद्व्रते-स्वमनोमिलापरूपे मठे नित्यस्थाः सर्वदा
 मनोरमजिनगृहनिवासिनः । किं कुर्वन्तः ? देवार्थे व्ययतः-तदेवद्रव्यं व्ययं कुर्वन्तः ।
 कथम्भूते मठे ? सर्वेष्टुरभ्ये-सकलवसंतादिशतमनोहरे । पुनः कथम्भूताः ? ह्यधिपद्
 तुल्ययनाः-निर्मलपद्मवत्तुल्ययनाः कोमलस्रम्याद्यानि इत्यर्थः । पुनः कथ
 म्भूताः ? सद्गन्धिकाद्यासनाः-कोमलगन्धिकाद्यासनमाद्यः । पुनः कथम्भूताः ? सार
 म्माः आरंभसहिताः । पुनः कथम्भूताः ? सपरिग्रहाः-घनधान्यादिमाण्डसंग्रहपरायणाः,
 सविपयाः-विपयासक्तचेतसः सेर्ष्याः-सक्रोधा । सकाह्याः सम्मोगविज्ञासोत्कण्ठिताः,
 सदा-सर्वदा ॥ २४ ॥

इत्यापुद्गतसोपहासवचसः स्युः प्रेक्ष्य लोकाः रिषति ॥ २५ ॥

व्याख्या—‘ इत्यापुद्गत० ’ येषां मिथ्योक्त्या-मिथ्यास्वपनेन सुदृष्टोऽपि
 सम्पगृह्णाना अपि मनो विभ्रति-चारयति । कथम्भूतं मनः ? सन्देहदोलाचलं इदं
 समापीनं इदं वा इति यं सन्देहः स एव दोला-हिन्दोलकस्तेन चञ्चलं, ननु निमित्तं
 सर्वथा भिनपयप्रत्यर्पिनः, कोऽर्थः ? अर्हत्पद्यमभूताः लोका-जनाः स्थितिम्-अना
 चाररूपा भूत्वा इत्यापुद्गतसोपहासवचसः स्युः, कोऽर्थः ? उक्तप्रकारेण सदास्वपना
 मयेषु-‘ महो जैनाः अन्यथानादिनः अन्यथाकारिणः, अस्माकमेव दर्शनं देयाः,
 इत्यादि पचनसन्दर्भेण, अतो हेतोः अमिहस्ता अपि जनाः भुतपथात्-भिनसिद्धान्त

मार्गाद् वैमुख्यं-विमुखतां आतन्वते-विस्तारयति । मिथ्यावादिनां मिथ्यावचनेन
अमिथुस्ता अपि जना जिनमार्गाद् विमुक्ता भवन्ति, इति श्लोकार्थः ॥ २५ ॥

सर्वैरुत्कटकालकूटपटलैः सर्वैरपुण्योच्चैः,

ध्यायन्त्या—‘सर्वैरुत्कट०’ ॥ २५ ॥ ‘ततः’ इति पश्चात् श्लोकस्यात्र वर्तते ।
ततो हेतोः-पश्चादुक्त हेतोः-अमु-दुर्मार्गम् आसेदुषां-प्रस्थितानां मानसं नून निश्चितं
एतैः क्रूरमकारि-क्रूरं कृतम् एतैः कैः ? सर्वैः उत्कटकालकूटपटलैः अत्युच्चैः समूहैः न
केवलं उत्कटकालकूटपटलैः सर्वैः अपुण्योच्चैः-सकलपापराशिभिः, न केवलमेतैः सर्वैर्पा
सकलैश्च-अशेषसर्पसमूहैः, न कवलमेतैः ममस्तविषुराधिभ्याधिदुष्टग्रहैः सकलदुःखमनो
व्यथामङ्गलादिपापग्रहैः । कथम्भूतानां ? दौरास्त्वेन-दुष्टाद्यप्येन जिनपथं निजम्भु
पाप्-उच्छेदुषां, पुनः कथम्भूतानाम् ? वचनेन इति ऊचुषाप्-अमिदुषाप् ॥ २६ ॥

अतः—

दुर्मध्यस्फुरदुमङ्गप्रहतमः स्तोमास्तवी चक्षुषां ॥ २७ ॥

ध्यायन्त्या—‘दुर्मध्यस्फुरदुमङ्ग०’ अतो हेतोः सदा-सर्वदा मिथ्याचारवतां-
मोक्षमार्गविपरीताचारयुक्तानां वचांसि सकर्णः-समवयवः कथं कर्णे कुरुते ? कथं अवयवे
धारयति ? अपि तु न कथमपि इत्यर्थः । कथम्भूतानां मिथ्याचारवतां ? स्वयं नष्टा
नाम् पुनः कथम्भूतानाम् ? अन्यनाशनकृते-परनाशाय बद्धोद्यमानां स्वयम् नष्टा परा
नपि नाशयन्तीत्यर्थः । पुनः कथम्भूतानां ? ‘महापोहाद्’-वन-प्रचुरवरा-विवेकात्
‘अहं मानिनां’-अहमेव, नान्यः इति मानिनां । पुनः कथम्भूतानां ? सिद्धान्तद्विषयां-
जिनशास्त्रवैरिणाम् । पुनः कथम्भूतानां ? दुर्मध्यस्फुरदुमङ्गप्रहतमः स्तोमास्तवीचक्षुषां-
दुर्मधाः दुश्चेष्ट्या स्फुरन्ती-मनसि आग्रवृक्षाः ये उग्रवृक्षाः-घिनघृनिवासादपस्त
यव तमास्तोमाः-अ-प्रकारपन्थानि, तैरस्त प्रापितं धीरेव चक्षुष्येषां तेषाम् ॥ २७ ॥

यत्किञ्चिद् वितथ यदप्यनुचितं यल्लोक-लोकोत्तरो ॥ २८ ॥

ध्यायन्त्या—‘यत् किञ्चित्०’ यत् कथिपः-कुपुद्गयः तत्तद्धर्म इति भ्रुवन्ति-
अयमेव धर्म इति कथयन्ति तत् दुरन्त-दक्षमाभ्यर्षस्य विस्फुर्धितं-विमृश्मितं, तत्,
किं यत् किञ्चित् वितथ-अतीक यदिति सामान्यतो निर्दिष्ट मित्रेपतोऽनिर्दिष्टनामा,
यदप्यनुचितम्-प्रयोग्य यल्लोकलोकोत्तरोत्तीर्ण-जिनमार्गाद् बहिर्भूतं जिनप्रवचनबाध

भिनमार्गादतीतमित्यर्थः, यद्भविना—देहिनां यवहेतुरेष येन संसारधन्वो भवतीत्यर्थः, यतः द्वावभाषाकर—सिद्धान्तविरुद्ध न केवल धर्म इति कथयन्ति । अर्हन्मतभ्रान्त्या लान्ति च, कोऽर्थः ? भिनमार्गोऽयमिति सिद्ध्याज्ञानेन गृह्णन्ति च, कथम्भूतास्ते ? मूढाः ॥ २८ ॥

साम्प्रत दृग्ध धनान् प्रति स्वमतं मोक्षपथतया दिशत, सत्पथगामिनश्च धार्मिकान् स्ववचनानुरोचितेनाद्यतया अथजानानस्य कस्यचिद्यथा छन्दाचार्यं प्राप्नोऽप्रस्तुत प्रसंसया स्वरूपमाह—

कह मध्विज्ञां तुजां यदिदज्ञां जानन्धवेदेक्षिकः ॥ २९ ॥

क्याक्या—‘कष्टं’ दुःसमेतमथेतसि पर्वते, यत्किमिस्थाह—यदिति वाक्योपक्षेपे, पक्षुषामदृष्टां आस्य-वैदेक्षिकः कान्तारेऽमीप्सितपुराभ्यान् प्रविशतीति सम्बन्धः । तत्र ‘तुजां’ पुंसां नष्टदृष्टां-अछोचनत्वात् कान्तारपातेन दिग्भ्रष्टत्वाच्च प्रअष्टप्राची प्रतीच्यादिककुपविभागपरिच्छेदानां, अदृष्टां-कायकामलादिनां वृग्विकलानां, न तु जन्मान्धानां, जन्मान्धो ज-मामिष्यास्या छोचनरहितः । ननु सोऽपि तदेष्टमात्र इतरेभ्यः भवत्वादिना विज्ञाय कथञ्चिद्विष्टपुरपथं देख्यतीति तत्रोक्त “वैदेक्षिक” इति, विदेक्षे-योचनघृतम्वरहिते देष्टान्तरे जातो वर्द्धितमेति वैदेक्षिकः । सहि तदेष्टस्वरूपमात्रस्याप्यनभिज्ञत्वात्कथं प्रकृतमार्गं जानीयादपि । ततः कर्मधारयः । कान्तारे’ अनसञ्चार शून्ये दुर्गवर्त्मनि ‘प्रदिशति’ प्रतिपादयति अमीप्सितपुराभ्यान्-अयमपि सनगरमार्गं, किलेति वार्त्तायां, उत्कन्धरः-उदुम्भीवः क-चरागुक्षमस्य सुखदण्डमुत्तिष्ठप्य कथयतीति कष्टमेतत् । तुः पुनरर्थे, इह वक्ष्यमाण पुन कष्टतरं-पूर्वभाषापि कष्टान्महाकष्टं, यत् किमिस्थाह—‘सोऽपि’ प्रागुक्तो मार्गदेष्टा ‘सुदृष्टो’ निर्मलनयनानत एव ‘सन्मार्गगान्’ इत्यनगरसुममपचप्रस्थितान् उद्दिहः । ‘सम्पक्कसन्मार्गज्ञानं यत् इत्यति, सावज्ञमिति क्रिया विशेषण, सावहेलं अज्ञानिष, यथा मार्गमिष्टा मार्गगुणदिशन्त उपहस्यन्ते लोकेन, तथैतेऽपि तेन । एवं प्रस्तुतगुणमानं योजयित्वा प्रस्तुतगुणमेयमिदानीं योजयते, कष्टमेतत्-‘यत् तुजां’ सत्पथेच्छुपुलकानां नष्टदृष्टां-अतिदृग्धतया सत्पथकूपधविभागानमिष्टानात्, अदृष्टां सम्पक्कज्ञानदर्शनधिकलानां आस्य-याः-सिद्धान्तरहस्यलेखानमिष्टः सर्वथा अगीतार्थः, सोऽपि गीतार्थसंवासादेः कथञ्चि-मोक्षपथकथनप्रसीजः स्यात्तत्राह-वैदेक्षिको गर्हिवाधारत्वाद् गीतार्थमुनिपुत्रपसङ्गमात्रवर्धितः एव चाधुनिकदुस्सह-पथो निष्ठह निभेयसपथप्रत्यर्धिमार्गकथनदीक्षितोऽयं यथाछन्दश्चिरोमणिः कथिदा

चार्यो मन्तव्यः । कान्तारे-मन्महाटभ्यां प्रविशति अमीप्सितपुराभ्यान्-शुक्तिमार्गे
उत्कन्धरो-दक्षिणाह्वारविकारः, तथा च सोऽजीतार्यः उत्सृज्यमानो मिथ्यादृष्टिः
कचश्चिदपि सत्यं मोक्षमार्गं न वेत्ति, नाप्यन्येन गीतार्थेन प्रतिपादितोऽपि प्रत्येति इति
कष्टं, एतत्कष्टतरं त्विति पूर्ववत्, सोऽपि प्रागभिहितो यथाच्छन्दाचार्यः सुदृशः-सम्प
ग्यानदर्शनपुङ्गवः मन्मार्गिणान् ज्ञानदर्शनचारित्र्यलक्षणशुक्तिपत्रप्रवृत्तान् तद्विदो-शुक्ति-
मार्गविज्ञान् धार्मिकान् सुबिहितसाधून् यत् इति सावकमज्ञानिन्, यथा-कममी अमी
तार्या भूर्त्सन्निरोमणयः सिद्धान्तरहस्यं ज्ञानम् १, अहमेव सकलभुतपारावारपारद्व्या,
ततो यमहं ब्रवीमि स शुक्तिमार्ग इति । किमित्येवमुपहससीत्यत आह-उन्महाकष्टमित्यु
पमानोपमेययोस्तुल्यतया योजना । अत्र च सुगन्धवनपुरतो निरङ्कुश स्वकल्पितं चैत्य-
वासादिकमुत्सृज्य प्रवयद्विधिविषयपारतन्त्र्यप्ररूपभानिपुणान्, सुगुरुसम्प्रदायानुवर्तिनः
सुबिहितानुस्ययोपहसन् सम्प्रति वर्तमानः कुसङ्गाचार्यवर्गोऽनया मङ्गया कविना प्रति
पादित इति वृत्तार्थः ॥ २९ ॥

साम्प्रतं भुतपथावकाशाद्युपसङ्गिर्हीतः शुद्धजिनमार्गस्य दुष्टोपचितसमुदितका
एककलापेन सम्प्रति दुर्लभस्त्वं प्रतिपादयन्माह—

सैषा दुष्ठावसर्पिष्यशुसमथ इत्यहमव्यमावातुमावा ॥ ३० ॥

व्यख्या—‘सैषा दुष्ठा’ ॥ एष मनुना प्रकारेण अनुकूल-प्रतिसमय दुष्टेषु-
मूरेषु पुष्टेषु सत्सु जैनमार्गो दुर्लभः-अहंस्वयो दुष्प्राप्यः, यदा तु मूराः पुष्टास्तदा जैन
मार्गो दुर्लभो जात इत्यर्थः । एवं कथं ? सैषा दुष्मानास्री अवसर्पिणी-कालविज्ञेयः ।
कचम्भूता-अवसर्पिणी ? अनुसमर्थ इत्यहमव्यमावातुमावा, अनुसमर्थ-प्रतिसमर्थ
प्रतिषर्ष इत्यन्-हीयमानः मध्यजनानां शुभमावस्यानुमावाः-प्रमाचो यस्यां सा । अयं
त्रिभुत् उग्रप्रह्व ।

जिनसिद्धान्तोक्ताष्टाशीतिग्रहमभ्यात् त्रिभुतः पूरणो मय्यराशिः, कचम्भूतो मय्य
राशिः ? स्-स्-नलमितिर्ष्यस्थितिः “यथानुपूर्व्या अंकरचना ज्ञातव्या” । स्-
श्रयं, तत्पश्चात् पुनः स्-श्रयं, तत् पश्चात्-विद्यतेरंका एतावत् (२०००)
स्थितिः । अन्त्यद्वयमाभ्यर्थं च अर्त्यसंप्रज्ञापारप्रतिपादकमाभ्यर्थं च तत्तमा दुष्पमा
च तेरेव-मर्पिणीमस्मराश्लिष्यमाभ्यर्थः समा तत्तमा दुष्पमा दुःखकारिणी, तस्यै
जिनमतवृत्ते-जिनमर्गोन्नेत्रनिमित्तं यद्येते तुष्टास्तदा जैनमार्गो दुर्लभ इत्यर्थः ॥ ३० ॥

एष सावदृष्टादृष्टवृत्तेः प्रवृत्तेन लिङ्गिनां भुतपथावकाश प्रतिपादिता । संप्रति
‘गुणदेवपी’तिरिति द्वार निराह्वयस्तेषां गुणदेव दर्शयन्माह—

सम्यग्मार्गपुपः प्रज्ञास्तवपुपः प्रीत्योक्तसम्यग्पुपः ॥ ३१ ॥

व्याख्या—‘सम्यग्मार्गपुपः०’ ॥ सद्यस्वरूपः-प्रबलकोपाः सस्ताधून्
सुविहितयतीन् न श्राम्यन्ति-न सहन्ते । किंविधिष्टान् सस्ताधून् ? सम्यग्मार्गपुपः-
ज्ञानादित्रयस्य मोक्षपथो[स्य]विस्तारकान् सम्यग्ज्ञान-सम्यग्दर्शन-सम्यक्चारित्र्यपथ,
पोषकान् । पुनः किंविधिष्टान् ? प्रज्ञान्तवपुपः-रागद्वेषादिरहितसरीरयुक्तान् । पुनः
किंविधिष्टान् ? प्रीत्योक्तसम्यग्पुपः-प्रसन्नोत्कृष्टनयनान् सर्वत्र सदयावलोकित इत्यर्थः ।
पुनः किंविधिष्टान् ? आमन्यद्विष्टपेयपुपः-यज्जमहाप्रतसम्पत्ति आसदुपः-यज्जमहाप्रतानि-
प्राणातिपात-मृषावादा-दत्तादान-मैथुन-परिग्रहाणां त्यागस्तस्य सम्पत्ति उपगतानि-
इत्यर्थः । पुनः किम्भूतान् ? अयमपुपः-निरहङ्कारिणः । पुनः किम्भूतान् ? कन्दर्पकथ
पुपः-समयशुक्लवृणदाहिनः । पुनः किम्भूतान् ? सिद्धान्ताच्चरिणः तस्यपुपः-मिनोक्त
सम्यग्मार्गे स्थितान् तत्परानित्यर्थः । पुनः किम्भूतान् ? छमस्यपुपः-छान्तिपुक्तान् पुनः
किम्भूतान् ? सत्पूज्यतां अमपुपः-विशेषजनाराभ्यस्त प्रापितान् । एष गुणविधिष्टानपि
सद्यस्वीन् सद्यस्वरूपः-प्रबलकोपाः न श्राम्यन्ति- न सहन्ते इत्यर्थः ॥ ३१ ॥

देवीयत्पुटरोपिणः क्षतमहादोषानदेवीपति ॥ ३२ ॥

व्याख्या—‘देवीयत्पु०’ ‘अदो’ इत्याक्षर्ये जनो-लोकः अगुणाग्रप
मगुणमन्धरं स्व-आत्मानं कृतार्थीयति-कृतार्थमिवाचरति-आत्मानं विहितसकल-
कर्तव्यमिवाचरति, कथम्भूतो जनः ? मिथ्यात्वग्रहितः-प्रबलमिथ्यात्वगम्भीरः प्रब
लमिथ्यात्वामिनिवृत्तग्रहीतः । पुनः किं करोति ? तदुदोपिणः-प्रचुरापराधान् देवी
पति-देवानिवाचरति, ये प्रबलदोषास्तान् । देवान्-मिनसदृशान् मन्पत इत्यर्थः । पुनः
किं करोति ? क्षतमहादोषान् प्रमष्टप्रचुरापराधान् अदेवीपति-अदेवान् इवाचरति ।
पुनः किं करोति ? मूर्खस्युपनिबह-महामूर्खसमूहं सर्वधीयति-सर्वधर्ममिवाचरति ।
पुनः किं करोति ? तत्पुण्यम् अङ्गीयति-पञ्चवर्णनवेष्टारं मूर्खमिवाचरति । पुनः किं
करोति ? जैनमार्गम् उ-मार्गीयति-कुमार्गीमिवाचरति । पुनः किं करोति ? अपर्य-अ
मार्गं सम्यक्-पथीयति-सन्मार्गीमिवाचरति । एतावता सर्वमेव विपरीताचरजमाचरती
त्यर्थः ॥ ३२ ॥

ये केचन दुष्टयतिनो मुक्तमिवात्मानं मचन्ते तान् दुपयितुमाह—

सहस्राकृतचैसकूटपतितस्याम्बस्तारां ताम्बत ॥ ३३ ॥

व्याख्या—‘सहस्राकू०’ अन्तुहरिणवातस्य कृतो मोक्षः ? अन्तव एव

हरिणा, तेषां सम्पूहस्य कुतो मोक्षः—कुतो निर्वाणम्? कथम्भूतस्य अन्तु हरिणव्रातस्य? सङ्ख्याघनवृक्षस्य उत्सृज्य प्रक्षापकः स्वच्छन्दचारी विपयलोचुषः साधु—साध्वी—भाषक भाविकासमवापो भूयानिह सङ्ग उन्पते, स एव व्याघ्रः, यथा व्याघ्रा यक्षस्य हरिण व्रातस्य मोक्षः स्फुटनं न भवति तथैवेति । पुनः कथम्भूतस्य? सङ्ख्या—भाषकलोकैः कृतचैत्यकृतपतितस्य मत्स्या तदायची कृतानि भिनयुहाणि, एतान्येव कृताः मृगर्षभन- पन्त्रविशेषास्तेषु प्रतिबद्धस्य । पुनः किं विक्षिप्तस्य? अन्तस्तरां चेतोमर्मणि ताम्रतः स्त्रियमानस्य सृगोऽपि बद्धः सन् चेतोमर्मण्यतितरां स्त्रियति पुनः किं विक्षिप्तस्य? स सुद्रादुदपाक्षरघनवतः सन्—तस्य सङ्गस्य सुद्रा चतुर्दश्यादिपर्वतिथयस्ता एव हृद पाक्षाः, तैर्घन, तदुपकृतस्य । अत एव स्पन्दितु—चलितु अपि न द्रक्तस्य—न समर्थस्य । पुनः कथम्भूतस्य सुख्यै—मोक्षार्थं करिष्यतदानशीलवपसः—विहितदेवचारित्रानुष्ठाना देरपि । एतत्क्रमस्थापिनः—एतस्य—सङ्गस्य क्रमो—रात्रिस्त्रात्रादिका परिपाटी तद्वर्तिनः । एतावद्—बन्धनयुक्तस्य तत्रापि संघसार्लवक्षस्य अन्तु—हरिणव्रातस्य कुतो मोक्ष? न कुतोऽपीत्यर्थः ॥ ३३ ॥

इत्थ मिध्यापयकथनया तथ्ययाऽपीह कथित् ॥ ३४ ॥

व्याख्या—‘इत्थ मिध्या०’ ॥ इह—लोक इद अनुचितं—अयोग्य कथि—मा ज्ञासीत् । इद निनवक्तुमे—नोक्त संघपङ्कास्य अनुभिमिति मा कश्चिन्मस्त कथा? इत्थ— पूर्वोक्तप्रकारेण मिध्यापयकथनया—दिगम्बरोक्तमिध्यापयप्रकथनया । कथम्भूतया? तथ्ययापि—सत्ययापि । अयानन्तरं कथिन् मा कुपत्—मा क्रोधं कार्षीत् । अथ यद्येवं मिध्यापयकथनन परेषां क्रोधवद्वा तदासी न कथनीय एवेत्याह—‘यस्मा’दिति यस्माद् कारणादतत् किमपि दिग्मात्र कथया—अनुकथया करितं—सकृत—अल्पित च— अतिश्रयेनोक्त च । किं कृत्वा? नृन्—मानवान् प्रेक्ष्य—अवलोक्य । कथम्भूतान् नृन्? जैनभ्रान्त्या—‘अथ जैनमार्गाः’ इति मिध्याज्ञानेन कुपयपठितान्—कुमार्गप्रस्थितान् कस्मै कल्पित? तरप्रमोहापोहाय—तेषां नृणां प्रचण्डमोहनाशाय । यथाऽमी मृदाः कुपय स्वरूप मिश्राय तत्परित्यागेन सत्पथे गृहीत्वा संसारसागरं तरिष्यन्तीति कुपया अन्वितमिस्पर्धः ॥ ३४ ॥

किमपि दिग्मात्र जल्पितम्? इति कथयुक्त यावता सकलमेव कथ नोक्त— मिति—अतः माह—

प्रामृतेऽनन्तकाळात् कस्मिन्मनिष्ठये नाम मपच्यताऽहन् ॥ ३५ ॥

व्याख्या—प्रोद्भूत० यः कश्चित् नृप-मनुष्येषु कुबोधं निरसिसिपु सन् कुवेष
 नोत्पादित दूरीकर्तुमनाः सन् दुरण्य-कुमार्गे दोषसंख्यां विवक्षेत्-‘कुमार्गे एतावत्-
 संख्या को दोषः’ इति वक्तुमिच्छेत् स पुमान् बभ्र्मोऽभ्र्मोषेः प्रमित्सेत्-प्रमातुमिच्छेत् ।
 वेति पक्षान्तरं सकलगगनोल्लङ्घनं विवक्षेत्-सकलाकाशस्यातिक्रमणमिच्छेत् । योऽभ्र्मोऽ-
 भ्र्मोषेरवमाहते, यश्च समस्तगगनस्योल्लङ्घनं करोति सकुमार्गे दोषसंख्यां वदति, अतो
 दिग्मात्रं अल्पवतिरप्युक्तं, तस्मात् कुबोधं निरसिसिपुः कारुण्यात्-‘माऽमी संसारसागर
 मुदन्तु’ इति कृपात् कथम्भूते दुरण्ये ? अनन्तकालात् प्रोद्भूत-अनन्तवर्षमाश्रादिहेतुना
 संघाते, कलमलनिलये-दुःस्वमहापातकनिवास । पुनः कथम्भूते ? नाम नेपथ्यतः-
 नाममात्राचरन्तः अर्ह-मार्गभ्रान्ति-साक्षिकमिनमार्गसादृश्यं दधाने-विभ्राये । पुनः
 किम्भूते दुरण्ये ? तत्त्वतः-परमार्थतः तदभिमरे-अर्ह-मार्गपातकं यथा अभिमराः प्रच्छन्न
 पातकाः स्ववेपथ्वं रात्रदिकं हनुमद्यक्षनुवन्तो वेपथ्वपरिवर्त्तनं कृत्वा राजादिकं निम्न-ती तथा-
 एतेऽपि गृहस्थवेपथ्वार्ह-मार्गोच्छेदं कर्तुमपारयन्तो यति-वेपथ्वोच्छेदयन्तीत्यर्थः ॥ ३५ ॥

न सावधाना न बहुश-कुशीलोचितयति, ॥ ३६ ॥

व्याख्या—तथा ‘न सावधाना’ इह-प्रवचन एते यतय-सावधः अद्यापि दुःपमा
 कालेऽपि अत्रतयः स्युः-सिद्धान्ताभ्ययनाभ्यापन-भ्याख्यान-प्रवणपरायणाः मवेपुः ।
 किम्भूता ? येन सावधानाभ्याः न सपापसंप्रदायाः । पुनः किम्भूता ? न बहुशकुशीलो
 चित यति-क्रियाशुकाः बहुशं श्रवणमतिचारेण समल प्रक्रमान्धारित्र, तथा कुत्सितं चरन्
 येषां, तेषामुचिता-योग्या[क्रिया]श्रापु-सामान्यतया न युक्ता-न सहिताः, कुत्सितयति
 क्रियारहिता इत्यर्थः । पुनः किंविशिष्टाः ? मद्ममताजीवनभयैः-न युक्ताः-आत्मादि
 मद्ममता-गृहस्थादिषु जीविकानिर्वाहस्तस्मात् मय येषां ते तादृशा न । पुनः किं
 विशिष्टाः ? न सकलेश्वरेशा-न सौम्यायनसायोरुत्कर्षाः, पुनः किं भूता ‘न कश्चि
 निवेशाः’ न कुत्सितमानसा ग्रहवन्ताः, पुनः कथं भूता ? न कपटप्रियाः न माया
 बहुमाः, एतावता दुःपमाकालप्रमाणात् अव्यक्तर्तुमपारयत इत्यर्थः ॥ ३६ ॥

संविदाः सोपदेशाः मुत्तमिदपविष्यः क्षेत्र-काञ्चनपक्षा ॥ ३७ ॥

व्याख्या—‘संविदाः सो०’ अस्मिन्-विनशासने सत्साधनः-मुविहित
 मुनयः वन्त्याः । किंविशिष्टाः सत्साधन ? संविदाः-निर्वाणेष्वनः । पुनः किंविशिष्टाः ?

सोपदेशाः—धर्मोपदेशतत्पराः । पुनः किंविशिष्टाः ? भुतनिरूपविदाः—आक्षरदस्य निबुधाः । पुनः किम्भूताः क्षेत्रकालाद्यपेक्षानुष्ठानाः—देशकालानुगारेण विहारादिक्रियारम्भिनः । पुनः किंविशिष्टाः ? शूद्रमार्गप्रकटनपटवः—यथार्थभुतपथप्रकाशनदक्षा यथार्थमेव दास्य पथ प्रकाशयन्तीत्यर्थः । पुनः किंविशिष्टाः ? प्रास्तमिथ्याप्रवादाः—ह्रीकृतमिथ्या आक्षोभयः । पुनः किम्भूताः ? नियममन्त्रमन्त्रेत्यादि—नियमो—द्रव्याद्यग्रहः, श्रमः—कषायनिग्रहः,—दम—इन्द्रियव्यमनं औचित्य—सर्वत्र योग्यतानुसारेण विनयादि प्रयोक्तृत्वं, शास्त्रीयं—अलङ्कारादिविकारत्वं, धैर्यं—विपत्सु अपि अविस्मिन्नस्व चेतसोऽवैकल्यं, स्वैर्यं—विचार्य करणीयकारित्वं, औदार्यं विनयादिनाऽऽप्यपनवितरणं, आर्यवर्षा—सत्सुख्यक्रमप्रवृत्तिः, विनय—अभ्युदयानादिना गुरुषु प्रतिपत्तिः, नयो—लोक लोकोत्तराविकटवर्तित्वं, दया—दुःस्मितादिवर्धना [दा]र्शन्त [करणत्वं] इति दास्य धर्मक्रियासु नालस्य, दाक्षिण्य सरलचित्ता, सतो ह्यनुसमासः, एमिगुणैः पुण्याः पवित्राः । ईदृशाः साधनो बन्धनीया इत्यर्थः ॥ ३७ ॥

सांप्रत प्रकरणकारः प्रकरणं समाप्नुवन्—इददेवता—व्याजेनावज्ञानमङ्गलं, स चार्थं चक्रवन्धेन स्वनामधेयमाविर्विमावयितुमाह—

विभ्राक्षिण्युमगर्वमस्मरनासाव भुतोच्छ्वने ॥ ३८ ॥

व्याख्या—अहं विनं बन्धे—तीर्थङ्करं नमस्करोमि । किम्भूत ! विभ्राक्षिण्यु—अत्यन्तं विराजमानम् । पुनः किम्भूत ! अगर्वं गर्वं रक्षित । पुनः किम्भूत ! अस्मरं—अतिरक्तवर्षं । पुनः किम्भूत ! अनामादम्—अवमन्त्रताश्चन्यम् । पुनः किम्भूत ! भुतोच्छ्वने सवृक्षान्छुमयि—आक्षोच्छ्वने केवलज्ञानमूर्त्यं । पुनः कथम्भूत ! बरवपुःपीषन्द्रिकामेश्वरं—भेष्टशरीरं—कार्तिक-कौस्तुभिनक्षत्रनाथ, पुनः किम्भूत ! कथं—स्तुत्य, कथम् ? अनेकधा—बहुधा, कै ! असुरनरैः—दैत्यमनुजैः, न केवलदैत्यमनुजैः शक्रण च—इन्द्रेण च । पुनः कथम्भूत ! एतच्छिद-पापछत्तारं । पुनः कथम्भूत ! त्रिवुषा—पण्डितानां दम्भारि—पापहृत्क्षत्रं पुनः कथम्भूत ! सदा—सर्वदा । एकान्तरङ्गप्रदं, केन ! सुवचसा—मधुरगिरा सदसन्नित्यादिरूपतया अनेकान्त रङ्गप्रदातारम् । अत्र श्लोक सपरत्नेन चक्रवन्ध उद्बुभावनीयः ॥ ३८ ॥ चक्रमिदमासन्नम् ॥

जिनपतिमवबुधे कालतः साधुवेधे, ॥ ३९ ॥

व्याख्या—‘जिनपतिमवबुधे’ अधुना—इदानीं तैर्विषयिभिः इयं स्यगन्ध-स्थितिः ममपि विस्तारिता । कस्मै ? स्वार्थसिद्धये—निमग्नार्थनिष्पत्तयः, कथं स्ववश

मनश्चक्षुष आत्माऽऽपची कृता ये मूलज्ञानाः तेषां वाचनाय मृदुलेष-निगड
 ॥ कस्मिन् सति ? साधुमेवै-पूर्तैः क्षिणपतिमत्तदुर्गे-अईच्छामनप्राकारे अभिमृते
 सति, अईच्छासनमेव दुर्गे प्राकारः “कोट” इति भाषया तस्मिन् विषयिभिः-कामिभिः
 उपहृते सति यदा मगबच्छासनमेव दुर्गे प्रकारः धूर्तैः उपहृत तदा तैः धूर्तैः इयं गच्छ
 स्थितिः निश्चगच्छ-मुद्रा विस्तारितैर्यथ । कुतः अभिमृते मति ? कालतः दुःपमाकाल
 दोषात् । कैः ? मस्मकम्लेच्छसैन्यैः, यथा म्लेच्छसैन्यं कस्मिन्विदपि दुर्गे स्वसुखबलेन
 गृहीते इव्यार्थं तदन्तर्वासिनागरिकलोकवाचनाय मृदुला प्रसारयति च तथा शिक्षिनाः
 स्वकार्यार्थं मूलज्ञानवाचनाय यच्छस्थितिं प्रसारितवन्त इत्यर्थः ॥ ३९ ॥

संप्रत्यप्रतिमे कृतवत्पुपि प्रोक्तुमिमे अस्मक ॥ ४० ॥

व्याख्या ‘संप्रत्य-प्रतिमे०’ ॥ इत्य-अमुना प्रकारेण लोकैः वयं कथ्यमाने-
 उपहस्यामहे । कथा ? सदागमस्य कथयापि-मुद्रासिद्धान्तचर्मस्य देवनागिचारमात्रे
 णापि । किं कृत्वा ? एकीभूय-एकमन्तं कृत्वा । कथमभूते लोकैः ? तदाज्ञापारैः-मोह
 रात्राज्ञापारैः । कस्मिन् सति ? मोहरात्रकके प्रौढं जगत्पि सति, कोऽर्थः ? मिथ्याज्ञान
 रात्रसैन्ये प्रौढतां याति सति । न केवलं मोहरात्रकके प्रौढं जगत्पि सति प्रागुक्तकुसङ्ग
 क्षरीरे प्रोक्तुमिमे सति-अभ्युपगते सति, पुनः कस्मिन् सति ? दुरन्तदक्षमाधर्षम्-असं
 यतपूजालक्ष्यम्, तस्मिन् विस्फूर्तिरिति मति । कृतवत्पुपि । किमभूते ? संप्रति-अमुना
 अप्रतिमे-अमुदशे कथमभूते दक्षमाधर्षे ? मस्मकम्लेच्छातुल्लङ्घने-मस्मराक्षितकृष्णाधि
 पतिसैन्यैः-मस्मको मस्मराक्षिग्रहः, स एवाईच्छासनरतानामेकवाचाविषायित्वात् म्ले
 च्छाः-तुलकास्तेषां सैन्यैः । यथा कश्चिद्महाराजाधिराजो म्लेच्छामहासामन्तैर्मण्डलं
 साधयति तथा अयमपि मोहरात्रा मल्लकादिभिर्जिनशासनमविलक्ष्यपतीत्यर्थः ॥ ४० ॥

शुभिकार-प्रशस्तिः ।

क क्षिणवत्तत्पुनरितरस्वती, क च क्षिणोर्मम वाग्निमबोधयः ।

मुद्राचोवदिमां मुद्राणाः कस्तु अवप्ययो कृतुकात् प्रकरिष्यथ ॥ १ ॥

भीबीरदास इति बीरक्षिमेधरस्य, पादाब्जपूजनपरायणचित्तवृत्तिः ।

भीमानभूदमलकीर्विधितानकेन, येमावृत्तं जगदिह कक्ष्यात्मकेन ॥ २ ॥

तस्यात्मजोऽमबद्धनन्तगुणाः समम-सम्यक्तत्तसंमहविर्द्धिनपुण्यरासिः ।

भीमन् इमीत् इति बीरवरः क्षीरः, बाह् कर्महृत्किरनिश जिनपूजमायः ॥ ३ ॥

वस्तुज्ञोऽतिपथित्रकर्मनिरतः सत्विद्यया धर्मेतः,
 क्वातः योऽस्यज्ञापनोऽप्यरचयत् टीकां स्फुटार्थमिधाम ।
 लक्ष्मीसेन इति प्रसिद्धमहिमा देवान् गुरुनर्षवन्,
 जीवाजीवदयापरः परपरीतापाऽर्तिहन्ता नरः ॥ ४ ॥

“ अथ समर्पणम्—

विमले भावणमासे, वर्षे त्रि-मह्विषु-चन्द्र- (१५११) संगुणिते ।
 कृतवान् लक्ष्मीसेन, -टीकां श्रीसङ्कपट्टस्थ ” ॥ ५ ॥ प्रबार्क ५०१ ॥

॥ इति श्रीलक्ष्मीसेनकृता श्रीसङ्कपट्टकटीका सम्पूर्णा ॥

अहम् नमः ।

श्रीमिनवसूत्रिबिरचितः

श्रीहर्षराजोपाध्यायविहितछपुस्तियुतः

श्रीसंघपट्टकः

बन्ने शास्त्रिनिन शास्त्रि-कं कर्मोत्करोन्निवम् ।

महोदयेन्द्रोदारी, विमलसङ्गतपाठकम् ॥ १ ॥

मित्रा दुष्कर्मदुर्गौ क्षमदमबलतः साधिकाद्यासाधे-

र्द्धमे सीर्षेष्टरभीः सवृत्तिप्रयवती लीलाया येन सुभ्यः ।

मलेभ्यश्च प्रवृत्ता स सुरमभिरहो ! । इत्यवत्सर्गं हि सार्व-

स्तेनाळं मां कुतश्च स्वनिमलकमलाङ्कृतं वर्तमानः ॥ २ ॥

मिनवसूत्रिन्ः, कृतः श्रीसंघपट्टकः । तद् व्याख्यामरूपी कर्णे, बृहद्दीक्षाञ्जुसारवाः ॥ ३ ॥

व्याख्या—अथ 'संघपट्ट[क]' इति कः शब्दार्थः ? उच्यते—'सङ्घस्य'

ज्ञानादिगुणसमुदायरूपस्य—साध्यादेस्तुर्विधस्य 'पट्टको' व्यवस्थापत्रं, यथा राजादयः स्वनियोगिभ्यो व्यवस्थापत्रं प्रपच्छन्ति 'अनया व्यवस्थया युष्मामिर्ष्यं बहर्षस्य'—मिति, एवमिहापि साक्षाद्विषयदोषदर्शनद्वारेण स्वपक्षसुसङ्गस्य व्यवस्था वक्ष्यमाणा दर्शयति इति संघपट्टकः । तत्रादि-इत्यम्—

बहिष्काषावलीढं क्षुब्धमवगमपीर्मातुरस्तोत्रकोः ॥ १ ॥

व्याख्या—'स्तुमः' प्रणुमः, अस्मत् प-प्रयुज्यमानेऽप्युचमपुरुषप्रयोगकथना

द्वयमिति कर्तृपदं स्वपमिह श्रेयं, क ? श्रेयं, दीक्ष्यते—स्तुयते श्रद्धादिभिरिति देवः स चात्र प्रकरणात्—अविष्टदेवतात्वेन स्ववार्हत्वाजिनः, सोऽपीह कमठसपोद्भूतास्पष्टनसङ्ख्या साधारणविशेष[ण]योगात्पार्यनाथः । तं देव स्तुमः, यो'अगादेव' प्रतिपादयामासेव । इव शब्दो[ऽत्र ठ]प्रेक्षाद्योक्तः । किं ? इति तदेवाह—विधुरमित्यादि । 'प्राज्ञैः' प्रेक्षावद्भिः 'कार्ये' विधेय 'कृपयस्वसर्गं' सर्वसामर्थ्येन पूर्वापराऽविसंवादिश्लाघाविरुद्धमतनिराकरण ।

किं कृत्वा ? 'प्रपद्य' अङ्गीकृत्य, किं ? 'विधुरमपि—व्यसनमपि । अपिः सम्भावने,
एतत्सम्भावयति सति सामर्थ्ये स्वापायच्छब्दा कृपयस्सत्तनाऽवधीर्यं त्वनन्तजीवसंसार
कारणत्वेन महतेऽनर्थापिति । कस्य विधुरं ? 'स्वस्य' आत्मनः कथं ? सद्यस्तत्त्वज्ञात् ।
किंलेरपाप्तवादे । कस्मादेव अगादेव ? इत्यत आह—'कारुण्यामृताग्निः—'कथमयं जनो
मया कुमार्यपपादुद्धरणीयः' इति कृपापीयूषसागरो मगधान् । नहि लोककृपां विना
कथिस्त्वच्छटमङ्गीकरोति । किं कुर्वाण एव अगादेव ? इत्यत आह—'स्पष्टयन्' प्रकृती
कुर्वन्, किं ? कमठमुनितपः—कमठामिषान—लौकिक—तपस्वि—पञ्चाग्निरूप—कष्टानुहाता
'दुष्टं' प्राणिवच—ताम—पूजा—कृपातिकामनादिदोषपुक्तं । कथं दुष्ट ? उच्यतेति श्रुतेन । किं
कृत्वा ? 'सन्दर्श्य' दर्शयित्वा, क ? 'नाग' पञ्चाग्नितपोनिमित्तज्वलितताग्निद्वन्द्वान्तर्बर्षि
काष्ठकोटरमध्यगं सुमन्त्र । किं विशिष्ट ? 'वह्निवालावलीहं' निरन्तरं प्रज्वलद्बहिर्वाला-
व्याप्त अर्द्धवर्गमिति यावत् । क ? 'अग्ने' पुरतः, कस्याः ? 'मातुः' स्वधनन्याः, न केवलं
मातुः, तथा समस्तलोकस्य । कस्मात्सकलजनमध्ये मगधास्तत्तपस्तिरभकार ? यतः
'कृपयममनधी' असन्मार्गोच्छेदद्वयः । एव ज्ञानबल—ज्ञातकमठविषास्यमानजलवर
धारासम्पातादिस्वापायाम्युपममेनापि कमठतपसो दुष्टत्वं स्पष्टयताऽर्थादेतत्प्रत्यवादि-
यत् मद् बद् भवन्निरपि कुमार्यस्तत्तनं स्वकटाक्षीकारेणापि कार्यमिति वृत्तार्थः ॥ १ ॥

तदेवमिष्टदेवतास्तत्रमभिधाय—इदानीं सङ्ख्यबन्धोपदेशतर्कं कथनीयं, तत्र
योग्यपुण्यस्य प्रतिपाद्यमान साकश्यमासादयेत्, तेनोपदेशरहस्यमजनयोग्य भोतारं
निरूपयितुमाह—

कस्याजामिनिवेशानिति गुणग्राहीति मिथ्यापद्य ॥ २ ॥

व्याख्या—'उच्यते' उपदिश्यते, त्वमिति शुष्मदो भोतनिर्देशः, मयेति
कर्तृरात्मनिर्देशः । ततश्च भोः भोतः । मया सर्वं सङ्ख्यबन्धस्यां प्रतिपाद्यते इत्यर्थः ।
कस्माद् ? इत्याह—कस्याजामिनिवेशानिति । इति शब्दा अत्र सर्वेऽपि हेत्वर्थाः ।
कस्याजः—शुभोऽमिनिवेशः—आह्वयः, सवृत्तइत्यर्थः, तद्वान्, सवृत्तादिभो हि सवृत्तपदे
रत्नभ्रमये परमानन्दः ससृष्टसति १ । तथा गुणग्राहीति—अस्पीयसोऽपि गुणस्य प्रहज
प्रवणः, दोषैकग्राहिभो हि अविद्यमानेऽपि दोषे तद्वृत्ताइत्यमेव स्यात् २ । तथा मिथ्या
पद्यप्रत्यर्धीति, मिथ्यापयो पश्यमाणो यथाछन्दप्ररूपितोत्पन्नमार्गः तस्य 'प्रत्यर्धी'
विरोधी, उत्पन्नमार्गं भोतुमप्यनिच्छुः, उत्पन्नपयामिच्छाशुक्तस्य यथार्थसिद्धान्तोपदे
शज्ञासाय स्यात् ३ । तथा विनीत इति गुर्वादिष्वम्युत्थानादि करणसालसः, विनीतायैव

गुरवाः सिद्धान्तस्य कथयन्ति ४ । तथा अक्षर इति-श्रुत्स्वमावा, गुर्वादिषु वीषिका
(निहिः ति) निरपक्षप्रवृत्तिरित्यर्थः, छठो हि न विद्यायोग्यः ५ । तथा औचित्यकारीति
च लाभागमाविरोधेन गुर्वादिषु यथानुरूप विनयादिप्रवृत्तिरौचित्य, सरकरणशीलः,
औचित्य-हीनस्य श्लेषगुणाः सन्तोऽपि काष्ठकुसुममङ्गमाः ६ । तथा दाक्षिण्यीति, दाक्षि-
ण्य-मनुकूलता-अनविद्यानुवर्तिस्व, तद्वान्, निर्दाक्षिण्यो हि बधूनामप्युदेगकृत् ७ । तथा
दमिति-अत्रितेन्द्रियः, अत्रितेन्द्रियो हि गुरुसवायामपि मन्दायत ८ । तथा नीतिभूदिति-
सदाचारपरायणः, तद्वतो हि सर्वेऽपि साहाय्य भवन्ते [संदर्भे] ९ । तथा स्वैर्यीति, स्वैर्य-
कार्यारम्भेऽनौत्सुक्य, तद्वान्, उत्सुका हि रामभवन कार्यभारममाणाः स्वास्तारमप्युदेजयन्ति
१० । तथा चर्यीति, चर्यी-आपस्वपि मनसोऽशोभ्यस्व तद्वान्, अधीरोऽपि विभ्राकुलित
चेता गुरुमपि हीलयति ११ । तथा सद्वर्माचीति, स [त्] न् (?)-श्रोमनो धर्मो
लोकप्रवाहरहित आह्वानगतः शुद्धो मार्गः तत्पार्थी-गवेषकः १२ । तथा विवेकवा-
निति, पारिणामिक्या बुद्ध्या युक्तायुक्तविमर्शो विवेकः, तद्वान् १३ । तथा सुधीरिति,
सुधीः-प्राज्ञः, अद्य हि वक्ताऽपि गुरुर्न किञ्चित्संस्कारमाभातुमिष्टे १४ । तद्व पूर्वोदित
सकलगुणग्रामसम्पन्नः स्व मोः भोताः, ततो मयोपदेशसर्वस्व आभ्यस इति वृत्तार्थः ॥२॥

इदानीं योग्यभोतारं प्रति यद्वक्तव्यं तदप्रस्तावनामारब्धयितुं वृत्तद्वयमाह—

इह किञ्च कलिकासम्पाद्यकत्रान्तराद्य ॥ ३ ॥

मोत्सर्पं भूस्मराक्षिप्रहसकवक्षमाद्यैसाप्राप्त्यपुण्यम् ॥ ४ ॥

व्याख्या—एव विधे प्राप्तिर्गो सति साधुवैः सोऽयं 'पन्थाः' मार्गः अप्राप्येति
सम्बन्धः । 'अतानि' विस्तारिता, कोऽस्ती ? 'पन्थाः' श्लेष्ठाकल्पितं मतं 'स'
इति सकलगुणप्रसिद्धः 'अयं'मिति इदानीं प्रत्यक्षोपलक्ष्यमाणः । कथमप्रापि ?
'अमितः' एतन्ताद् भूरिदेशित्वित्यर्थः । कैः ? साधुवैः, साधोः सुविहितस्यैव यपो-
रक्षोहरणादि नपथ्यं, न स्वाधारो, येषां ते तथति, स-सुनिलिङ्गमात्रपारिमिः । कुत एत-
दित्याह-विपथिमिः, विपथयन्ति-ससारगुप्तो यन्ति आसेविन प्राप्तिमिति विपथाः-
शब्दादयः तद्वन्निः, विपथासङ्गो हि यतीनां शीघ्रया विरुध्यते । किंरूपः पन्थाः ?
[विनोक्तिप्रत्यर्थी] विनानामुक्ति-वर्जनमागमः तस्य 'प्रत्यर्थी' विरोधी । कस्मादेवं विषः
पन्थाः प्रविशस्तैः सङ्क्षिप्तैत्यादि, सङ्क्षिप्त-सातत्येन धार्मिकप्रनोपतापकर्त्ता रौद्राप्प
वसायवान्, द्विष्टो-मरसरी-गुणवद् गुणव्यसनप्रगुणबुद्धिः मूढो-इयोपादेयविमर्शशून्यः,
प्रसक्तः-प्रकर्षेण विवृणः गुणवद् गुणासङ्गपरोपवत्तुरः, अहो-दुर्मैत्रा यो मन-स्तथामेव

चतुर्विधः स सङ्गस्तस्याम्नायः—शिक्ष्यप्रशिक्ष्यादिमुन्तानः तत्र रक्ताः—प्रीतिमन्तः, यद्वा
 सङ्कष्टादिविशेषणोपेतो अनो नाम सुविहितसङ्गतस्याम्नायो गुरुभारम्पर्यागतभुतविरुद्धा-
 चारणा, तत्र रक्ताः—पञ्चपातिनस्तैः, न हि स्वगद्वज्जनाचरितं प्रामाण्येन प्रतिपद्यन्ते,
 अत एव एवविधा विनोक्तप्रस्थर्चिनमेव मार्गं प्रथयन्ति । अथ दीप्यमाने सूर्ये इव
 पारमेश्वरे पयि कृत एव प्रधानस्य तमस इवावकाशस्तथाह—‘अगति’ लोके ‘विरुद्धा’
 स्तोकरता—अस्पष्टनाम्बुपगमनीयता ‘याति’ प्राप्नुवति सति । कस्मिन् ? ज्ञेनेन्द्रमार्गे—
 मगवत्प्रणीते ब्रूये प्रतिभोतसि पयि । कस्मादेतत् ? इत्यत आह—प्रोतसर्पदित्वादि,
 प्रोतसर्पत्—भीषीरमुक्तिसमयं तज्जन्मराशिसङ्क्रान्त्या तत्पक्षसङ्गस्य बाधाविधाचित्वात्
 प्रोचमृन्ममाद्यो मस्मराशिनामा—मङ्गलादिषु कूरग्रहस्तस्य ‘सत्ता’ मित्र, राजादित्वात् ।
 ततश्च प्रोतसर्पस्रस्मराशिश्रमसं यद्भ्रमाभ्यर्थसु—असुखतृत्वाल्लक्षणं । अत्र च सूक्ष्म मस्म-
 राशिवृक्षमाभ्यर्थयोलौकिकसुखयोरिव द्वयोरपि साहचर्येण दुष्कृ[एकका]र्पकारित्वं यथा-
 छन्दःप्रावस्यकारित्वेन मिथ्यात्वपोषस्तस्य साम्राज्यमिव, साम्राज्यं यथा राज्ञः कस्पचित
 सकल—मङ्गलाधिपत्यं [रिपुभिः] प्रयत्नस्तरमाद्यैर्धर्म्य साम्राज्यमुच्यते, एवमिहापि सुविहित
 जन—तिरस्कृतेण सकलसो कस्यासुपतजनवधवर्षित्वं दक्षमाभ्यर्थस्य साम्राज्यं, तेन ‘पुण्य’
 एवमान—वर्द्धमानं ‘मिथ्यात्व’ अवस्थे तत्त्वप्रतिपत्तिरूपं, तदेव ‘ज्यान्त’ जन्मकारं,
 सम्पद्गणानाबलोकन—निरामयमत्वात्, तेन ‘कृते’ व्याप्ते ज्ञेनेन्द्रमार्गे । अथ क सति ज्ञेने
 न्द्रमार्गे । मिथ्यात्व[ज्यान्त]कृत्वादिरुद्धतां प्राप्तेः इत्याह—इह किलेत्यादि इह—अगति,
 किल—शब्दार्थस्त्वग्रे बह्यतः, प्राणिबर्गे—मानवग्रमुदाये सति । किंरूपे ? लोकोक्त्वा कलि
 कालो विनोक्त्वा दुःपमाकालस्तेन, कलिकाल एव—दुःपमाकाल एव निश्चितानाचार
 मरलनित्यत्वाद् व्यालः—सर्वस्तस्य ‘वक्त्रान्तराल’ बदनमप्य, तत्र स्थिति’ अवस्थान
 ‘क्षुपत’ सुवत यः तस्मिन् । अत एव तत्वेषु मगवत्प्रणीतेषु बीषावीषादिषु ‘प्रीतिः’ एतान्येव
 वास्तवानि तत्त्वानि, न तु कुटीरिक्प्रणीतानि, [इति] येतसः प्रमोदः । तथा ‘नीते’
 न्यायस्य—सदाचारस्य ‘प्रचारः’ प्रवृत्तिः । ततश्च गती—यथाक्रमं कुर्वन्नाम्नास—दुर्वि
 दग्धत्वेन प्रमादाक्रान्तत्वेन च मष्टौ [तत्त्व]प्रीति—नीति—प्रचारौ यस्य स तथा, तस्मिन् ।
 तथा, ‘प्रसरत्’ तथाविधगुरुसम्प्रदायाभावात्—प्रादुर्गबद् ‘जनवबोधः’ सम्पद-
 सिद्धान्तार्थपरिज्ञान, तेन परिस्फुरन्तः कापयानां ‘ओषाः’ समूहास्तैः ‘स्वगितः’
 तिरस्कृतः सुमतेरपवर्गलक्षणायाः ‘सर्गो’ निष्पत्तिर्यस्य स तथा, तस्मिन् । ‘सम्प्रति’
 इदानी । किलेति सम्भाषणे, सम्भाष्यते एतत् यत्कलिकालानुमावात् सम्प्रत्येवविधे
 प्राणिबर्मे इति वृत्तद्वयार्थः ॥ ६-४ ॥

इदानीं योग्यघोतुरग्रे साधुषेपकल्पिते पथि दक्षमिर्द्धारैः तत्प्रकृषित धर्मं कथयन्
तस्य च कर्मनिर्गुलनधर्मत्वमसम्भाषयन् इदमाह—

यत्रौद्देशिकमोक्षम भिनगृहे चासौ वसत्यधर्मा ॥ ५ ॥

व्याख्या—अत्र पथि अथ धर्मः—चेत्कर्महरो मवेत् तदा मेरुस्थौ तरेदिति
सम्प्रदायः। 'अत्र' अस्मिन् प्रत्यक्षोपलभ्यमाने 'पथि' मार्गे—लिङ्गिकल्पिते भवे धर्म
औद्देशिकमोक्षनादिः, अथ 'चेत्' यदि 'कर्महरो' ज्ञानावर्णादिष्वसद्व्यो 'मवेत्'
स्यात् तदानीं मेरुस्थौ योजनमानः—पर्यवराजः 'अर्धौ' सागरे तरेत्। अथ च 'निर्दोषना
लङ्कारः—तत्तथायमर्थः—समुद्रे पापाजलस्य तरणमसम्भवि किं पुनर्मोः ? ततो यथा
मरोः समुद्रतरणमपटमान एवमस्य धर्मस्य कर्महरत्वमिति। 'पत्र' पस्मिन्पथि, किं ?
यतीनामौद्देशिकमोक्षनादिधर्म इष्यत इति सर्वत्र क्रियाज्याहारः। तथा 'तदेतेन'
विकल्पेन—यतीन्मनसि कृत्वा निवृत्त—निष्पादित औद्देशिक। क्रीडादिकत्वाद्—इच्छा।
तच्च तन्मोक्षनं चाक्षनादि। यद्यपि सिद्धान्ते औद्देशिकशब्द उद्गमदोषद्वितीयमेवार्थः
भूयते, तथापीह वक्ष्यमाणवृत्तार्थपर्यालोचनेन आचारकर्मणि वर्धते, तस्यैवेह केवल
पतिनिमित्त विधीयमानत्वेन महादोषतया विवक्षितत्वात्, तद्व्यतिवृत्तस्य च सामान्य
स्युत्पत्त्यर्थस्योभयप्राप्ति समानत्वात्। अत्र यतीनामौद्देशिकमोक्षनग्रहणे यथालब्धा
युक्तिं दर्शयन्ति—पूर्वं हि बहोऽस्त्यन्तं दानभद्रालभः आह्ला अभूवन्, तेन यतीनां
प्राप्तकैपणीयेनापि भैक्ष्येण निरावाच निर्बाहोऽभूत्, इदानीं इष्यमाकालदोषात् दक्षिता
मस्पतां च गच्छन्तु प्रादेषु ऐर्दयुगीनगुनीनां तथाविचक्षकिसहननभिक्तानां छन्देन
मक्कादिना संयमनिर्वाहमात्रे यदि कश्चिच्छ्रद्धालुस्तीर्थाविच्छेदमिच्छुः आह्ला साधु
सहनिमित्तकृतमक्कादिनाऽपि धर्माचारं क्षरीरमवष्टम्बयत् तदा को दोषः ? आत्मा
च यतिना यथा कपञ्चन रक्षणीयः, तस्माद्यतीनामाचारकर्मिकमोक्षनमदुष्ट, संयम—
क्षरीरोपष्टम्बकत्वात्, कपञ्चनग्रहणवच्छ्रद्धामोक्षनवशा। तथा यतिमिराचारकर्मिकमोक्षन विधेय,
आह्लाभद्रावृद्धिहेतुत्वात्, धर्मदेवनवदिति प्रयोगावप्युपपद्यते १। तथा 'भिनानां'
अर्हतां गृह, तत्र 'चातः' सर्पदाऽवस्थान। इह कश्चिस्तुष्टीलतयोपगतविहार
कर्तुमशक्नुवन्तो यतीनां चेत्यत्र सदाऽनस्थान युक्तमिति प्रतिपेदिरे, ते चाहुः—तस्मात्
इदानीं भिनगृहवास एव साधूनां सङ्गतः प्रतिपाति, न च तत्राचारकर्मिकादयो दोषाः,
तीर्थकार्यं कृतत्वात्। चेत्यम्—इदानीन्तनगुनीनामुपमोगयोग्य, आचारकर्मिकदोषरहित
त्वात्, छद्माहारवदित्यादि। तदेव वक्ष्यमाणा विमुक्ततां विदुषां विधे चेत्यत्रास एवेदा

मीन्तनमुनिनां सङ्गतिमङ्गति २ । तथा वसत्यधमेति, वसधौ-परगृहे निवासं प्रति
 अधमा-मास्सये, आधाकर्म-स्त्रीसंसर्गयादिवोपञ्जालरहितजिनगृहवाससमाधौ आधाकर्मिक
 वसतिवासस्य अत्यन्तमनुचितत्वात् । को ह्यु-मयः पथ्याधनप्रासादपथ्यमभीयात्, तस्मा-
 त्परगृहवसतिरसमीचीनाऽधुनातनयतीना । यथागमे परगृहवासः भूयते स तारकात्मिक-
 सात्त्विक यति अत्यपेक्षयेति ३ । तथा 'स्त्रीकारः' स्वायचापादनं, कष्टः इत्याह-'अर्धो
 द्विषिणं' गृहस्यः' आहः 'वैत्यसदन' जिनगृह ततोऽर्थमेत्यादि द्वन्द्वः, तपु । तत्र द्वय
 स्त्रीकारस्पागमे निषिद्धत्वेऽपि साम्प्रतयतीनां सस्वीकारो युक्तः, स विना ग्लान-परपक्ष
 दुर्मिच्छाद्यवस्थायां भेषजपथ्याद्यनुपपत्तेः । प्रायेण गृहमेधिनां कालदोषाभिर्हन्तवेन निर्द-
 र्भत्वेन च यतिचिन्ताद्यविधानात्, तेनार्थस्वीकारः साम्प्रतिकमुनीनां सङ्गत इवाभातीति
 ४ । तथा भावकस्वीकारोऽपि मद्यतनमुनीनामुत्सर्गापवादप्रविदुराणां न निर्युक्तिकः । पूर्वं
 हि कालस्य सौख्यादतिशयवस्तुष्वबाहुल्याज्जनमतवाद्या अपि अनाः श्वेताम्बरमिहुरूपः
 सप्तहुमान मिच्छादिक यितेकः, साम्प्रत तु जैनमार्गवैभुस्येन तेषां तथाविध श्वेताम्बर-
 विस्साया अभावात्, अतः आहस्वीकारं विना मिच्छाऽवाप्तेरप्यनुपपत्तेयुक्तः सम्प्रति
 आहस्वीकारः ५ ॥ तथा वैत्यस्वीकारोऽपि मुनीनां समीचीनः, सम्प्रति गृहस्थानां
 वैत्यचिन्तां प्रति निरवधानतया यतिस्वीकारमन्तरेण कालेन तद्वर्त्मन सम्भवात्
 मार्गलोपप्रसङ्गेन चाममे त्वर्थापरया तस्वीकारस्याभिधानात् ६ । तथा न विद्यते
 'प्रेक्षित' चक्षुषानिरीक्षण, आदिशब्दात्प्रमार्जन रजोहरणादिना यत्र तदासन बिट्
 स्पृतगम्भिकादौ क्षुरिगम्भीरसिंहासनादौ च प्रत्युपेक्षयादि यतीनां न ह्युच्यते, तेन च
 तत्र न कल्पते उपपेक्षु । वैत्यावासिनश्चैव प्रतिपद्यन्ते-प्रवचनप्रमादनाहेतोस्तादृशासनो
 पवेक्षणस्यापि साधियत्वात्, प्रवचनप्रमादनायाः प्रमानदर्शनाङ्गत्वेन यथाकथञ्चन
 विनयेत्वात् । ततः सिद्धमिदं-आचार्याणां गम्भिकाद्यासनमुपादेय, प्रवचनप्रमादनाङ्ग
 स्वात्, सम्मत्पादिप्रमाणशालाभ्ययनवत् ७ । तथा 'सावधं' सपापं 'आचरित' आच-
 रणा, तत्र 'आहरा' अग्रहः । आचरणा हि निरनयैव प्रमाण, एषा तु सावधा, गुहि
 ह(१) दिम्ब-आद्याचरणाद्यभ्युपगमे यतस्तद्विधीयमाननिस्त्रिषणापारम्भानुमत्याद्यापत्तेः,
 तथा श्लेषा चैरयवासिमिरादृता, यतस्तेषामयमाश्रया-प्रायेण सम्प्रतितन-यतीनां गृहस्था
 न्योऽन्याकृष्या कसहेनाभ्यवस्थया सर्वमसमञ्जसमापद्यते, तस्मादेवाऽन्याचरणाऽद्यतन
 कालापेक्षया युक्तिमतीति ८ । तथा 'भुतस्य' सिद्धान्तस्य 'प-या' मागस्त्वानद्या-
 मनादरः । ते श्लेषमाहुः-मगवरितद्वान्तो हि नैकान्तनिष्ठो, विहितानामपि केषाञ्चिदनु-
 हानानां कश्चिन्निषेधात् निषिद्धानामपि कश्चिद्विधानात्, अतो न आस्थां कृत्वा क्वलया
 सिद्धान्तभ्यवस्थया किमपि कर्तुं परिहर्तुं वा पार्यते, तेनागमवद्विष्टाऽपि कश्चित्सुकुमार

क्रिया अद्यतनसाधुप्रवर्तिता विवेकिनां निःश्रेयसाय मविष्पति, किं ध्रुतेनेति ९ । तथा 'गुणिषु' श्रानादिबस्तु यतिषु 'द्वेषधीः' मात्सर्येषुदिः, स्वय निर्गुणानां तद्वृत्तानसहिष्णुनां तदुपनिषांसया दृष्टा मतिरिति एते च परगृहवासिनो धार्मिक मन्या आत्मानमेवैक गुणैस्त्वर्षयन्तो निस्त्रिहानप्यपरान् दूषयन्त ऐदमुगीन सङ्गमप्यवमन्यमानास्तत्प्रवृत्तिं दूरेण परिहरन्तो लोकव्यवहारमप्यजानानाः सङ्गबाह्या एव, अतस्त्वर्षयैवैते उच्छेद्यव्याः, द्वेष एवैषु भेषान् १० ।

"गौतमादिषु वर्तित्वा-चादयेषु वर्तित्वमिति । कथमेतेषु वर्तेत ? निर्गुणेष्वस्येति चेत् ॥१॥"
 "कल्पस्रोमिकृद्वा पद्म, गुणायोनेऽपि वर्तते । मित्रादिषु तद्वृत्तानो, मित्रा मित्रतिपसितः ॥२॥"
 "यथा च आत्मरस्तानां, गुणमात्रेऽपि चादृष्टान् । कावे साम्राज्ञौ चारचित्त्वे, मणिप्रभः प्रमुच्यते"
 "गौतमादिगुणायोने-ऽपीवागीम्यतमाधु । कथञ्चस्तु स्वसत्त्वैव, प्रवर्तयति यतिष्मि ॥४॥"

इति वास्तव श्रान्त्यादिदृष्टविषयतिष्वर्षस्पर्द्धयैव यथाछन्दैः प्रदर्शितो घर्मोऽयं वेत्स्वर्माहरो मवेदिस्मादि पूर्वव्याख्यातमिति वृत्तार्थः ॥ ५ ॥

इदानीमेतानि दृष्टद्वाराणि यथाक्रमं कथयन् प्रथमं तावज्जीवोपमर्दाद्यनेकदोषप्रकटनपूर्वमौद्देशिकमोक्षणद्वारं प्रत्याख्यातुमाह—

पट्कायानुपमृष्य निर्दयसुपीनाभाव वस्तापितं ॥ ६ ॥

व्याख्या—कः 'सधुणो' इयासुर्विदन्-सङ्गादिनिमित्तमेतन्निष्पन्नमिति जानन् इहेति प्रवचने 'विपत्सति' अधुमिच्छति ? । "अद्ः सनन्तस्य वसादेष्टे रूपं" । किं तत् ? 'सङ्गः' साधुसाध्वीरूपः भ्रमभयणः आविष्टव्यादेकद्वित्रादिभ्रमभयपरिग्रहः, तस्व मक्त-तत्कृते निवृत्तमष्टनादि, नापेति कृत्सायां, अतीव कृत्सितमेतद्भक्त यतीनां, जानतो मुनेः कृपालोरेव विष मर्क भोक्तुं न कस्यस्य इत्यर्थः । कथं तत्कृत्सित ? अत आह—पस्तापित, तच्छब्दस्य पच्छब्देन नित्यामिगुम्भवात्, ततश्च यद्भक्त 'साधितं' निष्पादित, गृहस्थनेति श्रवः । किं कृत्सा ? 'आधाप' उद्दिश्य, कान् ? 'आपीन्' यतीन्, यतिभ्यो मयैतद्वेषमिति विषे कृत्स्वैत्यर्थः । अथ निरवयवद्वया यतिनिमित्तं कृतेऽप्यस्मिन् को दोषः ? इत्याह—'उपमृष्य' विष्मस्य 'पट्कायान्' दृष्टिष्येष्टेष्टो वायु-वनस्पति-व्रसाख्यान् पद्मविषम्रीवनिकायान् । कथमुपमृष्य ? इत्याह—निर्दयमिति क्रियाविशेषण । ननु भवत्वैतद्यत्यर्थं साधितं कृत्सित, तथापि सिद्धान्तानिषेधात्

दृश्यतीत्याह—‘आक्षेपे’ ग्रन्थेषु निशीयादिषु ‘प्रतिपिष्यते’ यतिभोजनपतया निवार्यते यद्भक्त, कथं ? असकृत्—अत्यन्तदुष्टतास्यापनाय सुदुर्मुहुः, तथा च आहारोपधि—वसत्या धाकर्मविचारावसरे निशीयेऽभिहितं—

“एष सामान्यतः, आहारकर्म तु गिण्य [मुंजह] शोभ ।

यो आजा अजवरस, मिच्छत्तविराहर्ण पावे ॥१॥” तथा पिण्डनिर्घुक्तावपि—

“आकर्म मुंजह न पडिक्कमय व तस्म ठावरस । एमेव अहह बोडो, छत्तचिच्छतो अह कबोडो ॥ २ ”

दक्षवैकालिकनिर्घुक्तावपि—

“वरिद्धकठ मुंजह छत्तावपमरणे वरं कुणह । पक्कमं च अज्जाय, बो पीअह कहन्तु सो साह ॥३॥”

नन्वस्तु एवमागमनिषेधः तथापि तस्य मुनिना स्वयमकृताकारिताननुमतत्वाच्च वा दधानस्य तस्य मुनेः को दोषः ? इत्याह—‘निर्लिङ्गता’ निश्च्युक्तां—निर्दयस्व ‘आक्षेपे’ करोति पक्षपदाचायि—निश्च्युक्ताकारकं यद्भक्त । अयं भावः—स्वयमकृताद्यप्याधाकर्म आनय् दधानो मुनिर्मक्तिमद् गृह्णि। प्रसन्नसज्जनात् अत्यन्तगृह्णुनिश्च्युक्त्वेन सविचमपि न ज्ञात्, अतः कथं न दोषः ? तदुक्तं—

“सच तद्वि मुजतो, गिण्णतो अहहय पसंगं से । निखंसो च गिहो न मुजह सज्जिं पि सो पच्छा ॥१॥

अत एव अत्यन्तम् एतत् विहायविषया गणयता आनुरूप्येन—उपमानानि दर्शयामासुः । तथा चाह—गोमांसादीति, योः—सुरमेमांसं, आदिशब्दात् वान्तोच्चारसुरा ग्रहः तैरूपमा सादृश्यं यस्य तत्तथा । यद्भक्तमाहु—हृषत मणयराः, यथाहि गोमांसमद्यं लोकधर्मविरुद्धत्वेन महापापहेतुत्वात्त्यन्तनिन्दितत्वाच्च विषेकिना सर्वथा हेयं, तथाऽऽधा कर्ममक्तमपि, एव वान्तादिष्वपि यथासम्भवं योज्य । अथपि प्रकारान्तरे, यद्भक्त मुक्त्वा मुनिर्पाति—गच्छति ‘अपो’ऽपस्तात्, संयमादिति हेय, अपयथा अपोमति—नरक । अत्र च इत्थे एक वाक्यस्येनैव यच्छब्देन सकलवाक्यार्थे वीक्षिते यत्प्रतिपद यच्छब्दो पादानं तस्मिन्नादिमक्तस्यात्यन्तपरिहरणीयता स्थापनार्थः । यस्माच्चामासैः—इदानीन्तन कालापेक्षया यतीनामाधाकर्मभोजनमपीष्यते तदनुमानाभ्यां निविष्यसे, तथाहि—यतीना माधाकर्मभोजनमनुपादेय, वृक्षीवनिकायोपमर्दं निष्पन्नत्वात्, तथाविध वसत्यादिषु । तथा यतीनामाधाकर्मभोजनमभोज्य, धर्मलोकविरुद्धत्वात्, गोमांसादिवदिति । एवं बोधयन्नेतत्—सद्वादिमक्त यतीना न योक्तव्यमिति वृत्तार्थः ॥ ६ ॥

इदानीं देवद्रव्योपयोगद्वयप्रदर्शनद्वारेण भिनगृहवासनिराकरणायाह—

गायद्रव्यार्चनमन्त्रपञ्चमगिरणोपगुणान्मुदञ्ज ।

उपाख्या—सुलुर्निधये, भिनगृहे 'अह्निमत्तद्वा' मगवदागमनिपुणा पतयो नैव
 वसन्ति, तदागमे तद् निवासस्यास्यन्तं निवारणात्, मन्तो-विशेकिनः । कुतः ? इत्यत
 आह—'सती' श्रोमनाऽकृत्रिमा भक्तिः तस्या 'योग्य' उचितं, तस्मिन्, भक्तिरेव
 पतस्तत्र कर्तुं पुन्यते । भक्तियोग्यतामेव विशेषतो विशेषणद्वारेण दर्शयति—गायदि
 त्यादि, गायन्तो-मगवद् गुणानवोत्कीर्षयन्तो 'गन्धर्वाः' प्रधानगायना यत्र तत्तथा,
 नृत्यन्ती-नाट्यशास्त्रोक्तक्रमेण करचरणादि-अङ्गविशेषं कुर्वती 'पञ्चरमणी' वारस्त्री नृत्यकी
 यत्र तत्तथा, रणन्तो-बृहत्तरुतामिषातान्मधुरं ध्वनन्तो 'वेणवो' वंशा यत्र तत्तथा,
 गुञ्जन्तो-मार्दङ्गिकैः पाणिभ्यां ताडनाद् गम्भीरं स्वनन्तो 'सुदङ्गा' मर्लु द्वर]त्रा यत्र
 तत्तथा, प्रेङ्गन्त्यो-लम्बमानत्वात् मन्त्रपञ्चनन कम्पमाना द्रवसेवार्चं विरचिताः 'पुष्प
 स्रजः' पुष्पमाला यत्र तत्तथा, उषत्-मगवत्प्रतिमा विलेपनार्थं विमर्दनमपुष्पलह्रय
 द्वारेण प्रसरन्मुगमदः-कस्तूरिका यत्र तत्तथा, लसन्तः-पङ्कान्मुकमयत्वान्मुक्ताफलादि
 बिम्बितं युक्तरवाद्य दीप्यमाना लुहोवा-मन्त्रोदया यत्र तत्तथा, चञ्चन्तो-महाघन
 वज्रासङ्कारात्तद्वत्तरीरत्वात् आशिष्णवो 'जनौषाः' आशकसङ्गा यत्र तत्तथा, ततश्च
 गायद्रव्यं च तद्युतपञ्चमगिरि चेत्यादि कर्मधारयस्तस्मिन् । एतानि हि मगवद्रूप
 गानादीनि प्रवराणि भिनगृह भक्तिइतुकानि, मर्ष्यानां धूमभावोक्तासहेतुत्वात् भद्रालुभिः
 क्रियन्ते, अथैवविष भक्तियोग्यभिनगृहे किमिति साधयो न निवसन्ति ? अत आह—
 'त्रसन्तो' विम्यन्तः, कुतो ? देवद्रव्यस्य 'उपयोगः' सततं तत्र क्षयनासनभोजनादि
 करणेन उपयोगः तथा 'धृवा' क्षाभ्यती-यावक्षीव अथवा 'ध्रुव' निश्चितं 'मठो'
 भिनगृहवगतीमम्बदो यतिनिमित्तनिष्पन्न तथाभयस्तस्य 'पतिता' आधिपत्य-भिन
 गृहलस्यकोद्वाहिषिक्ता कर्मान्तरादि सकलचिन्ताकारित्वेनाधिकारित्वमिति यावत् । तथा
 मगवत्प्रतिमा-प्रत्यमचौ भोजन-क्षयनामन-निष्ठीयनाद्यविधिकरणेन भवस्याद्यातना
 भवज्ञा, ततश्च देवद्रव्योपयोग्येत्यादि द्वन्द्वः । ताम्पः । अथ गृहिणा मगवन्निमित्तं स्त्र
 द्रविणेन निर्मापितं द्रवगृहे वसतो देवद्रव्यं कनकादिकमनुपसृज्यमानस्य यतः कथं देव
 द्रव्योपयोगः ? भिनद्रव्यनिष्पन्ने हि तत्र निवसतस्त्रद्रव्य साक्षाद्गुञ्जानस्य गृहतो वा म
 स्यादिति चेन्न, गृहिणा स्वद्रव्यनिर्मापितत्वापि तस्मिन् देवाय कृतत्वेन द्रवद्रव्यत्वात्,
 तथा च तत्र वमतः मायाचदनमनुपसृज्यमानस्यापि मुनर्देवद्रव्योपयोगोपपत्तेः, माधारेव
 द्रव्यनिष्पन्ने तु वा वार्त्ता ? इति यतिमिर्द्भिनगृहे न वायः कार्य इति वृत्तार्थ ॥ ७ ॥

इदानीं जिनाद्यासेवितत्वेन सिद्धान्तोक्तत्वेन च यतीनां परगृहवसतिं व्यवस्थापयन्
वसत्यधमा द्वारं काश्चिद्वयेन निरसिसिपुराह—

साध्याजिनैर्गणपदेभ्य निसेवितोक्तं ॥ ८ ॥

विप्रोत्सर्गोपवादे यदिह शिबपुरीहृतमूले निशीथे ॥ ९ ॥

व्याख्या—कः सकर्मः पुमान् 'परगृहे' गृहस्यगृहे 'वसति' निवासं 'विद्वेष्टि'
मात्सर्पात् न क्षमते—निषेधयति । धुनिपुङ्गवानां—सुविहितयतीनां, न कश्चिद्विस्वर्षः ।
अयमर्थः—अकर्णो हि कर्णो जिना सिद्धान्तोक्तमपि परगृहवसतिमनाकर्मयन् द्विष्यादपि,
यः पुनः 'सकर्मः' सभक्ष्यः अथ च सहृदयः—परगृहवासवैस्थान्तर्वासगुणदोषविचारवतुर
इति, स परगृहवसतिं यतीनामनुमोदयत्येष, न तु द्वेष्टि । किंरूपां वमति ? 'निषेधिता' च
सोक्ता चेति कर्मधारयः । कथं ? 'साध्यात्' प्रत्यय—स्वयमिरवर्षः । कैः ? जिने—स्तीर्य
कुम्भिर्गणपदे—गौतमस्वामिप्रसूतिभिः । यः समुच्चये । जिनादिमिरुक्ता, तां । तथा सन्त्यते
सम्पद्यते अनोऽस्मिन्निति सङ्गः—गृहं धन-कनकतनयं वनिता स्वजन-परिजनादिपरिग्रहं,
निर्गताः सङ्गात् निःस्वङ्गास्तेषां भावस्त्वया, तस्या 'अग्रिमं' सुखं 'पदं' स्थानं
धुनीनां परगृहवसतिः, अथवा निस्सङ्गताया 'अग्रिमं' मौलं 'पदं' लक्ष्य—लिङ्गमिरवर्षः
"पदं व्यवसितत्राय—स्नानलक्ष्मांश्चि वस्तुषु" इत्यनेकार्थवचनात् । निस्सङ्गता हि धुनिस्व
लक्षणं, बहिरिष दाहपाकादिसामर्थ्यस्य, तस्याश्च लिङ्गं परगृहवसतिः, नहि स्वाधीने
विमवे विद्वान् कश्चित्परमुपजीवेदिति । अत्र च पदद्वन्द्वस्यापि [शि] लिङ्गत्वाच्च
विशेष्यलिङ्गता किं कुर्वन् विद्वेष्टि ? इत्यत आह—'आनन्' आगममवधेनानुपुद्बमानेः ।
कां ? ध्वप्यातर इत्युक्ति—माया, ताम् । सिद्धान्ते हि ध्वप्यातर इति भाषा भूपते,
न चासौ माधूनां परगृहवासं विनोपपद्यते, तथाहि—'ध्वप्याया' वसत्या यतिर्यो दानं,
तथा तरति संसारसमुद्रमिति ध्वप्यातरध्वन्द्वार्थः, परगृहवसतिं जिना यतीनां न कश्चि
स्ताधुध्वप्यादानं यतेत्, न च तरणमस्तीति ध्वप्यातरध्वन्द्वस्य स्वार्थालाभे निर्बिपयत्वा
पया सिद्धान्तं प्रतिस्थानमुच्चारणं कथमिव श्रोमां विसृज्यात् ? तस्मादागमं ध्वप्यातर
ध्वन्द्वभूतेरपि परगृहवसतिर्धुनीनां द्रापते । तथा अनगारपदं च, आनमिति सम्प्रत्यये ।
यः समुच्चये । न विद्यते 'अगार' गृहं यस्यामौ अनगारा, ततश्च अनगार इति पदं
व्यपदेश्यः, धृत अनगारपदं यतिवार्थकं प्रतिपदं ध्रुयते तच्च तेषां स्वागारमाधेन परा
गारवासनं च मङ्गलम् । अथवा स्वागारमङ्गादे र्धरवशासे वा यथाक्रमं यतर्गृहपति—
मठपति—व्यपदेशप्रसङ्गना—नगारपदवैपर्यभाषयेतेति । ननु यदि हि सर्वांगमे वैस्य

वासोऽज्जमिमत्तः स्यात्तदा परगृहवसतिः क्षम्येतापि, यदा तु तत्र कश्चित्पवासे कश्चित्पत्रि इतेनैव भवन्तिः परगृहवसतिरास्वीयते, तदा कथं क्षम्यते ? इत्याह—
 चित्रोत्सर्गोत्पादि, पद्यस्मात् इहप्रवचने 'निक्षिपे' प्रकस्याप्यपने पञ्चमोद्देशकादौ क्षिप्नुते ? सामान्यविधिरुत्सर्गः विशेषविधिरपवादः । उत्सर्गभाषणादयेति इन्द्रः । उत्तम 'चित्रो' नानाविधौ वसत्यादिगोचराद्युत्सर्गापवादौ—सामान्यविशेषविधौ यत्र स तथा, तत्र तथा 'क्षिप्य' मोक्षनगर्या 'वृत्तवृत्त' सन्देशहरसदृशस्तत्र, भूतक्षम्यस्यात्र सदृश-
 वाधित्वात्, 'प्राक्' प्रथम 'उच्छना' प्रतिपाद्य 'भूरिमेदाः' प्रभूतप्रकारा 'गृहिगृह वसतीः' गृहस्थसदनरूपोपाभयान् पश्चात्—परम कारणे तत्रविधिवसरयलामलक्षणे इती 'अपोष' अपवादविपरीकृत्य, ता एवेति गम्यते । अयमर्थः—निक्षिपे पूर्वमौत्सर्गिका वसतिमेवा पतिवासयोग्यत्वेन कथिताः ।

यथा—

“ मूळतरगुणविस्तृत, भी-पसु-पङ्क विचक्षित वसति ।

सेवित्र सन्वत्सरा, विवक्षय इति दोसाञ्चो ॥ १ ॥

“ विच्छिन्ना सुहृद्विद्या, पमाणकुत्ता व तिबिह वसतीञ्चो ।

पङ्कमीपासु अणे, तस्व व दोसा इमे इति ॥ २ ॥

तथा साध्वीरुद्धियोदित—

“ गुचागुचारा कुम्पते सति—मत्त—गभीरे । मीवपरिस्समहविप, अन्ना सिज्जावरे भविप ॥ १ ॥

“ पणकुहासकबाबा, सागारियभगिणिमाह येरता ।

निप्पक्कवायजोगा, विच्छिन्नपुरोहता (पश्चाद्भाषकाः) वसती ॥ २ ॥

तद्वलाभे वधात्ता एवापवादोद्विष्टाः । यथा—द्रव्यप्रतिबद्धापामपि वसती कारणे न वस्तव्य, तथा चाह—

“ अन्नापमिगगार्ह, तिक्कत्तो मग्गिक्कण असुर्हप ।

गीवत्ता अण्णाप, वसति चो वृत्तपञ्चिक्के ॥ १ ॥

‘ अन्नं आमरणविधी, वत्तासंकारमोयमे गवे ।

जावअ—नृ—माजय, गीप सयमे य वृत्तस्मि ॥ २ ॥ ”

“ अद्यापानिगायार्हं, विष्णुचो मगिरुण व्यसर्ह्य ।
गीयत्वा जयणाय, वसंति सो भावपडिबदे ॥ ३ ॥ ”

“ अहं कारणे पुरिसेसु तहं कारणे इत्थिणायु विवसंति ।
अद्यापवाससावय-तेजेसु य कारणे वसह ॥ ४ ॥

तत् प्रयोध किं कृतमित्यत आह-न्ययमि, संयतानां निवास इति सम्बन्ध ।
‘संयतानां’ सुविहितानां निवासो-ऽवस्थानं -न्ययमि क ? ‘अमारिभाम्नि’ गृहस्थगृहे ।
कीदृशे ? स्त्रीणां ‘संसक्तिः’ संसर्गो-रूपायापातप्रत्यासक्तिः । आदिग्रहणात्पञ्चपण्ड
कादिग्रहः । ‘तद् पुन्येऽपि’ तत्सहितऽपि, आस्तां तद्गृहित इत्यपि अन्वर्थः । ननु
“ वमवयस्स अगुची ” इत्यादि वचनात्स्त्रीसंसक्तिमति—

“ पसुपङ्गोसु वि हह, मोहानकरीविषाण य होह ।
पावममुहा पयिची, पुक्कमवकमासको तह य ॥ १ ॥ ”

इत्यादि वचनात्पञ्चपण्डकसंसक्तिमति च परसदने वसतां संयतानां ममभोक्त
स्त्रिक्रयनकदोष सम्मवात् कथं तत्र वासो नियमितः ? तत्राह-अभिहितं निक्षीये
प्रतिपादिता यतना स्त्रीसंसक्त्यादि सम्मवत्कन्वर्धविकारा जसत् प्रवृत्तिनिवृत्तिपटीयसी
तिरस्करणी कटाघन्तुर्ज्ञानरूपा वेष्टा, यदाह—

“ जीठ पमूवतरा, सप्पविधि विनिमिचिक्कज्जण वत्थुं ।
सिक्कह विगह ज्जो, सा जयणायाप विह्वम्मि ॥ १ ॥ ”

‘आणाय विह्वयमि’चि आहवा-आप्तोपदक्षनीत्या ‘विपदि’ इत्यप्येवं काल भावा
वीत्यर्थः । ‘तत्कारिणां’ तद्गुणतानां, यथाह—

“ भावम्मि ठायमाणा, पडमं ठापति क्वपडिबदे ।
तथिय कडगविस्सिमिडी, तस्सा सइठंति पासवणे ॥ १ ॥ ”

“ पासवणे मत्तपसु, गणे अमत्त विस्सिमिडीरूवे ।
सज्जाप ज्ञाणे वा, जावरणे सहकरणे य ॥ २ ॥ ”

“ सहि अप्पवरा होसा, आमरणाईण वूर उमिवा ।
विस्सिमिडीमिस्सि जागरणे, गीय सज्जाप ज्ञाणाई ॥ ३ ॥ ”

“अद्याप्यनिगायाई, तिक्कुतो मग्गिऊण असईय ।

गीवत्था अयणाए, वसंति तो इव सागरिण ॥ ८ ॥”

“अद्याप्यनिगायाई, वासे सावधमए व तेजमए ।

आवलिषा विविहे वी, वसंति अबणाइ गीयत्था ॥ ९ ॥”

इय यतना स्त्रीसंसक्तिवसतिमधिकुरयोक्ता । पशुपण्डकसंसक्तायामपि वमतौ वसताम् एतदनुसारेण सम्मभिनी यतना दृष्ट्या, तदयमर्थः—स्त्रीसंस्क्रयादि सम्मवेऽप्येव विच यतना सावधानानां मृतीनां तद्वन्त्या दोषाः प्रादुष्यन्ति सर्वत्रेति, सर्वत्रेति अपि वसत्यधिकारप्रवृत्तौ दोषकादौ । नन्वेव यतनावतां चैत्यवासेऽपि को दोषः इत्यत आह न तु, ‘तु’ पुनर्मेदेऽवधारणे वा, तेन न पुनर्नैव वा ‘मत्’ इयः कापि उद्देशकादौ चैत्यमिन गृहे निवासो निबान इत्युभयत्र योज्यते, एतदुक्तं भवति—यदि हि चैत्यवासो वतीनां कश्चिन्मत्तः स्यात् तदा स्त्रीसंस्क्रयादि युक्त इव गृहे वसतां, तत्रापि काञ्चित् यतनां भूयात् न चैव, ततोऽवसीयते—अमारिषाम्भ्येव संयतां—यतीनां वासो, न चैत्य इति । तस्मात् न सकर्मेन तद् द्वेपो विधेय इति काम्यद्वयार्थः ॥ ९ ॥

साम्प्रतमर्थादित्रय—गोबरस्त्रीकार—द्वारत्रयमेकवृत्तेनाह—

प्रव्रज्याप्रतिपन्निन न तु वनस्त्रीकारमाहुर्जिनाः, ॥ १० ॥

व्याख्या—नस्त्वित्यस्यमाया, न क्षम्यत एतत्, यदुत—साधूनां वनस्त्रीकार इति, यतो ‘वनस्त्रीकार’ इत्यसत्त्वह ‘आहुः’ वृद्धन्ति जिनाः, अत्र जिनानाम् इदानीं मतीवत्त्वेनोपदेशासम्भवात् ‘आहुः’ इत्यत्रातीतविमक्तिप्राप्तावपि यद्वर्धमानकथनं तत्तेषां स्वागमैः प्रव्रज्याप्रतिपादकप्रतिपादकैः स्फुरत्पतयाऽद्य यावदनुवृत्तिमिदमेवाप्यवसावेन वर्धमानतयाऽवभासात् तदुपदेशवानप्रवर्धनेन क्षिप्यानां वनस्त्रीकारं प्रत्यतिविहीर्षा यथा स्यादिति ज्ञापनार्थ एव उच्यतेऽपि योज्यम् । कीदृशः ? ‘प्रव्रज्यायाः’ सर्वसङ्ग-त्यागरूपाया दीक्षायाः ‘प्रतिपन्निन’ विरोधिने, विरोधमात्रं वक्ष्यमातकलक्षणः तथाहि—इत्यसत्त्वहो मूर्च्छापरिणामः प्रव्रज्या च तद्विरतिपरिणामः तयो वात्र वल्लवता मूर्च्छापरि णामेन तद्विरतिपरिणामो वाक्यत इति तथा ‘सर्वारम्भिणां’ सकलसाध्वारम्भप्रवृत्तानां गृहिणां परिग्रहो मूर्च्छाहेतुः सामकल्लवुद्धिः स तथा, तं । सुखमोर्ज्वस्त्रीकारात् अस्य मेदप्रवर्धनार्थः । अतिशयेन ‘महासावध’ मदासपार्थ ‘आवच्छते’ वदन्ति, जिना इति पूर्वस्मात् अनुकल्पते । अत्र आहुरिति क्रियाऽमुञ्च्यैव मावयसिद्धावाचक्षत इति पुनरभिधानं

द्वारान्तर-निराकरणमेतदिति ज्ञापनार्थम् । अयमर्थः-गृहिपरिग्रहे हि तत्कृतकारितादि सकलमहारम्म-महापरिग्रह-अनितपापानुमत्यादिना यतीनामपि तत्कृतादिनिखिलबाध प्रसङ्गोऽतः कथं तस्य नातिमहासाधयता ? परकृतमहापापस्यारम्भारोपणमेव चातिशयार्थः । तदुक्तं-“आरम्भनिर्भरं गृहस्वपरिग्रहेण, तस्यातकं सकलमारम्भानि सन्वधानाः । सत्यात् पतन्त्य-इ ह ! ! तत्करमोषदोषं, माह्व्यनिग्रहमयं सितमिच्छुपाश्वाः ॥ १ ॥ ” इति । अतएव गृहिपरिग्रहे यतीनां प्राप्तिबाधयता भुते निवारिता, यदुक्तं “ओतन्न-गिहिसु लुहणे ” त्यादि । एतेन गृहिस्वीकारं प्रति यत्परस्य पूर्वं हि कालस्व सौख्य्यादिना युक्त्यभिधानं तदपि निरस्तम् । कालदोषात् कृतीर्थिकादि-भूयस्त्वेऽपि गृहिस्वीकारमन्तरेणापि मग्नकादि भावेभ्यो यतीनामधुनाऽपि मिथादिप्राप्तेरुपपत्तेः, अतः केवलं औदरिक्त्वापण्याऽतीवोपहासपदं विदुषां तदर्थस्तत्स्वीकार इति । योऽपि “आ अस्स ठिई वा अस्स संविइ पुइपुरिम कय मेरो सो तं अइ कमतो अनंत संसारी उ होइ । इत्यागमोपन्यासः सोऽपि न मरुदभिमत्प्रसाधकः, अन्यार्थत्वात्, न हि गृहि परिग्रहसाधकोऽयं प्रकृतमगमः, किन्तु गणचरादीनां क्षिप्य-प्रतिक्षिप्यपरिग्रहविषयः, तथाहि-या काचित् अस्य गणचरक्षिप्यप्रतिक्षिप्यादेः स्थितिः-प्रतिक्रमणवन्नादौ न्यूना धिक-धमाभमजधानादि-लक्षणा सामाचारी, या वा यस्य सन्ततिगुरुपारम्पर्येणालोच नादि दानविषयः सम्प्रदायः, या च पूर्वपुरुषकृता गणचरादिप्रवर्तिता ‘मेरा’ मर्यादा-गण्ठव्यवस्था, तामतिक्रामन् अनन्तसंसारिको मवसीति, अथ हि गणचरक्षिप्यादीनां स्वस्वगुणप्रदर्शित-स्मित्याद्यतिक्रमेऽनन्तसंसारितापस्या प्रतिनियतगणचरपरिग्रहविषयत्वं मवसीयत, भावकाणां तु सर्ववार्मिकगण्ठेणविशेषेण मरूपानादि मरूपमिधानात् । धर्मगुरुषु तद्गण्ठे वा विशेषेण दानमक्तिप्रतिपादनं तेषां दुष्पटीकारतया, न तु तत् स्वीकारविषयतयेति । एव गृहिपरिग्रहः सर्वथा यतीनां नोचित इति ५ । तथा ‘वैत्यस्य’ भिनगृहस्य ‘स्वीकरण’ स्नायत्ततावादानं, तत्र । तुरत्रापि प्रथमद्वारादस्य मेदमाह-‘गर्हिततमं’ प्रत्यहं सकलवैत्यकृत्यभिन्ना तद्भ्योपभोगादिना लोकेऽप्यति निन्दितं ‘माठपत्य’ मठनापकत्वं ‘स्यात्’ मवेत् ‘यतेः’ भूनेः । एतदुक्तं मवति-वैत्यस्वीकारं हि यतीनां तन्निवर्तनं सकलमनुष्ठेयं, तस्य आरम्भदोषवत्तया द्रव्यस्तवत्वेन यतीनां निवारणात्, एव च स्वमेव परिमायय मार्गानुसारित्वा यद्भुत्ता यद्भुनेर्देवा चिकारं चिन्तयतः कथं माठपत्यमतिक्रान्तं न प्रसज्यत ? इति । लौकिका यन्वाहुः-तथा-“यदीच्छेन्नरकं गन्तुं, तदुत्पन्नं वा यवः । इदमेव चिकृति कृपात्-गोषु च प्राज्ञेषु ॥ १ ॥ तथा “नरकाय मतिस्ते येत्, पौरोहित्यं समाचर । नरं पात्रिकमन्वेन, माठपत्यं दिनत्रयम् ॥ १ ॥ २ ॥

इदानीं निगमयति—यस्मात् अर्थे यस्मात् एव—मित्युक्तक्रमेण ‘व्रतवैरिणी’ चारित्र-
प्रतिपत्तिनी, इति हेत्वर्थे मिश्रक्रमः स चाग्रे योष्यते, ममता—अर्थादिषु स्वीकारपुष्टिः,
इति यस्मादेतोर्न युक्ता—नोपपन्ना—‘मुक्त्यर्थिना’ निर्वाणामिलापिणां मुनिनामिति
वृत्तार्थः ॥ १-१० ॥ ६ ॥

साम्प्रतम् अर्चयमादि—दोषप्रदर्शननाप्रेक्षितायासन—द्वारं निराकर्तुमाह—

ममति नियतमन्नासंयमः स्थाद्विभूषा ॥ ११ ॥

व्या०—‘ममति’ चापते ‘नियत’ सर्वदा ‘अत्र’ गम्बिकायासनेऽसंयमो जीव
रक्षाऽभावः, गम्बिकादेर्नित्यस्यूतत्वादिना प्रपुपक्षणादि अभावे विचारादिना तदन्तः प्रवि
ष्टानां तदन्तरं चोत्पन्नानां वा त्रसादीनां तत्रोपवेद्यनेन विनाशसम्भवात् । मिथोरिति
वृत्तमध्यस्य पदं सर्वत्र सम्बध्यते । ‘स्थात्’ भवेत् ‘विभूषा’ शोभा, तत्रोपविष्टस्य
जगतोऽप्युपरिवर्त्यहमिति विभूषा कार्यमिमानप्रवृत्तेः, विभूषा च यतीनामवश्यं वर्जनीया,
यदुक्तं—“विभूषावचित्य मिक्त्तु, कर्मं वचहं चिकण । संसारसायरे घोरे, जेण पढह
दुरुचरे ॥ १ ॥” इति । ‘तुपतेः’ शब्दः ‘ककुद्’ चिह्न, शास्त्रादीनामेव प्रायेण महर्दिकानां
तत्रोपवेद्यन—दर्शनात् । ‘लोकहासो’ जनतोत्प्रासनं, चन्द्रब्दो दोषसमुच्चये । ‘मिथोः-यतः’
महो ॥ मिथोपजीविनो मुण्डिता अपि एवंविधासनपूषविधन्तीत्यादि सूर्यजनवचन
श्रवणात् ‘स्फुटतरो’ लोकप्रकटः । इह गम्बिकादौ ‘सङ्गतः’ परिग्रहो महाजनरत्नेन मूर्च्छा
हेतुत्वात् ‘सातशीलत्वं’ सुमलालसत्त्वं, तदन्तरेण इमंरुतविपूर्वेषु सुस्पर्शेषु तथाविधा
सनेषु यति अनुचिततया सिद्धान्तनिषिद्धेषूपवेद्योऽमम्मयी, तथै—रतिद्वयेन, इति हेतौ ।
एभ्यो हतुभ्यो ‘न न्मठ’ नैव, सत्तरवचनारम्भे सुसुखो—मोक्षार्थिनो यतेः ‘सङ्गत’ युक्तियुक्त
गम्बिकायासनं, उपमोगतमति श्रेयः । लोकप्रसिद्धो कृतादिभूत आसनविशेषो गम्बिका ।
आदिशब्दात्—महर्षिहासनादिपरिग्रहः । एतेन यदपि “नाणादिओ वरतरं” इत्याद्या
गमवलेन प्रवचनप्रमावनाङ्गतया यतीनां गम्बिकासिद्धान्तनादि—आसनोपवेद्यनसमर्थन
तदपि सुखशीलतावित्तिसिद्धिः । स्तेर्यं यतीनां गम्बिकायासनपदुपादेश, अर्चयमाहेतुत्वात्,
आपाकर्मिकमोक्षणवदिति वृत्तार्थः ॥ ११-७ ॥

साम्प्रतं सनामोचार—सावधापरितामिधान—पुरस्सर—तदोषप्रदर्शनेन सावध्य-
परितद्वारं निरस्पृहाह—

गृही नियतगच्छमागं भिनगृहेऽधिकारो यतेः ॥ १२ ॥ (पूर्यी)

उपाख्या—‘गतस्य’ पूर्वं प्रस्थितस्य कस्यचित् ‘अनु’ पश्चाद् ‘गतं’ मयन
मन्यस्य यत्तद् गतानुगत, तदेवामस्तीति गतानुगतिकाः । अस्त्यर्थे इह प्रत्ययस्तद्विह ।
अयमर्थः—यथा गृह्निकाः काञ्चन दिक्षु प्रतीत्य काञ्चिदेकामधिदेकां पुरो गच्छन्तीमवतोक्च
तदनुमार्गेण पाधारपाः सर्वा अपि तामनुगच्छन्ति, न मार्गस्य सुगम-दुर्गमत्वादिकं मृम-
यन्ते, तथा भिनप्रवचने सुखलोलतया काञ्चिदेकप्रवाहमार्गे गच्छन्तं वीक्ष्य तच्छीलतयाऽ-
न्येऽपि तद् न्यायान्यायतामविचारयन्तो ये तमनुगच्छन्ति ते संसारपञ्चामिनन्दितत्वात्
तथोप्यन्ते, तैर्गतानुगतिकै-र्लोकप्रवाहपतितै-र्यस्याभासेः ‘अद्’ एतत्सकलजनप्रत्यर्थं
गृह्णिनियतगच्छमखनादिकं सावधानाचारितम्, अस्य सावधानाचारितस्य अनेकविधत्वापि
समुदायरूपतयैकत्वं विवक्ष्यताम् । कथमिति शेष “गर्मप्रकारवचनो निपातः” केन कुत्सित
प्रकारेण ‘असंस्तुत’ यतीनाम्-अकृत्यतया अपरिचितम् अपि अनुचितमिति यावत् । ‘प्रस्तुतं’
प्रारब्धमावृतमित्यर्थः । तदेव नाम ग्राहमाह-गृही आचको ‘नियतं’ गच्छान्तरपरिहारेण
एकतरं ‘गच्छ’ आचार्यं प्रतिबद्ध यतिसमुदायं ‘मज्जते’ परिगृह्णाति स तथा, गृहिणां नियत-
गच्छमाकत्वे हि यतीनामिदानीं सर्वं मकृपानादि निराचार्यं निर्दिहतीति विद्या तादृश
शुरूपदेशेन गृही निमित्तनिमगच्छमागं भवतीति क्रियापूर्वं पञ्चासम्भवमभ्याहार्यं, गृहि
नियतगच्छमाकत्वा यतीनां तदनुगतसकलारम्भानुमत्वादिना पापसत्त्वप्रसङ्गेना-संस्तुत ।
तथा ‘भिनगृहे’ देशमवने ‘उचिकारः’ सकलतत्कृत्यभित्तनं नियमो ‘यते’भूतेः, आह्वान-
मिदानीं तन्वितानिरवधानता-भ्याज्येन अस्य चासंस्तुतत्वं चैत्यस्वीकारद्वार-निराकरणे
प्रागेव दर्शित । तथा ‘प्रदेय’ वितरणीय अक्षनादि अक्षनं-मोक्षनमोक्षनादि, आदि
छन्द्यात् पानकादिग्रहः ‘साधुपु’ पतिषु । अत्र च सम्प्रदानेऽपि विषयविषयया सप्तमी ।
‘यथा-तथा’ येन तेन प्रकारेण-अशुद्धमपीत्यर्थः । ‘आरम्भिमि’गृहस्थैरधुना केषत्वेन गृहे
नाक्षनादिना निर्वाहमावादिषि, छधना अशुद्धाक्षनादि दानप्रवर्धनस्य चासंस्तुतत्वम् औद्दे
ष्टिकमोक्षननिरसनावसरे प्रतिपादित । तथा ‘वर्त’ सर्वविरतिः, आदिछन्द्यादेष्टविरति
सम्पत्कारोपेण तदन्तिकगमनादिग्रहः, ततश्च ‘व्रतादिविधः’ सर्वविरत्यादि-अम्पुपगमस्य
‘वारण’ निषेधः ‘सुविहितान्तिक’ स-धुनिसमीपे अगारिणां-माह्वानां, एतत् दक्षनापरिज
तान्तःकरणा न अस्मत्पार्श्वे दीक्षादिकपपी गृहीप्यन्ति इति बुद्ध्या, एतस्य चासंस्तुतत्वं
तेषां सुविहिताभ्यासे देक्षनाकर्षण-व्रतादिनिषेधेन वर्त्तमानास उत्सृजदेक्षना असिलताऽ-
स्त-विषेकमस्तकतया, तदेतुकानिचारित-प्रसरदुर्गतिवज्जपाता-पावनात्, अन्यदुर्गति
पातनं च यतीनां पापादपि पापीयः । एवं च धिन्यमानमाधुनिकमनीनां सावधान-
चरितमागमविरुद्धतायाः कथं न आपटीति ? इति काव्यार्थः ॥ १२ ॥ ८

इदानीं भुवपथा-पथा-द्वार-निरासमुपक्रमते—

निर्वाहार्थिनमुच्छित्त गुणलवैरवातशीलान्वय ॥ ११ ॥

व्याख्या—‘निर्वाहार्थिनः’ कबलोदरभरणप्रयोजन, न तु संसारनिस्तार
कांक्षिणं, उच्छित्त-हीनं ‘गुणलवैः’ क्षमादिलवैरपि, प्रव्रज्यायोग्यो हि पुरुषः क्षमादि
गुणवान् भवति, तदुक्त—“पञ्चत्वाष्ट्रं श्लोका, आरियदेसस्मि ज्ञे समुत्पन्ना । आह
कुलेहि विसिद्धा, तद्द खीणप्यायकम्ममत्ता ॥ १ ॥ एव पञ्चत्वाष्ट्रं श्लेष, अवगम्य संसारनिर्गु
मसहाया । तथो य तदिरत्ता, पयण्णु—कमायऽप्यहासा य ॥ २ ॥” अयं तु क्षमादि अर्थेनापि
स्पष्टः । तथा ‘शीलं’ स्वभावः सबुद्धयश्च ‘अन्वयश्च’ क्लृप्त, शीलं चान्वयश्चेति द्वन्द्वः,
ततः अज्ञाता-अविदितौ शीलान्वयी यस्य स तथा, त । परीक्षित-शीलकुलस्य हि प्रव्रज्या
दानं धास्तेऽभिहितं, अविदितस्वभाषो हि कपायवृष्टादिना कविदपराधे गुर्वादिना
क्षिप्रितः तमपि विधांसति, एवमज्ञातवृत्तौऽपि तस्करादिः प्रव्रजितः तच्छीलत्वात् स-तैन्या
दिक कदाचिदवारचम् मच्छमपि तुलायामारोपयति, तथा अविदितकुलो दीक्षितः कथमपि
कर्मोदपाद् दीक्षां विहासुर्निरह्यतया अहास्तेव, कुलीनस्तु कदाचिदकार्यं चिकीर्षुरपि
कौलिन्य-सततगुरुशिक्षा-निबिडनिगडनियमितो न करोत्येव । तथा ‘गुणलवैः’ दीक्षितं
‘गुरुणा’ आचार्येण । तादृशि-विनेयवृत्तसमे वृत्ते जातः स तथाऽकुलोद्भव इत्यर्थः ।
तथा तेन तत् सजातीयविनय तुरया गुणा निःशीलताद्यो चर्मा यस्य स तथा । ततः
कर्मचारयस्तेन कर्मचारयसमासकरणेन च गुरुश्लिष्ययो वंशगुणास्पन्तग्राजास्य अपनक्ति,
तादृशो हि तादृशमेव सुष्ठपते “समानशीलप्यग्रनपु सकृप”मिति वचनात् । ‘स्वार्थे’
स्वप्रयोजनाय-स्वसरीरशुभ्यादिदेवते, न तु संसारदुःखेभ्यो मोक्षयितु, तमेव विष
‘पञ्चर्षयन्ति’ मलयर्ष-पु-मण-वनसारादिना ब्रह्मादिना च मत्तं पूजयन्ति । ‘अधिक’
मिति क्रियाविशेषणं-अतिरिक्तं ‘द्वेभ्यो’ विनेभ्योऽपि ‘अनाः’ धावकलोकः । ननु
ते सं पूजयन्तः तादृगुणा एव भविष्यन्तीत्यत आह—‘विक्रयातगुणान्वया अपि’ अगती
प्रतीतगाम्भीर्योदाय-क्षमादिगुणमहाकुला अपि, आस्तां तदितर इत्यपि शब्दार्थः ।
कस्मादेवमित्यत आह—सप्रोप्रगच्छग्रहा इति हेतुगर्भं विज्ञपणं । सगना-येतसि निषिष्ट
‘उग्रो’ इदो ‘गच्छग्रहो’ गच्छप्रतिषेधो येषां त तथा । भवतु निर्गुणो वा गुणी
वाऽयं, किं नोऽनया चिन्तया ? गुरुभिरप्यमस्माकं प्रदर्शित, तथा अस्मद्वैश्यैरपि अयं
गुरुत्वेनाभ्युपगतः, न च वयं तेभ्योऽपि परीक्षा दद्या, अतः तत्परिपाटीमनुरुपमाना
नेन हास्याम इति विहितस्वगच्छगोचरमनोऽभिनिवेश इत्यर्थः । अथ विदुराणामपि तेषां

तादृशे निर्घन्वे को हेतुरित्यत आह—‘महतो’ अतिप्रबलस्य ‘मोहस्य’ मिथ्याऽभिनिवेशस्यापि तथाविद्याभ्यर्चनादिकं ‘जृम्भितं’ लीलायितं, तथाहि—न गुरुपदार्थितत्वं निर्गुणेष्वपि तच्छिष्ये अभ्यर्चनादि निबन्धन, यदि हि गुरुः स्वाभ्यायादिना निमित्तेन निर्गुणमपि स्वशिष्यं मोहाद् गुरुतया दर्शयति नैतावताऽसौ बहुमानमर्थति, विवेकिनां गुणानामेव बहुमान इत्युक्तात्, ते चेत् तत्र न सति तदा किं निष्कलेन गुरुपदार्थितत्वेन ? तथा स्वब्रह्माभ्युपगमस्यापि निर्गुणगुरु बहुमानहेतुत्वे उरुमीप्राप्तावपि सुभां स्वकुलक्रमागतदारिद्र्यादेरपरित्यागप्रमत्तात् न चैवं लोक उपलम्बते, यदुक्तं—“सगुरुप्राप्तौ कुपुर्कः क्रमावुपक्रमपि ब्रूहि धीमन्तः । विरपरिधितमपि नोन्मसि, निधिलामे को नु धीर्मयम् ॥ १ ॥” ततश्चैवं स्थिते यभिर्गुणेष्वपि गुरुत्वाभ्युपगमेनाभ्यर्चनामि सन्धिः स महामोह महिमा एव इति वृत्तार्थः ॥ १३ ॥

एतर्हि गच्छद्गुहासुव्रिततया लोकानां सद्धर्मप्रतिपत्त्यादिना भुतावज्ञामीहमाणाः सविषादमाह—

दुष्प्रापा गुरुकर्मसञ्चयवतां सद्धर्ममुद्विर्तुषां ॥ १४ ॥

व्याख्या—‘दुष्प्रापा’ दुर्लभा ‘सद्धर्ममुद्वि’ मंगवत्प्रणीत—निरुप—चरित—धर्मविबुधा । पारमेष्ठ्यस्य धर्मस्य सर्वस्यापि धोमनत्वाविशेषात् किं सदिति विज्ञेयमेनेति चेत् ? न, तस्यापीदानीं कालदोषात् अनुभोतः—प्रतिधोतोरुपस्थेन द्वैविध्य दर्शनात्, तथाहि—सुखधीलज्जनैः मिद्धान्तनिरपेक्ष—स्वच्छन्दमतिप्रवर्तितो बहुजनप्रवृत्तिमोचरः यथा अनुभोता, धृतोक्तसकलपुस्त्युपपन्नः स्वयं मगदत्—प्रज्ञापितः प्रेक्षावत् प्रवृत्तिविषयस्तु प्रतिभोतः, अतोऽनुभोतोऽप्यवच्छेदेन प्रतिभोतः सन्नदीतुं सदिति विज्ञेयम् । केनां दुष्प्रापा ? ‘सुभां’ पुंसां ‘गुरुकर्मसञ्चयवतां’ महाज्ञानावरणादिसम्भारमाणां, सम्प्रति हि गुरुकर्मस्वाधीनानां न प्रायेण प्रतिभोतसि प्रवृत्तिरुपलभ्यते, यदुक्तं—“अयोग्यमावाह गुरुकर्मयोगा—लोकप्रवाहस्पृहया दुरापा । प्रायो अनानामधुना प्रवृत्तिः, यमि प्रतिभोतसि जैनचन्द्रे ॥ १५ ॥” आतापामपि कश्चकिञ्चित् मध्यमपरिपाकात् प्रादुर्युतायामपि सद्धर्ममुद्वि ‘दुर्लभो’ दुरासदः ‘श्रमगुरु’ यथार्थसिद्धान्तप्रकृतिपुञ्जा लोकप्रवाहवर्हिर्भूतयेतोवृत्तिः कालावपेकानुष्ठानपटिष्टः सूरिः । अयमर्थः—सद्धर्ममनोरथमात्रेऽपि सद्गुणद्वैतगुरुं विना नासावासाघटे, यदुक्तं—“धर्मापरिष्ण विना, अलङ्घिता सिद्धिमाह्वो । वाय । जरयह तुंवरुगा, ममंति संसारचक्रम् ॥ १ ॥” स च प्रायेण सम्प्रतस्तत्त्वज्ञमावकाशार्थप्राप्तयेव तथाविधो नास्त्यमागपलभ्यः, यदुक्तं—“यस्यानल्पविकल्पस्यलङ्घरीपुगुक्तयः सूक्तयः, सजं सर्वैर

यन्ति संसदि मद विस्फूर्जिता वादिनाम् । यथोत्सृज्यपद न आतु दिशति व्याख्यासु स
 प्रापते, सञ्चारिप्रपञ्चितः शुभगुरुः पुण्यैरगण्यैर्यदि ॥ १ ॥ ” प्राप्तः—समासादितः
 ‘स’ उदितगुणगुरुर्गुरुः ‘पुण्येन’ मयान्तरसम्भूतमुकृतेन ‘चेत्’ यदि, तथापि—
 शुभगुरुप्राप्तावपि ‘कर्तु’ पिबातु ‘स्वहित’ आत्मन आयतिसुखादह कर्म सद्धर्म
 प्रतिपत्तिपञ्च ‘नाल’ न समर्था ‘भमी’ पुण्यप्राप्तशुभगुरवो मर्ष्याः । अथा
 सादितसुगुरवोऽपि ते किमिति न स्वहिताय यतन्ते ? इत्यत आह—‘गच्छस्य’ स्ववशा
 न्युपेत यतिवर्गस्य ‘स्वितिः’ पुष्पस्तुलादुतोऽय गच्छोऽय एनं विहाय शुष्मामिः नान्य
 देष्टव्या—अथवा—सम्पत्स्व—प्रतिपत्त्यादिक विधेयमिति गृहिणः प्रतीत्य लिङ्गिकता व्य
 वस्था, तथा ‘व्याहताः’ एवविषयशुभगुरु प्राप्तावपि निःसत्त्वतया किमेनां गच्छस्त्विति
 शुष्मामो न वेतीति कर्तव्यतोद्धान्तान्तःकरणा । एव गच्छस्त्विति व्याहृत तेषां स्वहित
 करणातामर्ष्यमुपलभ्य तदुपचिकीर्षुः चेत् स मुक्तसत्करणापाराधारः प्रकरवकारः प्राह—
 ‘कं भूम’ इत्यादि, अतः कं पुरुषविशेष ‘भूमो’ मयामः १, क ‘इह’ अगति ‘आभ
 येमहि’ सवमहि ? क ‘आराध्यम’ दानादिनोपचारायः १, एतयां मज्जनादीनां मर्ष्यात्कि
 ‘कुर्महे’ विदुष्यहे १, यदि कस्यचिन्महात्मनो मज्जनेन आराधनेन वा गच्छस्त्विति
 मिदुष्य सद्धर्मप्रतिपत्त्या एते स्वहितमाचरन्ति तदैतदपि क्रियते, परोपकृति ही—क्षित्वात्सु
 पुरुषाणामिति । अथवा यथाहि प्राप्तसुगुरवोऽपि तर्ष आनाना अप्येव गच्छस्त्वित्या
 व्याप्नुवन्ति तदा क भूम इत्यादि, अपमर्ष्याः—अज्ञानानो हि तत्स्व स्वय वा कस्यचिद्भूय
 नाराचनादिना वा तद्वैधयित्वा सद्धर्म स्थाप्येतापि, एते च मूढा ज्ञानन्तोऽपि गच्छ
 स्त्विति व्याहृता, इति कथं तत्र स्थापयितुं पार्यते १, तत् सर्वथाऽस्मत्त्वैतत्स्वमीयां स‘मा
 र्ग्यवस्थापने न कश्चिदुपायः प्रतिष्कुरति, अतः ‘किं कुर्महे’ इति विवादवचनं ।
 इवमत्रैदम्पर्यं—महासत्त्वसत्त्वोपादेयो ह्यय सद्धर्मः, एते चातिह्वीयाः अथवा किं विदुषां
 गच्छस्त्विति मिया १, यदि हि लिङ्गिनः स्वतामाविहेतुना गच्छस्त्विति दर्शयन्ति, तथापि
 गृहिणा परीक्षापूर्वं धमः प्रतिपद्यते इति वृत्तायः ॥ १४ ॥

इदानीं कस्यचिदयोम्यस्या—वार्धपदप्राप्त्या तदसम्पत्तिप्रदर्शनेन भुतावशां शायपभाह—

सुखाम किञ्च कोऽपि रज्जुसिद्धकः प्रपन्न चेत्ये कंचित् ॥ १५ ॥

व्याख्या—‘सुखामः’ पुष्ट्या धीनकुसिः गृहस्थावस्थायां, क्लृप्ति सम्मानन,
 कोऽपि—महातनामा ‘रज्जो’ मिथ्याकोऽय एव क्लृप्तिसतोऽनुकम्पितो वा ‘शिशुको’ बालः,
 “हस्तायामनुकम्पनं वा कः” । ततो रज्जुवासौ शिशुकवेति कर्मधारय । रज्जुस्य वा

कस्यचित् शिशुक इति, प्रमज्य-गुण्डीभूय 'चत्ये' लिङ्गिमन्वेन्मिनिगुहे, कश्चि-
दनिर्दिष्टनाम्नि 'कृत्वा' विधाय लब्धादिना कञ्चन कमपि बहुमूल गतीचांसं यति आचकं
वा पथं सहाय, न तादृक्साहाय्य विना तादृशाम्-आचार्यपदसामसम्भवः । 'अथतकलि'
यत्किञ्चिन्मिचमात्रं प्राप्य शिष्यादिभिः सह निरयमस्वणितकलहः 'प्राप्त' आप्तादित्
[स्तन्]वान् सन् (१) तदिति विवकिनां विह्वलनास्पद 'आचार्यकं' आचार्यस्व-छरि-
पदमित्यर्थः । 'धिप्रं' अमुतमेतत् 'चैत्यगृहे' दक्षमवने 'गृहीयति' गृहइवाचरति, यथा
निजगृहे गृही क्षयना-सन-पान-सम्मोग-ताम्बूलमक्षयादिक निशङ्क समाचरति,
तथाऽयमपि । तथा 'निजे' स्वकीये गच्छे 'कुटुम्बीयति' कुटुम्बइवाचरति, यथाहि गृहस्थः
कुटुम्बे पर्वदिनेषु दानानुप्रदानादिषु प्रवर्त्तते, एव एषोऽपि साधुमाश्रयादि बर्मे तथा
प्रवर्त्तमान एवमुच्यते । यदि वा आचार्येण हि स्मारणचारणादिपूर्वक प्रत्युपेक्ष्यप्रमार्जन
शिष्याभ्ययनाभ्यापनादिनोचरोचरगुणस्थानाधिरोपणेन स्वगच्छो नित्यमेवेक्षणीयः यथा
दोष च शिष्यणीय इति सिद्धान्तस्थितिः । यथा गृही द्रष्टव्यार्जनगृहकर्मादिकरणद्वयं
पुत्रादिक बहुमन्यते तदन्य चावमन्यते तथा गच्छमर्याद्विभामनादि द्रष्टव्याकारिणं
सदोषमपि भूयते तदन्य च सद्गुणमपि हूयति, इति गृहिकुटुम्बप्रक्रियावर्त्तितात् तथा
अभिधीयत इति । तथा 'स्वं' आत्मान 'क्षकीयति' क्षक्रमिच-पुरन्दरमिवाचरति, सहि
नीचत्वात् तथापिचैत्यगृह्य-शिष्यभावाकादि-समुद्दिष्टनात् ठ-मविष्णुः शक्रोऽमित्त्व
मिमन्यत इति । तथा कृतिपयश्चाक्षसिद्धान्तश्च तथा 'वालिशीयति' वालिष्ठानिच-सूत्रा
निवाचरति 'बुधान्' विचक्षणान्, अहमेव सकलशास्त्रारमामी किममी अज्ञा
विवन्तीति । तथा अथएव विभं 'वराकीयति' वराकमिच-रङ्गमिवाचरति । अयमा
श्रयः-ईश्वरो हि कश्चित्प्रमज्य प्राप्तआचार्यपदः सन् निर्विकल्पतया कश्चित् चैत्यगृहादिषु
गृहीयतीत्यादिक विद्वत्सामोऽपि न तथा लोकानां चित्रीयते, गृहवासेऽपि लोकेस्तथा
दर्शनात्, अथ तु रङ्गशिष्टुर्दीक्षित्वा छरिपदासादनन तथा कुर्वाणे जनानामुपहास
विषयतया महदाश्चर्यमाजनं, तद्वद्वो ! ! अत्यन्तमाचार्यादिमनुषितचैत्यगृहे गृही-चत्य
दिना असचेष्टितेन भुतपथावज्ञा पापानां मलिनयति प्रवचनमिति वृत्तार्थः ॥ १५ ॥

सम्प्रति पुत्रपित्रादिसम्बन्ध विनाऽपि दृढाङ्गिङ्गितलोकवाहनोपालम्भद्वारेण
भुतावज्ञां प्रतिपादयन्नाह—

यैर्जातो न च वर्जितो म न न च कीदोऽनमर्षो न च ॥ १६ ॥

ज्याकया—यैः लिङ्गिमिरय जनो न च जातो, अनरान्तरमादितेनर्धत्वात्-न
अनितः-पित्रादिरूपतया न अन्म लभितः । चकाराः सर्वेऽपि समुच्चयार्था भवचारानार्था

ना । अयं माभूत् सातस्तथापि बर्द्धितो मविष्यति, एतावताऽपि बलात् तद्वाहनसिद्धिः । अत आह—बर्द्धितो न चेति, एवमुत्तरपद्व्यप्याशङ्क्य योजनार्था, बर्द्धितो—योगक्षेमादि सम्पादनेन क्षरीर-पोष्यं प्रापितः । न च 'क्रीतो' मूल्यशनेनापस्मात् गृहीतः । अथमर्णो न च, उचमर्णप्रकाशात् तद्वारादि प्रयोगणार्थगृहीताऽवमर्णः । अत्र च यैरिति कर्तृतया सम्बन्धानुपपत्तेर्येषामिति सम्बन्धविषयत्वा यच्छब्दो योज्य, अर्थवशाद्विमक्तिपरिणाम इति न्यायात् । तेन यथा लिङ्गिनामय अनोऽवमर्णोऽर्थधारयिता न भवति, एवमुत्तरादिपयासम्भव येषामिति सम्बन्धनीयं । तथा येः 'प्राक्' पूर्वं दृष्टोऽवलोकितो न च, अथमर्थः—ये लिङ्गिनिः स्वभावाद् दूरदेशवर्तित्वात् कदाचिदपि न दृष्टास्तेऽपि स्वगच्छग्रह प्रस्तस्वादन्य गुरु वाचाऽपि न सम्भाषन्तः, तत्र गच्छगुरु व्यापन्तः कालमति बाहयन्ति । 'बाहवः' पितृव्य-भ्रातृव्यादिसम्बन्धमात्रं न च यथा न च 'प्रेमान्' बलमतरो मेभ्यादिमन्त्र-धेन, न च 'प्रोणितो' दानज्ञानादिश्रयादिना तोषितः, तेरेव प्रागुक्तसम्बन्धमात्रेण लोकवाहनयोग्यताविकलैलिङ्गिमिरं । "एव इत्यव्ययमिह परिमये ईषदर्थे वा" । ततश्च महापरामर्शोऽयं—यत् तादृशैरपि लिङ्गिमिलोको बाह्यत इति 'बलात्' इडेन, न तु प्रणयेन 'बाह्यते' वशीकृत्य स्वकार्याभि कार्यते 'अयं' गच्छमहाग्रहगृहीतः प्रत्यक्षोपलभ्यमानो 'जनः' भ्रातृलोको 'नस्योतो' नास्तिक इव 'पशुवत्' रूपमादि इव लिङ्गिमिस्तुक्तसम्बन्ध विनाऽपि यद्व लोको बाह्यते तन्महा परिमव इति, ननुक्तसम्बन्ध विनाऽपि सद्गुरुत्वेन तेषां नस्तितपशुवलोकाः कार्याभि निर्मापविष्यन्ति, न ह्यनुपकृत-परादिवरतानां गुरुणां धमदानोपकारस्य प्रत्युपकारः कर्तुं शक्यते, अत आह—अत्यन्तमात्रमेरिति, लोकलोकोत्तरगार्हवतम-साक्षीप्रतिषेवा देवद्रव्यमध्यम-सुबिहितघात-घासनोद्वाहप्रभृति-शूरिपापकर्मनिर्वाणात् अतिशयेनात्र मेभ्योऽपि-हीनज्जातीयेभ्योऽप्यवमेरिति, अतः कथमेतां सद्गुरुतया लोको बाहनीयो मविष्यति, अथैवविधेः एभिः कथं तर्हि बाहयितुं लोकः पार्यते ? अत आह—'कृतमुनि व्याधेः' प्रपञ्चचतुरतया विश्वासीत्यादनेन मृगधनस्य विप्रलिप्सया रचितशान्तरूप मासोपवासकरणादि छयमिः । अथमर्थः—एवमप्रमञ्जसकारिणोऽपि लिङ्गिनो विभ्रम् इतु तथाविधपतिरूपप्रदर्शनेन सुकरपथप्ररूपणेन च सुस्तसम्बन्धान् सुबान् प्रलोभ्य यथेच्छ बाधन्तीति । अमुमवार्थे समर्थयितुं प्रकारान्तरणं लोकवाहनप्रतीकारमसम्भावयन् सविवादं वैधर्म्येभ्योऽपि न्तरन्यासमाह—'नीराश्रक' विगतमहाश्वैर्य-न्यापरशित-प्रजादुष्ट शिषाशिष्टरक्षा-विचक्षणभूय । किं राक्षसहितमपि नीराश्रकमिव नीराश्रकमुच्यते ? हा इति विषादे, वग-हृ सुवन, न ह्यन्ययोदिता गुणमात्र-राक्षसि बलाल्लोकवाहनं कर्तुं शक्यते ।

अयमाश्रयः—यथा सगुण रामानं विना तदेष्टाः प्रतिभूय—मल्लिङ्गुवादिभिः उपहृत्यते एव सम्प्रति प्रौढसातिष्ठय—बहुसनापेक्षणीय—गणधरादि पुरुषसिंहधिरहास्त्रिभिरय आह्वयनो वासत इति वृत्तार्थः ॥ १६ ॥

अधुना लिङ्गिनां भेदसं दृष्ट्वाऽपि कदाग्रहात् तत्प्रयित—कापवाद् अनिवर्चमाना न्मुहान् दिङ्मूढत्वादिना विकल्पयन्नाह—

किं दिङ्मोहमिताः किमन्यवधिराः किं योगपूर्णाकृताः ॥ १७ ॥

उपासया—किं दृष्ट्वाः सर्वेऽपि विकल्पार्थाः, किमपी नडा दिङ्मोहः—कुतश्चिद् दृष्टादि निमित्तात् प्राप्त्यादि विष्णु प्रतीक्यादिभ्रमास्त मिताः प्राप्ताः । अयमर्थः—यथा दिङ्मूढाः प्राची प्रतीचीत्वेनाभ्यवस्यन्तो लोकेन युक्त्या ज्ञापिततया अपि तदव्यवसायात् न निवर्चन्ते, एवमेतेऽपि मिदितकूपयदोषा अपि कुतोऽपि हेतोरनिवर्चमानाः तस्याभ्यास भोच्यन्ते । किमन्या—नयनहीना ‘वधिरा’ उपहृत्यभयनाः, अन्याश्च वधिराभेति इन्द्रः, ते किमन्याः किं वधिरा इत्यर्थः । यथा अन्या दुरिबकलत्वात्सम्पत्त्यवानम् अजानाना अवयवमपि सत्यवतयाऽवगम्य तत्र गच्छन्तो हितैषिणा तत्र ज्ञाप्यमाना अपि स्वग्रहात् न निवर्चन्ते, यथा वधिराः श्रुतिविकलत्वाद्वाकर्णयन्तो दृष्टवैताडिकादि वधो निन्दार्थः स्तुत्यर्थतयाऽवगम्य तद्वानादौ प्रवर्चमानास्तत्र बोधिता अपि स्वनिर्घृतात् न निवर्चन्ते, एवमेतेऽपि सदोषमपि कूपय स्वगच्छादिग्रहात् निर्दोषितयाऽवबुध्य ततोऽनिवर्चमानास्त भोच्यन्ते । एवमुत्तरपक्षेऽपि भावनीयम् । तथा किं वधीकरणादिहेतुरनेकद्रव्यमेकका पादप्रलेपादिर्योगः, तादृगेव नयनाज्ञनादिभूयै, योगस्य पूर्णं च, त विद्यते येषामिति विग्रहे तदस्यास्तीतीम् । अयोगपूर्णितः योगपूर्णकृता, अभूततज्ज्ञावे चिः । मस्तकादिषु योगपूर्णक्षेपेण वधीकृता इत्यर्थः । यथा केनापि पूर्वेन क्षिप्तयोगपूर्णाः पुमांस आत्म नोऽहितैषिणमपि तं हितैषितया मन्यमाना केनापि तत्र प्रस्थाप्यमाना अपि योगादि प्रभाषेण ‘तद्वचनकरणात् न निवर्चन्ते, तथैतदपि कूपयादिति पूर्वपत् । किं ‘देवेन’ प्रतिबुद्धविधिनोपहृताः—सबुद्धिदिर्भ्रंशं प्रापिताः, तेहि विधिवशेन विपर्यस्तमतित्वात्—महत्त्वमपि स्तेपादिक कृत्यतया मन्यानस्तत्त्वं प्रतिपाद्यमाना अपि दुर्दैवमहिम्ना ततो न निवर्चन्ते, तथैतेऽपि । किं अज्ञेति—पार्श्ववर्णामन्त्रण, ठकिता—मन्त्रादिप्रयोगेण, स्वाय चीकृता, यथाहि केचन केनापि दुरमान्त्रिकेण वधीकरणमन्त्रेण तबाकृताः तद्वचनमत्यन्तं समीचीनतयाऽभ्युपगच्छन्तः तत्रमवगमिता अपि मन्त्रमहिम्ना न ततो निवर्चन्ते, एव मेतेऽपि । किञ्चेति पक्षान्तर । ‘ग्रहे’ भूतादिभिः ‘अवेक्षिताः’ कृतापेक्षा—विहितशरीरा

पिष्टाना इति यावत्, यथा भूताद्यधिष्ठिताः सदावेशात् विधेयापरिज्ञानेनाभिधेयमपि पिष्ट
 प्रहारादिकं विदधानास्ततो निवर्त्तमाना अपि न निवर्त्तन्ते, एवमेतेऽपि सदसद्विवेक
 विकलतया कृपयात् न निवर्त्तन्ते इति । अत्र च दिक्मूढादि बहुविकल्पप्रवर्धमापुनिकमाद्
 लोकाणामस्यन्तानिषण्य स्वगच्छग्रहग्रस्तत्वज्ञापनार्थं । 'कृत्वा' विधाय 'मूर्ध्नि'
 पार्श्वं 'भुतस्य' सिद्धान्तस्य, सिद्धान्तोक्तातिक्रमेण निश्चयकृतया स्वगुणलक्षणप्रवर्तिता
 सन्मार्गपोषणमेव भुतमूर्ध्निपादकरणं, यतः "नवि किंचि" त्वाद्यागमसकलस्य इदं-
 चरार्थं—“एसा तेसि आणा, कस्से सणेण होयव” इति । अस्म्य आयमर्थः—एषा मग
 वतामाह्वा, यत्कार्थं सत्येन भवितव्यं, कोऽर्थः ? कार्य-ज्ञानादिप्रथ, सत्यं च संयमः,
 यथा यथा ज्ञानादिकं संयमस्योत्सर्पस्वयातया यतिना निर्मायं यतितव्यं, यदाह—“कलं
 नापार्थं, सर्वं पुत्र संयमो सुयेयवो । जह जह सो होइ यितो, तह तह कायवयं कुणसु
 ॥ १ ॥ दोसा जेण निरुन्झति, जेण स्तिजति पुत्रकम्माइ । सो सो सुक्खोवाओ, रोगाव
 र्थासु समणं च ॥ २ ॥” न चागमे सुखलिप्सया किञ्चित्स्थितं, किं तर्हि ? यावता
 चिना संयमज्ञानादि यात्रा नोत्सर्पति साधमात्रस्यैव विहितनिवारणस्य निवारित
 विधानस्य च मगवज्झिः पुष्टालम्बनेन कादाचित्कतया तत्रानुष्ठानात् । एव च कथं भुत
 स्याभ्यवस्था ? भवदसमार्गस्य बौद्देशिकमोक्षनादेः सर्वस्यापि सार्वदिकतया निश्चि
 क्षत्वेन केवलमुल्लानुमोदेक्षेनैव प्रवृत्तं । तथा च तस्य महासावयवत्वेन ज्ञानादियात्रा
 दात्रापमानत्वात् कथं प्रामाण्यमित्याह—अकलितगुणदोषविभागः, स्वपक्षानुरागो यस्या
 मासानां यद्भगवन्मतस्याभ्यवस्थाऽऽपादनेन स्वमतस्योत्कर्षप्रदर्शनं । किञ्च—तीर्थंकर
 पूर्वधरादिसातिशयमहापुरुषविरहे सम्प्रति सिद्धान्त एव नः प्रमाणं । यदुक्त—“एव पि
 अग्ग सरणं, ताणं चक्खुं माई पईवो च । भयव सिद्धं तो धिया अविरुद्धो इह इह्मदि
 ठेहि ॥ १ ॥” तस्य च प्रामाण्यान्वयगमे तत्प्रयेतुर्मगवतोऽप्यप्रामाण्यान्वयगमे
 प्रसज्जेन भवतस्तन्मूल रजोहरमादिषेपपरित्यागापत्तिः, तथा चायं मुत्ताश्रया भव
 स्करिष्यतः पथाः सर्वोऽपि विरुद्धसत्ते, एव च लिङ्गिनां भुतस्य मूर्ध्नि पादकरणमनु
 चितमपि ज्ञात्वा यदमी प्रत्यक्षगोचराः भावक मनाः सुखगच्छग्रहग्रन्थयो 'दृष्टोक्त
 दोषा अपि' साधारणतुल्यतुल्योक्तिरूपपापरापा अपि, अदृष्टदोषा हि विवेकिनोऽपि
 कृपयादपि न निवर्त्तितुमीक्षते, किं पुनरन्य इत्यपि दृष्टार्थः । 'व्याहृति' अपसरण
 'कृपयात्' कुमार्गाद् 'अह्वा' स्वरितादितिविवेकशून्याः 'न दधते' न येतसि धार
 यन्ति न कृप-तीत्यर्थः । न केवलं व्याहृति स्वयं न दधते 'अव्ययन्ति च' ईर्ष्यन्ति,
 सगुणेऽपि दोषमारोपयन्तीति यावत् । चः समुचये । एतां कृपयव्याहृतिं करोति, एतत्

कृतं तस्मै, “कृष-कृष्टेऽप्येवमादिना” चतुर्थी, महासन्ध्याय कस्मैचित् कृषव्यावृत्तिविधायिने ।
अत्र चोत्तरवाक्यार्थयत्तत्वेन प्रयुज्यमानो पञ्चम्यस्तच्छब्दोपादानं विनाऽपि तदर्थं
गमयति, तेनायमर्थः—तेषां हि दृष्टव्योपस्थात् कृषात् तावत्स्वयं व्यावृत्तिः कर्तुं युक्ता, अथ
कृतोऽपि हेतोः स्वयं न व्यावृत्तन्ते तदा तद्व्यावृत्तिकारिणि प्रमोदो विद्यमानं सङ्गतं,
यत् पुनरस्मी द्वयमभ्यावेकमपि कर्तुं नोत्सहन्ते, प्रस्युत कृषवनिवृत्तिविधायिनि कस्मिंश्चित्
एकस्मिन्नपि क्षुद्रोपद्रवाय यतन्ते, तस्मिन्ममी दिक्मोहमिता इत्यादि बोध्यं, तेन
एतदुक्तं भवति—दिक्मूढादयो हि हितैषिणा व्यावृत्तमाना अपि दिक्मोहतादेर्भ्रातृव्ये
मात्रमेव न कुर्वन्ति, एते तु न केवलं कृषात् न व्यावृत्त्यन्ते यावता कृषव्यावृत्तिकारिणे
अक्षयन्त्यपीति तेभ्योऽप्यमी कृत्स्निता इति वृत्तार्थः ॥ १७ ॥

साम्प्रत छिन्निदेशनया भ्रातृरविच्छिन्नस्य भिनमज्जनस्यापि दुर्मतिपातहेतुत्वं
प्रतिपादनद्वारेण ध्रुवपञ्चाङ्गां दर्शयन्नाह—

इष्टावामितुष्टानिदन्तमवचेतकपेदकाकुलं ॥ १८ ॥

व्याकथा—‘भिनमज्जन’ ममवृत्तिभ्यस्तार्त्रं कर्तुं ‘जनयत्येव’ सम्पादयत्येव,
नतु कदाचित् न जनयत्यपीत्येवकारार्थः । ‘अपपद्ये’ पापकर्दमे ‘निमज्जनं’ मुह्यनं कर्म,
तत्कर्तृत्वमिति शेषः । अथ कथं पुण्याय विधीयमानं भिनस्तार्त्रं पापपङ्कनिमज्जनाय
प्रभवति इति आह—‘अविधिना’ सिद्धान्तोक्तक्रमविपर्ययेन, प्राक्तनविशेषणान्मवाञ्जुष
पण्या रात्रावित्यर्थः, सिद्धान्ते हि रत्नान्यां भिनस्तार्त्रं निवारितमवतस्तत्र तत्कर्तृतां कथं न
पातकमित्यर्थः । अथ क्व दोषमभिप्रेत्य सिद्धान्ते रात्रिभ्यामनिवारणमिति दोषप्रदर्शनाय
हेतुगर्भं विशेषणत्रयं मज्जनस्याह—इष्टावामिति इत्यादि, इष्टाया—बल्लमाया मज्जनदर्शनमिदं
गागताया ‘अवाप्ति’मेलकस्तथा तुष्टा—निश्शङ्कमश्राय नः सुरतलीला प्रवर्त्यतीति विधा
सुविधा ‘पिटा’ वेश्यापत्यः ‘मटा’ नाटकागिनयकलोपजीवितः ‘मट्टा’ शस्त्रादिकला-
लीविनः ‘चेटका’ मासादि—नियमितवृत्तिग्राहिणः, येषां ‘पटक’ समुदायस्तेना—‘फूल’
धूमिष्ठ, प्रेपसी प्राप्ता साक्षिकमायना कुलीकृतविटादिभ्यान्कीर्णत्वात् मज्जमप्युपचारादाकुलं,
तथा ‘निधुवनविधिनिबद्धदोहदा’ मोहनविस्मयितविदितामिच्छायाः या ‘नरनार्यः’ पुरुष
योविताः तासां ‘निकरेण’ निषयेन ‘सङ्कल’ व्याप्तं । नारीणां प्रायो निधुवनार्थमेव मज्जनाय
लोकनलपना तत्र गमनात्, तथाविधव्याममन्तरेण रात्रौ तत्राप्यागमनासम्भवात्, तथा
विषम्याजेन चान्यत्र गन्तुमशक्तत्वात् । अथ एव ‘रागाः’ कञ्चित् परस्त्री प्रत्यमिच्छाङ्गः ‘द्वेषः’
स्वस्त्रीमन्येन सह सङ्गच्छमानां पश्यतः सज्जिषांश्च ‘मस्तरः’ कञ्चित्प्रोमाग्येन कथाचित्

सहस्रपटमानमालोकयतः स्वर्गं च तां कामयमानस्य तत् सौभाग्यव्यवेष्टा 'ईर्ष्या' स्वयं
 ह्यमामन्वेन साहं सलपन्तीमीक्षमाणस्य यस्यदिष्णुता, ततो रागव्येस्यादि इन्द्रा, तामिः 'घनं'
 सान्द्रं, अत्रापि-रागादिमल्लोकपनत्वात् मजनमप्युपचारात् तथा, काष्ठकलोकमेलके हि जिन
 गृहेऽपि मिश्रायां रामादय एषोज्जृम्भते, न त्वस्यापि धर्ममावना, तस्मात् दिन एव स्नात्रं
 धर्माधिनां भेयो, न रात्राभिति। अत्र कैश्चित् उच्यते-रात्रिस्नात्रे न कश्चिदोपः, जिनप्रममज
 नस्य ध्वरेण तथाभिधानात्, तथाहि-सर्वेऽपि जिनेन्द्रा रात्रियामव्यसमय एव ज्ञायन्ते,
 तदैव सुरेन्द्रा मेरुगिरिस्थितं नीत्वा तात् स्नपयन्तीति भूयते, तस्मै च तथा स दोषत्वे
 ध्वजः तथा न कुर्वीत, तस्मादिन्द्रा चरितप्रामाण्यात् निश्चायामपि स्नपन विधातव्यमिति
 चेत् न ध्वजो जिनमज्जनं मेरो करोतीति मन्यामहे, न तु यामिनीयामद्वितीय इति, मेरु-
 स्थिते सूर्योद्गतास्तमयामावेन रात्रिदिनव्यवहारमाभात् । कर्षं तर्हि प्रकाशमावे तत्रे
 न्द्रामां जिनमज्जनादिविधिरिति चेन्न, रत्नजुह्वस्य निरस्ततमास्तोममपूपद्योतेन विमल-
 मायिकपक्षिणामरीचिनिषयन देवमहिम्ना च निरन्तरं मासुरत्वात् । एवं च इन्द्राचरिता
 वष्टम्मेन कथं रात्रिस्नात्रं समर्प्यमानं सङ्गच्छते ? आह्वानां त्रिसर्पं जिनपूजायां दिन
 कृत्यत्वेन सिद्धान्तेऽभिधानात् । ततश्च " विधि-किरिया विरुद्धा " इत्यादेरयमर्थो-यः
 प्रमादादि-संभ्यायां वृत्तिनिमित्तवाभिज्यादि व्यग्रत्वात् कथञ्चित् देवपूजायां न व्याप्रियते
 स दिनमध्ये एव सङ्कर्षादिना संभ्यातिक्रमऽप्यपवादतः पूर्वा करोतु, न पुनरस्यावमर्शो,
 पदुवापवादेन रात्रौ करोति, दिनकृत्यता हानिमसङ्गात् प्रभूवायतनाकरणादि दोषप्राप्ते-
 रिति । एतेन रात्रौ जिनसङ्गे बलि दान-नन्दि-प्रतिष्ठादि-विधानमपि निरस्तं, प्रायो मज्ज
 नेन समानयोमक्षेपत्वात्, निश्चिन्नाप्रोक्तदोषाणां बलिदानादावपि सम्भवात् । तथाहि-
 दीक्षाधर्षं नन्दिकारणं, दीक्षा च स्थूलसूक्ष्मप्राणातिपातविरविच्छिन्ना, रात्रौ च प्रकाश
 निमित्तज्वलितभूरिदीपकपतेऽस्त्राधिकर्षीयानां स्वयं क्षरीरस्पर्शनेन व्यापादनात्, प्रदी
 पेष्टु च सतत निपततां पतन्नादि बन्तुनां व्यापचिमाभात् । कीदृशी दादगुदीशोः
 सर्वविरतिः ? । शिष्यस्य दीक्षाप्रथमखणाश्रात्म्य प्राणातिपातप्रवृत्तः, दीक्षादातुश्च दोष
 सङ्ख्यापि वक्तुं न शक्यते, तच्छिष्या तावज्ज्ञातुमावस्थायातमवृत्तः । तद्ब्रह्म !! मूढा !
 एतावन्तं पापकलापमात्म-पारोपयन्तो माविमवममवात् मनागपि न विन्यन्तीति । किञ्च
 दिवसे दीक्षादितग्नबलाभावे रात्रौ च तज्ज्ञावे विहारक्रमवदपवादेन कदाचिद्वात्रावपि
 नन्दि विद्वत्तां को दोषः ? इति चेन्न, विहारक्रमस्यापवादेन रात्रावपि प्रतिपादनात् तत्र
 कदाचिन् तत्कारणं पुनः, नन्दिविधानस्य चापवादान्प्राप्तये रात्रावममिधानात् कथं तद्धि-
 पाने तत्र सङ्गच्छेत् ? । किञ्चापवादिक कृत्यानां रात्रिविहारकवादीनां सर्वेषां प्रापयिष्य

ममिहितमागमे, न च निश्चि नन्दिविषयानस्य ततोऽवगम्यते-नास्त्यपवादेनापि रक्ष्यं
नन्दिविषयान, एव निश्चि क्षिनप्रतिमा प्रतिष्ठायामपि सकलमेतद् रूपगजात विविच्य वाच्यं,
तदुक्त-“ प्रादुषदोषपोषायां, दोषायां साधयन्ति ये । क्षिनविम्बप्रतिष्ठां ते, प्रतिष्ठां स्वस्व
वर्गता ॥ १ ॥ ” तदेव दोषकलापदर्शनाप्राप्तौ मज्जनादि विषयापिनां वापयन्ते निमज्जनं
भवतीति वक्ष्यस्यते । इव वक्ष्यमाण च वृत्तद्वय द्विपक्षीकृत इति वृत्तार्थः ॥ १८ ॥

मास्मृत प्रसङ्गेन मज्जनात् अन्यस्यापि धर्मकृत्यस्य संसारनिमित्तत्वं प्रकटयन्नाह-

क्षिनमवविष्टुम्बविहितमहिताय न मज्जनमेव केवलं ॥ १९ ॥

व्याख्या-‘ क्षिनमवविष्टुम्बविहितं ’ भगवद्भागवतैवरीत्य-निर्मित ‘ मज्जनमेव ’
स्तपनमेव ‘ कवल ’ एक ‘ अहिताय ’ संसाराय न भवति-स्तानमेवैकं अविविधिविहितं
संसारकारणमिति नास्ति, किन्तु किं तर्हि ? तस्यते चातवोऽष्टमकर्माणि चानेनेति तपो
अनश्ननादि, तथा ‘ चरित्रं ’ सर्वविरतिः ‘ दान ’ पात्रेषु न्यायाजितशुद्धमक्रादिविरतं,
आविष्टुम्बत् पिनयवैय्यावृषपाविष्टुः, तवस्तपश्चेत्यादि इन्द्रमर्षो बहुमीहिः । तवैवमा
द्यप्यनुष्ठान क्षिनमवैवरीत्य विहितं, न केवल मज्जनमित्यपि सूच्यार्थः । ‘ न ललु ’ नैव
‘ जनयति ’ सम्पादयति ‘ क्षिपकल ’ लुकिरूपं फलं । अथ कस्मादेव ? इत्यत आह-‘ हि ’
यस्मात् ‘ अविविधिविष्टुम्बमाय ’ सिद्धान्तानुक्त-तदुक्तप्रकारेण ‘ क्षिनाज्ञाऽपि ’ भगवच्छास
नोक्तानुष्ठानमपि ‘ अष्टमश्रुमाय ’ अभेयः भेषसे, इद्रेकवज्रावाद्यैकवचन । ‘ जायते ’
मत्पद्यते, यथासंख्येयनात्र योजना, तनायमयाः-किल क्षिनपूजा-तपःप्रसूतिप्रवचनप्रतिद्वै
क्षिनाज्ञा, भगवता निःशेषममाचनत्वेनाज्ञापितत्वात् । तथा च तत्प्यविधिकमेव-“ काले
मुद्रमूयम् ” इत्याद्युक्तविधिविपर्ययश्च क्रियमाणमष्टमाय भवति, विधिकमेव तु स-ध्यात्र
या-राचनशुचिभूतस्वादिना तदेव श्रुमाय । विष्टुविष्टिम्भां भगवदाज्ञाऽऽराधना-नाराचन
योरेव मोक्षसंसारफलत्वात् । किं पुनरित्यादि वाक्य काका योर्न्य । अत्र च किमित्वा
छेपे, पुनरिति वाक्यमेवे, इति प्रकरणे । तनेषा प्रकृष्टारात्रिमज्जनादिका क्रिया ‘ विष्टुम्ब
नैव ’ प्रवचनापभाजनैव-लोकोपदामास्पद, न त्वेषा क्षिनाज्ञाऽपीत्येककार्यः । ‘ अहित
हतुः ’ संसारनिवर्धनं ‘ न प्रतापन ’ न विस्तारयत, किन्तु अवहितहेतुत्वेन प्ररुपाप्यते
एव, इदमुक्तं भवति-क्षिनाज्ञाऽपि तथाप्रसूतिका आपवादिका-भाकर्ममोक्षनादिका वा
पदा अविविधना विधीयमाना भवत्कला तदा किं पुनरस्या विष्टुम्बनायाः-सर्वथा क्षिन
वचनपाद्याया रात्रिमज्जनादिकाया वक्तव्य ? सुतरामेषा भवहेतुरव, अतोऽहितहेतुत्वेन

प्रकृष्याप्यते येन सा तथा प्रकृष्याप्यमाना कस्यापि पुण्यात्मनः स्वतो निर्वर्चनाय प्रभवतीति वृत्तार्थः ॥ १९ ॥

इदानीं निर्माणकारणमपि निमग्नोऽयं जिनगृहादि निर्माणेण गृहिणः कृतत्वादि निर्दोषेण स्यात्पुनश्चात् मग्नहेतवे मग्नतीत्येतत् प्रदर्शनायाह—

जिनगृह—जिनविम्ब—जिनपूजन जिनयात्रा—वि विविचरत् ॥ २० ॥

व्याख्या—‘जिनगृहं’ जिनमग्न ‘जैनविम्ब’ मागवती प्रतिमा ‘जिन पूजन’ मगवत्प्रतिमायाः कुसुमादिभिः अम्प्यर्चन ‘जिनयात्रा’ जिनान् प्रतीत्या—टाहिका कस्यापि क—रयनिष्क्रणादि महामहकरण, ततो जिनगृहं चेत्यादिद्वन्द्वगमो बहुव्रीहिः, एवमुत्तरपदयोरपि । आदिग्रहणात् जिनचन्दनप्रतिष्ठादिग्रहः । इह चासकृजिनपदोपादानं मगवतोऽत्यन्तमकिगोचरतया तदुद्देशेन विधिना जिनगृहनिर्माणस्य परममुत्तमत्वं स्थापनार्थं, एवमादि धर्मकमज्जातमिति शेषः । ‘विधिना’ भुतोक्तेन प्रकारेण ‘कृत’ निर्मापित । तथाहि—जिनगृहनिर्माणविधिः शुद्धभूमिपरिग्रहादिकाः, जिनविम्बे विधिना निर्मापिते प्रतिष्ठापित चाय पूजनविधिः—सत्या प्रये विधिना ह्युत्तमत्वा मगवत् विम्बं अदावात् पुण्यादिमिरर्चयति, तथा तत्र च कस्यापि कदाचिदिनेषु यात्रा प्रचल्यते, तत्र चाय विधिः—यथाशक्ति दान—उपभरण—शरीरविभूषा—जिनगुणमान—वादित्रादिकरण । तथा ‘दानं’ अमयदानादि ‘उपो’ उन्नयनादि ‘प्रवृत्ति’ स्फूर्णप्राणातिपातविरमणादीनि । आदिश्रमणात्—विचित्राभिग्रहः । तथा भन चेत्यादि द्वन्द्वः । तथा ‘गुरोः’ ‘मर्मा’ चायस्य ‘मर्मा’ धभूषा आगच्छद्भिमुत्तमगमनोत्थिताऽम्प्युत्थान—गच्छद्भिमुत्तमगमन—विभामया—विशुद्धमकपानादि दानविधानानुरजनादिकाः । ‘भुतपठनं’ सिद्धान्ताभ्ययन । आदिग्रहाणत् तदर्थमभयमननादिग्रहः । एतत्त विधेकिना विज्ञेयेण विधेयं, एतत्पुनस्वरत्वात्सफलप्राप्त्युक्तं जिनगृहादिकरणविधिप्रतिपक्षः । यदाह—“अमेति पवित्रीण, निमग्नो होइ विहिंसमार्गो । सो सुपाउ नरुह, सो न पदप, पदुपद ॥ १ ॥ सुत्ता अर्ये अलो, अदिगयरो नरि होइ कायहो । इतो उमयविशुद्धि, सुयमं कबलं सुत्तमिति ॥ २ ॥” एतदन्तरेण समस्त स्यापि क्रियाकलापस्याभ्युक्तं साम्यापत्तेः । ततो गुरुमक्तिचेत्यादि द्वन्द्वः, चः समुपये । आहत सप्तहमानं, न स्वयदलया । एतत्सकृजिनगृहादि—दानादि—गुरुमकपानपुष्टान, किमित्याह—स्यात् ‘मवेत्’ इह प्रवचन, अनभिमतकारीति सम्भवः । कस्मान् अत आह—कृतत्वेत्यादि, तत्र ‘कृत’ परतिर्भिसमयानिहित क्रियाकदम्बकं आहवन्त्रस्योपराग—

तद्भ्रान्ति-माधमाळा-प्रवादानादि, कुरु-रुद्रदेवनाकरनप्रवचः सन्मार्गदुसनवराचनो
धार्मिकजनसुद्रोपद्रवतत्परः सुखलोलतया यतिक्रियाविकलो जनविप्रतिष्ठितस्या दुष्कृ-
त्रिपानिष्ठोऽपि वा लाभपूमास्यातिकामः कुतित आचार्यः, कुत्राहः-सिद्धान्तवाच-स
मतिकल्पित-स्वाभ्युपेतासत्पदार्थसमर्प-नानुष्ठानगोचरो मानसोऽमिनिबेष्टः, कुबोधो ऽन
या व्यस्यितस्य मगमदागमार्थस्याङ्गानाद्विधितसम्प्रदायामावादाऽन्वया परिच्छेदः,
कुदेवना-धुतोकार्थानां संक्षयादङ्गानात् मिथ्याऽमिनिबेष्टाद्वा वैपरीत्येन प्ररूपक, अत्र
च कुरुप्रहयेन कुदेवनालामेऽपि धृषगुपादानं तस्याः सकलेतरदोषेभ्यो महत्प्रज्ञा
नार्थ, ततः कुमतं चेत्यादि द्वादः, तासामष्टो-लेष्टस्तस्मात्, आस्तां कुमतादिभ्यः
समप्रेष्यः, किन्तु तेषामष्टमात्रादपि 'स्कृ' रूपकं निमित्तमिति यावत्, अनमित्त-
कारि-अनिष्टविधायि दूरन्तसंसारकान्तारनिरन्तरपर्यटनकारणमित्यर्थः । ननु कथमेतानि
गरीयांसि धर्मकृत्त्यादि लेष्टमात्रेणापि प्रतिकल्पन्ते ? नहि मृणालवन्तुना दन्तिनः प्रति
बन्धु पार्यन्त इत्याद्यदृष्ट विषयितार्थप्रसाधनानुगुणमुपमानमाह-'परमोजनमिष'
स्निग्ध-मधुर-सुस्वादजेमनमिव, इवेत्युपमानद्योतकमव्यय । 'विपलवनिवेशतो' गरलकृष
प्रक्षेपात् । अयमर्थः-ईदृशी हि विषकृष्यस्यापि पारिणामिका छक्तिर्यया ह्ययमपि बह्वपि
मोक्षन क्षणादेव सकलमसौ स्वारमभावेन परिणमयति, तथा परिणमित च तत् शुभ्यमान
मपायाय जायत यथा, तथा कुमतादिदेशस्यापि मिथ्यारूपतत्त्वात्-एषविधो महिमा, येन
महियोऽपि भिनगुहविधानादि धर्मकर्मस्वरूपतया भावयति, तद्वत्किं च तद्विधीय
मानमपि संसाराय सम्यगत इति, अत एव सम्यक्प्रवृत्तिदेवते कर्तव्यतया अभिहिता
न्यप्येतान्यसमञ्जसहृषा क्रियमाणानि तद्भावापादकत्वेन ध्रुपन्त, यद्वाहुः श्रीहरिमद्र
सूरयः-"पाण्यत इतल त्रिणयहिमा फारिया त व्रीवेहि । असमञ्जसविधीय, न प
सिद्धो दसगलबो वि ॥ १ ॥" तदेव विपलवसंभक्तिसमोजनोपमानेन भिनगुहादिविधा
नस्य कुमतादि लेष्टस्यस्पर्धिनोऽप्यमिमतकारित्व व्यस्यितमिति वृत्तार्थः ॥ २० ॥

अधुना सुगमजनार्कर्षणनिमित्त-स्निग्धमिषप्रवृत्तेनादि द्वारेण लिङ्गिनां लोकप्रचारण
दर्शयसाह-

आकण्डु सुग-मीनाम् विजित-पिसितवत्-विभवमादुर्ध्व जैन ॥ २१ ॥

क्याउया-आकण्डु सुगममीनान् जैनविम्बमादुर्ध्व माम जेनेर्जनोऽप बभूवते इति
सम्बन्धः । तत्राकण्डुमिति स्वयममानत, न तु पुण्यमर्पयितु, सुगम-इयोपादेवविचार

छन्यतया धर्मभद्रालयः त एव अद्वयप्रकृतितया स्वहिताहितपरिज्ञानवैकल्यसाधनमिति
 मीनामत्स्यास्तान् 'बिम्ब' प्रतिमां 'जैन' मागन्तु 'आदर्श' दर्शयित्वा, यथा—मो मर्याः ।
 ऐहिकादुष्मिन्सुखविधानवध्यमिदमर्हद्विम्ब, ततः पूजयत भक्त्येति सामान्यतोऽयमा भव
 त्पूर्वैः एतद्विम्बमर्हत् निर्मापित, ते चेदमेव प्रत्यर्हं नियमेनापूपयन्, ततो भवद्विरपीद
 मेव विष्टयेष पूजनीयं, तथाऽर्हद्विम्बनिर्माणमेव सम्प्रति भवद्वलविनिवृत्तजन्तुसारणा
 पाठमिति भवद्विः स्वमेयसे नवीन भगवद्विम्ब स्वनाम्ना विधापनीयमिति विष्टेपतो
 गृहधनपुरतः प्रज्ञाप्येत्पर्यः । किञ्च यतिना वेष्टनाद्वारेण जिनविम्बार्चनादे—गृहिपुरः
 फलपुष्पवर्चनीय, तत्फललिप्ताया तदनुमारेण गृहिणः स्वयमेव तत्कारणादौ प्रवृत्तेः, न तु
 साधत् तन्निर्माणनिर्माणयोरुपदेशो दातव्यः तदुपदेशस्य माधयतमा यतेर्निषेधात्, लिङ्गि
 नस्तु कथमाजन्मामी गृहिणोऽस्माकं वक्ष्या भविष्यन्तीति विमा ऐहिकमेव स्वार्थं कैवलं
 चिन्तयन्तो धूर्त्ततया पूर्वपुरुषसम्बन्धितादि क्रमेण गृह्येभ्यो जिनविम्बमादर्शयन्ति, ते तु
 सुभत्वात् तदाश्रयमनवदुप्यमाना क्रतुभद्रालयपूर्ववत्स्नेह—स्वकारित—ममतादिना तत्र
 जिनविम्बादौ नित्यं द्रव्यं भ्ययते, लिङ्गिनश्च तदुपयुज्यते स्वेष्टयेति भवति तदाकर्पणार्थं
 लिङ्गिनां जिनविम्बदर्शनमिति । किमिवेत्याह—'बिडिष्ठ' मत्स्यवचन, तदग्रे मत्स्यविष्टो
 मनाय स्थापित 'बिडिष्ठ' मांस, तद्वत् । भविरुपमाने, तद्विष । यथा धीवरा मत्स्याकर्प
 णाय बिडिष्ठान्ने पिडित स्थापयन्ति, त च तच्छोडतया स्थापयमागामिनमविमावयन्तो
 गम्भीरादपि नीराश्रमाभिर्गत्य गृह्यत्वात् तत्र विलीयमाना वध्यन्ते, एव लिङ्गिनोऽपि गृह्य
 वनानां स्ववश्यताविधानायोक्तविधिना भगवद्विम्बमादर्शयन्ति, न तु संसारनिस्तरणाय ।
 ननु कथं जिनविम्बबिडिष्ठविष्टितयोरुपमानोपमेयभावः ? समानगुणयोरेवोपयोरलङ्कार
 ग्रन्थपुपमानोपमेयभावप्रतिपादनात्, महाकविकाव्येषु तथैव दर्शनात्, अत्र तु जिन
 विम्बस्य सकलत्रिसुखनातिशायिनः सर्वोपमातीतत्वात्—अत्युत्तमवस्तूपमायोग्यत्वाद्वा,
 बिडिष्ठपिशितस्य च सर्वात्यन्तहीनत्वात्कथं तेनोपमा ? अत्रममात्रस्यापि हीनमात्रेणा
 पुपमानोपमेयभावो न युक्तः, किम्पुनः सर्वोत्तमस्यात्यन्तावमेयः ? एवं च जिनविम्बस्य
 बिडिष्ठपिशितेनोपमानोपमेयभावप्रदर्शनं कथं हापापप्रमङ्गः, तत्सर्वथा नाप्युपमानोप
 मेयभावो घटां प्राञ्चतीति त(स्वे)म । लोकाकर्पणेन स्वनिर्वाहहेतोर्लिङ्गिपरिगृहीतस्य जिन
 विम्बस्योत्तमस्याप्यसुदुपाविशङ्कात् दुष्परिहारपरिवृत्तामादेरिव बाष्पितकलासापक-
 त्वात् हीनताऽप्यारोपणोपमानेन साम्यापादनादुपमानोपमेयभावोपपत्तेः । अत्र चापविशेष
 बिडिष्ठपिशितेनोपमानं लिङ्गिपरिगृहीतस्य जिनविम्बस्वात्थ्यस्तद्वेयता द्वापनार्थं, भागमे-

तिहेयस्याधाकर्मादेः गोमांसादिनैवोपमानोपमेयदर्शनादिति युक्तदृक् 'विडिग्रपिष्ठितवद्
'मिम्बमादर्थ्यमेन'मिति । साम्प्रत प्रकृतपुपक्रम्यते-तथा 'तन्नाम्ना' भिननामधेवेन-
भगवत्पुष्पाङ्गागारनिमित्तमेते निर्माप्यन्ते, नास्मभिनिमित्तमिति व्यपदेशेन 'रम्पकान्'
रुधिररचनया दृष्टव्यमनया च मनोहराकारान् 'अपवरका' अन्तर्गृहा 'मठा' निष्ठय
विशेषास्ततो इन्द्रस्तान् 'स्वेष्टसिद्धौ' वयमेवाग्रन्मसुखेन वत्स्याम इत्यात्माभिमवनिष्प-
त्ये 'विचाप्य' कारयित्वा, ते हि छठाः स्वनिमित्तमपवरकादीन् निष्पादयन्ति दृग्बाध
आनये-भिननिमित्तमित्यहो !! एतेषां भिनमकिरिति, तेषु ते रन्यन्ते तथैवप्रीत्यन्त
इति वञ्चनप्रकारः । तथा 'यात्राः' पित्राद्युद्देशेन मन्त्रिरभाष्टादिका कर्त्तव्या, अहृष्मिन्वा
मासादावधुता भादेन भीयत्यत्र देशगृहे यात्राः कृतास्तस्माद्भवन्ति तथैव विधेया ।
तथा 'स्नात्रं' भाद्रपदादिषु पित्रादेः भेषसे युष्माभिरत्र स्नात्र कर्त्तव्यमित्युपदेशव्याजेन
यात्रास्नात्रविधापन, ततो इन्द्रः । आदिष्वप्याश्रुतानुक्तपर्वप्रहः । तदाद्य 'उपाया'
दृग्बाधप्रलम्भनप्रकारास्तेः । ननु कथमेवंविधयात्रादीनां दृग्बाधनप्रतारकत्वं ? यावता
यथातथा भगवत्पूजायाः कृत्स्नानुवचदेतुत्वादिति चेन्न, एव हि लोकोदाहरणप्रामाण्येन
भगवत्पूजाविधाने भगवतोऽप्यामाप्यो(प)पादनन मिष्यात्वादिप्रसङ्गात्, यदुक्त-
"मिहुम्नि विज्जमाये, उषिय अमुमिहुपूजयममुत्तु । लोकाहरमं(च) व तहा, पपडे
भगवत्तवयममि ॥ १ ॥ लोयो गुक्तरगो स्वत्त, एव सह ममवजोवि इहोपि । मिष्ठ
तमो य एवं एसा आसायणा परमा ॥ २ ॥" तथा 'नमसितकं' उपयाधितक-मवता
मिदानीमीदृगुपग्रहः समुद्यस्वितः तस्माद्भवन्तिस्वविषये भिनयोत्रदेवताऽम्बिकादिद्या
सनसुराणामियद्व्यमेषणीयमिति गृह्यिणः प्रतिजिनाद्युद्देशेन विचम्बपविधापनमिति
फलवत् 'निष्ठाभागर' उपसर्गवर्गोपलम्भनाय प्रवचनदेशवादीनां पुरतो वत्स्यादिस्थापन-
गीत-वाद्यलास्यपुरस्तरं सकृत्तत्राभिजागरण । ततो इन्द्रः । आदिग्रहणादन्वेषामपि
शान्तिकपोष्टिकानां सङ्ग्रहः । तवादीनि 'छलानि' छलानि-लोकोपजीवनाभंगागमान
मिहितत्वेन विसोमननिमित्तानीति यावत्, तैः करणभूतैः, वल्लभ्य उक्तवचनप्रकार
समुच्चय । भद्राल-र्विकेकदिकलभमेच्छावान्, विवेकिनो हि प्रायेण नैवविधेः प्रतारजितु
पार्यन्त । 'नामतः' संज्ञामात्रेण जैनै-र्विनदेवतेनैतु क्रियया, अष्टाचारस्वाधेवां, तेन
लिङ्गिमिरित्यर्थः । 'छठैः' प्रपञ्चप्रपञ्चनपतुरैः, छलित इष्टेस्युपमान, यथा 'छलितः'
आकिम्पादिमिर्बशीकृतः तथाविधैतन्परादिष्यासुखेन वञ्चयितुं शक्यते, तथाऽप-एव
'वनः' भाद्रलोको हा !!! इति विषाद 'वञ्चयते' विप्रलम्भते, महानपस् अस्मभेतसि
विषादो-यद्दर्मापीं लोको धूर्तैः स्वार्थं वञ्चयित्वा दुर्गतो पास्यत इति वृत्तार्थः ॥ २१ ॥

साम्प्रत तेषां प्रत्यह सर्वविरतिरूपप्रत्याख्यानमङ्गकरणेन तपश्चरणाद्यमात्रं प्रति
पादयन्माह—

सर्वारम्भ-परिग्रहस्य गृहिणोऽप्येकासनाद्येकता ॥ २३ ॥

क्याख्या—‘सर्वारम्भ परिग्रहस्य’ सकलसाधनव्यापारजननान्यादिसङ्ग्रह-तत्परस्य
‘गृहिणोऽपि’ भ्रातृस्वापि, आस्तां महाद्युनरित्यपि शब्दार्थः । ‘एकासन’ अन्तर्द्विषममे
कवारनियमितमोक्षणः प्रत्याख्यातमेदः तदादिर्व्यस्य निर्बिकृतिकादेः तदादिप्रत्याख्यान
‘एकदा’ कदाचिदष्टम्यादितिथिषु प्रमादबाहुल्येन नित्यप्रत्याख्यानमाणात् ‘प्रत्याख्याय’
नियम्य, तदपि कदाचित्कृतमेकासनादि ‘न रक्षतो’ऽनामोगसहसाकारादिना न पाठ
पठो-मञ्जत इत्यर्थः । ‘इदि’ येतसि ‘मवेत्’-आयेत ‘वीप्रो’ निष्ठुरोऽनुतापो-बहुना
कालेन तावदथ प्रत्याख्यानं कृतं तदपि मया मन्दमात्रेण मग्नमतो चिह्ना, कथं मे
शुद्धिर्भविष्यतीत्येवंरूपः पञ्चाशयः ‘यदा’ सर्वदा यावद्भूत-मायधिरं गुरुभ्यो नासादयति ।
‘पट्टकस्थः’ श्रीन् बारान्तायन्तनप्रतिक्रमणे । श्रींश्च प्रगेतनप्रतिक्रमणे पङ्कवारान् “सह
ख्याया वारे कृत्वस् तद्वितः” त्रिषिच त्रिषिधेति, अनेन सामायिकपञ्चपलक्षयति, किल
साधनः सायन् प्रातश्च प्रतिक्रमणे सामायिकपञ्चमुषारयन्तस्त्रिषिधं त्रिषिधेनेति पठन्ति,
यथा—“[करेमि मते ! सामाह्यं मयं सायनं भोगं पञ्चस्तमि आबजीबाय, तिषिहं
तिषिदेणं मणेय बायाए काएण”मित्यादि] । तत्र त्रिषिधमिति तिस्रो विधा वस्येति
त्रिषिध-कृतकारितानुमतलक्षण, त्रिषिधति त्रिषिधेन करणेन मनोवाक्यारूपेण साधन
योगं प्रत्याख्यामि इत्यथ रूपतया ‘अनुदिन’ प्रतिवासरं ‘प्रोच्य’ अभिधाय-प्रतिज्ञाया
पीत्यर्थः, अप्रतिज्ञातानुष्ठानस्य हि मन्त्रेणापि न तथा बोध इत्यपि शब्दार्थः । ‘मञ्जन्ति’
खण्डयन्ति ये सिद्धमात्रवृत्तयः तर्वा । ‘तु’ गृहिणो मेदप्रदर्शनार्थः, क खण्डाः सर्वेऽप्य
धर्माण्यङ्गकाद्येपार्थाः । ‘तपो’ऽनघनादि, नित्यप्रत्याख्यानस्य सर्वसाधनयोगविरति
रूपस्य सकललोकप्रमथमभ्युपेतस्य भद्रप्रदर्शनेन नैमित्तिकप्रत्याख्यानस्यापि कथञ्चि
छोकपङ्क्या विहितस्पोषणादेः महानुमानात्-नास्त्यत्र तेषां कश्चित्त्व । क ‘सत्यवचनं’
तथ्यवाक् १, सर्वं साधनं योगं न करोमीत्यभिधाय पुनस्तत्तल्लक्षणमेव तन्निवेदनात्,
प्रत्यक्षमुपादादिताप्रसङ्गेनाशनापि सत्यवचनामाणात् । क ‘ज्ञानिता’ सिद्धान्तराहस्य
परिच्छिन्न १, ज्ञानस्य हि फलं विरतिः तस्याय मातन्नीलतया वेः समृत्तमुन्मूलनात्
तथा च कथमित्यतोऽपि ज्ञानस्याकिञ्चित्करत्वेन तदामासत्वात्, ज्ञानगन्धोऽपि तेषां
नास्तीति । क ‘मते’ दीक्षा, दीक्षापादानां प्रत्याख्यानमङ्गादस्तीकृतापनेन दीक्षाया

अपायकपापादनाय ब्रत तेषां नास्ति । अत्र चासकृत्कष्टम्वोपादानेन लोके लोकोचरे च
तपसःप्रभृतेः तपस्त्वादिकं न सम्मन्वतीति ज्ञाप्यते, तेनायमाशयः—यदा किल गृहिणोऽपि
सततं गृहारम्भसंरम्भपश्चात्प्रमादभ्रनिर्भरा अप्यनङ्गततत्त्वा अपि कदाचित्प्रत्याख्यान-
मङ्गेनैवमनुत्पद्यन्ते, तदा सुतरां यतीनां सर्वसाधनयोगविरतानां विवितागमसाराणां
कथयितुं विरतिमङ्गे पश्चात्तापः प्रायश्चित्तग्रहश्च युक्तः, ये तु निश्शुद्धतया तां मञ्जन्ती
मनाग्लजामपि नादपति तेषां नास्त्येष तपःप्रभृतीति वृत्तार्थः ॥ २३ ॥

इदानीं तेषां लोकोपहासपुरस्सरं त्रिनपथपरिपन्थिस्व ब्रह्मद्वयेन प्रकटयन्माह—

देवार्थेभ्यस्ततो यथाकृच्छ्रं सर्वैर्तुरम्ये मठे ॥ २४ ॥

इयाद्युद्धतसोपहासवचसः स्युः प्रेक्ष्य लोकाः स्थितिम् ॥ २५ ॥

व्याख्या—येषां स्थितिं प्रेक्ष्य लोकाः सोपहामवचसः स्युरिति सम्बन्धः ।
कथमित्याह—अहो इति विस्मय, सितपटाः—श्वेताम्बराः ‘कटं’ दुष्करं ‘वरन्ति’ अनुतिष्ठन्ति
‘व्रतं’ प्रव्रज्यां, महद्दाम्भ्यमेतत्—यत्—सितपटाः कलाप्येवविषं व्रतकष्टमनुभवन्ति, नहि
सम्प्रतिवर्तमानैर्वैरस्यसम्भारेभ्यश्चि कटं कतुं शक्यते, अथ च सर्वैरप्येवकृपं व्रतं कर्तुं
पापत एव, सुखहेतुत्वादित्युपहासः । अथ कथमेवमुपहासः तेषां तैः क्रियत ? इत्यत आह—
‘साधुभ्याजने’ पतिष्ठन्ना विटाः, नाभी माचवः सङ्ख्यमायोगात्, किन्तु तदुभ्याजने
विटाः, सकलतल्लघ्नोपपत्तेः । तदेवाह—‘देवार्थेभ्यस्ततो’ द्रव्यगृहाधिपत्ये न तद्वद्रिणस्य
तदधीनत्वात् त्रिनविचरिणियोगेन ‘यथाकृच्छ्रं’ स्वमनोऽप्रमिलापानुरूपमित्यर्थः । ‘कृते’
निष्पादिते ‘सर्वैर्तुरम्ये’ सकलवसन्तादिरूपता विमलकालविशेषमनोहरे मङ्गे प्रतीते, तत्र
‘नित्यस्याः’ सततवासिनाः, सुविहिता हि देवद्रव्योपमोगमयात् पतिनिमित्तनिर्मितत्वेन
महासाधनपत्राच मङ्ग न वसन्ति, किन्तु याचिते यादृशि—वादृशि परगृहादावेव, तत्रापि
ना[न]वरत वसन्ति, नित्यवामस्य च यतीनां धाद्यादिप्रतिबन्धलाभवादिदुर्गत्वेन प्रति-
षेधात्, तद्यतविहारस्यैव ममकाराद्युच्छेदनिमित्तत्वेनाभिधानात् । एते तु सातलम्पटतया
मठे नित्यकृतस्थितयो विलसन्तीति कथं न भवन्ति किंवा ? । तथा ‘ब्रह्मयो’
निर्मला ‘पशूत्स्यः’ पशून्नुक्तसंकीर्ता इंसूतादि मयाः श्रम्याविशेषा, यद्वा ‘पशूः’
श्रीपर्णादि वारुनिर्मिता ताः ‘उपनं’ उपनीय येषां च तथा, साधवो हि कमलादि
संस्वारक एव शरतं, न पशूत्सयादिषु, तासां प्रमार्जनाद्युद्ये विभूषासातलीलत्वव्यञ्ज
कवालोकोपहामहतराच, एते तु तत्र क्षयाना विटस्य प्रकटयन्ति । तथा ‘सद्गन्धिका
पाशता’ शोभनगन्धिकापाशनाः—शोभनगन्धिकापद्मरकादि विटपरमात्राः, गन्धिकायुप

वेद्यने च दोषा मुनीनां प्रागेवोक्ताः । 'सारम्भाः' मठ-वाटिका-कुम्भादि-महासाधना-
व्यापारकरण-कारण-प्रवणाः 'सुपरिग्रहाः' गृहिणश्च पाणिन्यादिप्रबोधनेन वनवान्
स्नेहादिभाण्डसङ्ग्रहपरायणाः 'सविषयाः' बहुराशीन्द्रियानुकूल-नर्षकीदर्शन-साम्प्रत
स्वाद-चन्दनाद्यङ्गराम-ग-पर्वगीत-प्रवणादिविषय-सततानुपकषेतवः । 'सेव्याः'
विषयासक्तत्वात् कामुकत्वादिमिमतां योजितमन्येन सार्द्धमासापादिविद्वानामप्रवेष्टव्यं तं
प्रत्यक्षमामाजः 'सर्काश्वाः' सम्मोघविलासाभ्यासात्प्रतिक्षणं नवनवोपजायमानरिरंसो
त्कलिकाः । आरम्भादयश्च यतीनां बहुदोस्तादनेकधा निषिद्धा एव । 'सदा' सर्वदा,
विषयाजामनादिमवाभ्यासत्, कदाचित् स-मुनेरपि कस्यापि चेतोविकारमात्रं प्रादुःभ्यात्,
न तु सर्वदा, तदैव तेषां ज्ञानाङ्गशेन स्वचित्तमाकृष्य मिथ्यादुष्कृतादि प्रापचितप्रति
पत्तेः, इति साधुक्त-**'साधुभ्यामविदा'** इति ॥ २४ ॥

'इति' उक्तप्रकराणि, आदिसूत्रात् अन्यान्यप्येवं प्रापयि विद्वन्वना व्यञ्जकानि
वचांसि गृह्यन्ते । ततश्च इत्यादीनि-उद्धृतानि-बहुजनपदनस्य सुव्ययितुमशक्यत्वात्तानि
इत्युद्धृतयोद्धृतानि, सर्वत्रास्वल्लितामीति यावत् । 'सोपहासानि' उत्प्रासमाञ्जि 'वचांसि'
वचनानि येषां ते तथा स्यु-मैवेयुल्लोकाः-प्राकृतत्रनाः कुनीर्षिकमाविताश्च जैनपद्ममत्सरिणः
'प्रेक्ष्य' साक्षात्कृत्य, येषामिति पदं तुर्यपादस्थित सकल वाक्य दीपयति, तेन येषां
स्थितिमित्यादि सम्बध्यते । 'स्थिति' यति अनुचिगासमञ्जससामाचारी, स्वरूपेणैव तावत्
मत्सरिणः सर्वस्याप्युपहासं कुर्वन्ति, किम्पुनः सम्प्रति निरतिशयस्य त्रिनद्यामुनस्य ?
तत्रापि लिङ्गिनां तद्यारूपं वैयर्थ्यं व्यपहारं वीक्ष्य कथञ्च न कुर्वन्तिस्पर्यः । तथा
'भ्रुत्वा' आकर्ष्य येषां स्थिति 'अन्ये' अपर 'अभिप्लुताः' श्लेषदर्शनेभ्यः सकलौ
पपत्तिकलितमिदं जैनदर्शनं, यतपोऽप्यत्र दर्शने छान्तात्मानः क्रियानिष्ठाभोपलभ्यन्ते,
ततोऽस्माकमपीदमङ्गीकर्तुमुचितमिति चेतसोऽम्बुपगमविषयीकृतमिन्द्रासनास्तेऽपि,
आसतां तदपर इत्यपेक्षः । 'भ्रुतपथात्' जैनसिद्धान्तमार्गात् वैयर्थ्यं, एतावन्तमनेहसं
वयमेवम् अज्ञास्याम-यदेतदेव तात्त्विकं धर्मदर्शनं निरपवादं, परं यदत्राप्येवं विधा असदा
चारकारिणो विलोक्यन्ते तदाऽलमननं ताम्र-हिरण्यपा-सङ्कारदेष्टीयेनान्तो निस्सारेण
बहिर्मात्रमनोहरेण सर्वथा, प्राक्स्वीकृतमेवास्माकं दर्शनं भेषा, महो जैना अन्यथा
पादिनोऽन्यथाकारिण इत्यादि वचनसन्दर्भेण 'वैयर्थ्यं' पराङ्मुखत्वं सर्वथा बहि
र्भावमिति यावत् 'आत-वते' दर्शयन्ति । तथा येषां 'मिथ्योत्थया' मृदावचनेन,
ते हि स्खलिताचारस्त्वेन सर्वशङ्कितत्वात् अममञ्जसचेष्टित प्रति कनचित्प्रष्टास्सन्तो मणि
न्तुषवद्दीप्तं माषन्त, यथा-क एवमाह !-न नयमेवंविधमेव कारिण इति । ततश्च

‘दृष्टोऽपि’ सम्यग्दृष्टयो जिनमतान्तःस्था अपि प्रायशः, किम्पुनरन्ते ! इत्य-
 पेरर्थः । ‘विप्रति’ चारयन्ति-कृषन्तीति यावत्, मनः-चेत ‘सन्देह’ इदं किमयमन्यया
 वेत्सुमयच्छेदी तच्छेत्स्यनवधारणद्वानं संशयः, स एव एकप्रानवस्थितरूपत्वसाधर्म्योला,
 तथा चतं, यथा दोषारूढं वस्तु तस्याव्यक्तत्वाच्चलं, एव सुदृष्टामपि मनः । अथवा
 ‘सन्देहेन करणभूतेन दोषाव्यक्तत्वाच्च येषां नाम जैनानां तं अभी सर्वत्र सम्प्रति प्रसुतत्वात्
 पुरोवर्तिनः । नन्विष्यमायां । ‘सर्वथा’ सर्वैः प्रकारैः जिनपथप्रत्यार्थिनी’ भगवन्मत-
 प्रत्यनीकाः, न तु केनापि प्रकारेण तदनुकूला अपि जैनदर्शनोद्भास-तदभिप्रायैरुक्त्या
 पादनादिना जिनध्यासनपथचयहेतुत्वेन वस्तुतरतेषां तदुच्छेदकत्वात् । यथा चापराधेन
 श्लक्ष्णरक्षणविशदे भगवच्छासन लोकोपहासविपर्ययादयो दोषाः प्रादुःस्यन्ति तेऽनन्त
 संसारिणः सिद्धान्ते प्रविपादिताः, महापापीयस्त्वात् । ‘तत’ इत्येतत्पदमग्रिमवृत्तौ
 सम्मस्यत इति वृत्तद्वयार्थः ॥ २५ ॥

साम्प्रत कृपचवर्तिनां विविचय प्रत्यैकान्तिकीमात्यन्तिकीं च निरूपमां च मनसो
 दृष्टवाप्तसम्प तदुत्पाद च इतरजनमनःकारणसामग्र्या असम्भावर्यैः तद्विलम्बनां तदुत्पाद
 सामग्री सम्भावनाद्वारेणाह—

सर्वैककटकालकूटपटलः सर्वैरपुण्योच्यते ॥ २६ ॥

व्याख्या—‘ततः’ शब्दस्य प्राक्तनवृत्तस्थस्यैव सम्भवात्तेन, यतोऽभी सर्वथा
 सत्यं दृष्टचेतमः ततः तस्मादेतौ, किमित्याह—नूनमिति सम्भावनायां, अहमेवं सम्भा-
 वयामि-यावन्त्यतिदृष्टवस्तुति भगति सन्ति तावन्निर्दुर्मागमासेदुषां कूरं मानसमकारीति
 सम्भवः, कथमन्यथा समनसोऽतीव कूरता ? इतरजनमनःसाधारणकारणसामग्रीतः ।
 तदनुपपत्तेः, कारणाजुतपत्वात्कार्यस्य, न च हि न्यग्रोषधीप्राप्तिशुभमन्दप्रोहः ।
 कैस्तेरित्याह—‘सर्वैः’ सकलैरुक्तकालकूटपटले-नूतनत्वात्स्पृष्टप्रसयोपातिविषयेदसमूहेः,
 एकदिग्भादिमिरुक्तकाल कालकूटशकलेस्तत्पटलेषां तादृक् कूरमनसो जनयितुमशक्य
 त्वादवशक । एवमुत्तरपक्षेऽपि योज्य । सकलकालकूटपटलेष्व कलैः प्रकृतमनसः
 कर्तुमशक्यत्वात्-अपुण्योच्येरित्यादि वाक्यावतारः, ततश्च सर्वैः-अस्मिन्नेरपुण्योच्येः पाप-
 राक्षिभिः, सर्वव्याप्तकालैः-अशेषाक्षीविपसन्ताहै ‘समस्तविधुराधिभ्यां चिदुग्रहैः’ कृत्स्नस्य
 सनचेतः पीडा-गद-मङ्गलादि पापग्रहेरेभिरस्मिन्नेरुष्टैरेकसामग्रीभावेन सम्भूय ‘कूरं’
 समर्त्तापातुकं ‘मानसं’ चेतः ‘अकारि निर्मम । कूरूपस्य मनसो निर्माणं विषेयमत्र,
 एवेनास्य मनस इतरमनोभिः साधारणमपि निरस्तमित्येतदपि सम्भावयामि इतरमनो

विलक्षणसामग्रीजन्यत्वेन वैद्यास्योपपत्तेः, न हि सुस्तिष्ठदब्ध्यादि-तन्तुवेमादिविसदृश
सामग्रीजन्योर्षटपटयोः साम्रास्य नाम, तथा च तन्मनसः कदाचिदपि न श्रुममावता-
पत्तिः, न हि भूनिम्बस्य-शर्करामात्रः क्षिरिपक्षतेनाप्यापादयितुं शक्यते, तत्कस्य हेतोः ।
स्वस्तसामग्र्या विज्ञातीयतयेव तपोरूपचेरिति । अथवा मनः सिद्धमेव तस्य तु क्रूरत्व
विधेय, तस्य कालकूटादिभिः साध्यम् । अथास्मिन्पक्षे क्रूरत्वस्यौपाधिकत्वात् अपगमप्रसङ्गे,
बलादिषु महारजनरागस्य तथा दर्शनादिति चेन्न, औपाधिकस्यापि धर्मस्य कपाधित्
सामग्र्या जन्यमानस्यानगमदर्शनात्, यथा पङ्कान्धकादिषु नीलीरागस्यौपाधिकत्वादि
न कदाचिदपगम इति । तदुपपन्नमेतन्मूलं क्रूरमकारि मानसमिति । 'अधु' प्रत्यय
'हुर्मार्ग' कृपय 'आसेहुता' अम्बुयेयुषां लिङ्गिनां तद्भक्तानां वेति शेषः । ननु मयत्तु
तेषां क्रूरं मनस्तथापि किं न परिच्छिन्नमित्यत आह-'द्वीरास्त्वेन' वृष्टाश्रयत्वेन 'निज
ज्जुषां' उच्छिन्निज्जुषां 'जिनपथं' मयवत्प्रणीत सत्यर्थं सन्मार्गवर्तिनामुपसर्गकरणेन
वस्तुतो जिनमार्गं भ्रष्टयद्भिर्बहुम्माकं छिन्नमित्यर्थः । अथ जिनपथं नि [अ] प्रतां
तेषां द्विबाहीनामिह किं दृष्टनान्तरपरिब्रजेय मतान्तर प्रकृपया नेत्याह-'वाचा'
वचनेन स्वमति करिष्यतमप्यौरेक्षिक मोक्षनादिमार्गं 'एवमः' अयमेव स जिनप्रवीतः
पन्था नान्य 'इति' एवं प्रकारेण 'उज्जुषां' अभिवज्जुषां, न ते दर्शनान्तरस्याः
स्वमते परंपर्यन्ति, तस्मैर्जिनपथवर्तिनो जनस्य प्रचारयितुमशक्यत्वात्, किन्तु अस्मि
कोच दर्शने वेपमात्रेण स्थिताः स्वप्ररूपित कुमार्गं जैनमार्गवत्तथा पदन्तो घृष्टलोकां प्यामो
हयन्तीत्यर्थः, एतावता संरम्भेण सत्यर्थं प्ररपतीव प्ररपनीकृत्व तेषां प्रकटित । इह च
सेत्यत्र 'स' शब्दाद्विर्वनीयलोके सन्निप्रतिवेजेऽपि "ते यदा पादपूरतो सन्नि" रिति
विशेषलक्षणेन सन्निविधानमिति वृत्तार्थः ॥ २६ ॥

'अत इत्य' न्तरा पदद्वयोरप्यनयोर्बुधद्वयोः सम्बन्धयोजनार्थं, तथापि मयत्तु
स्यादौ पोरुपते, इदानीं तेषां वचनमात्रमपि विवेकिनः श्रोतुं न युज्यत इत्याह-अत -

हुर्मेवस्तुप्रमुप्रमुप्रमुः स्तोमास्तवी चहुषाः ॥ २७ ॥

व्याख्या-यत् एक नामैते जैनपथं प्रति वृष्टा, अतो-ऽस्मादेतोः, किमिवाह
तेषां 'वर्षासि' कृपयप्रतिपादकानि कनानि 'कुरुते' विचते कर्षो स्वप्रपथे 'सकर्षा'
सभोत्रः । अथ च सहृदयः 'कय' कन प्रकारेण । न कयश्चिदित्यथा । नहि सकर्षस्य
कर्मकट्टनि स्पृष्टपरमर्माणि वचनानि स्वत्तानां भोतु युक्तानि, किन्तु कर्मपोरेतदेव कर्त्तं
पत्नीपूषणार्थका अपहसितवृत्ताः सर्वां प्रकृतयः भूयन्ते । अथ च सकर्षस्य प्रेषावतः

कृपयवर्तिनां मापितानि कर्मे कर्तुं न युज्यन्ते, तच्छ्रवणस्य साधूनामपि मिथ्यात्वनि-
बन्धत्वेनाभिधानात् । कीदृशमित्याह—‘दुर्मेदो’ निषिद्धत्वात्—दुरुच्छेदः । स्फुरत् मनसि
सततावस्थिततया आगच्छ ‘उग्रो’ इवः ‘कुग्रहः’ चैत्यमासादि प्रतिष्ठापनविषयो मिथ्या
अभिव्यक्तिः स एव ‘तमः स्तोमः’ सत्यप्रदर्शनान्तर्धायकत्वादन्यतमसः पटल, तेन
‘मस्त’ छन्न ‘धीः’ प्रेक्षा, सैव सत्यप्रकाशकत्वात् अमुल्लोचनं येषां ते तथा, तेषां, यथा
तम स्तोमेन तिरोहितचक्षुः पचान न पश्यति तथा तेषामपि धीः कुग्रहेण तिरस्कृत-
त्वात् न सम्मार्गं मृगयते । तथा ‘सिद्धान्तद्विपत्ता’ तद्विपर्यस्ता—व्यप्रकृत्यया तदुच्छेद प्र-
वृत्त्यादागमवैरिणां, निरन्तरमहामोहाद्—व्यसनातिरेकाविशेकात् । अहमिति निपातोऽस्म-
दर्थः ततश्च वषमेव भेष्टाः, नास्मत्समः कश्चिदित्यात्मानं मन्यन्ते य ते अहम्मानिनस्तेषां,
विवेकिनां हि गम्भीरत्वेन महति गुणगणे सत्यप्यनुत्तरेकाद्, मूढानां तु तुच्छतया
स्तोकेऽपि तस्मिन्—अगतोऽपि वृक्षतया मननात्, तथा ‘स्वयं’ आत्मना ‘नष्टा’ सुखलो-
सतयाऽनवरतम्—अन्याप्ये पयि प्रवर्धमाना जनपुरतः सस्थापयितुमशक्नुवन्तः ‘क-
र्मैः ? क सम्प्रति अतिन ‘इत्यादि नास्तिक्यं प्रतिपन्नाः तेषां, ‘अन्येषां’ आत्मव्यति-
रिक्तानां ‘नाश्वनकृत’ नास्तिकावादापादननिमित्तं ‘बद्धोद्यमानां’ यदि हि एतानप्यात्मना
कृपयित्वस्मी कर्मस्तदा सुन्दरं भवत्यन्यथैवं धार्मिकमन्याः पश्यन्नाग्निः अस्मान् सन्त-
क्षिप्यन्तीत्याशयेन उभाघनाय विहितप्रवृत्तानां ‘सदा’ सर्वदा ‘मिथ्याचारा’ मुक्ति-
पथविपरीताः समाचारा मिथ्यात्वा—विरति—प्रमाद—कृपाय—दुष्टयोगलक्षणाः, अथवा
लोकप्रवृत्तमनहेतु—कृपायैन्द्रियसयमपुरस्तरं विषयप्रणिहितमनस्कत्वं, यदाह “वाचन्दि-
यापि संपद्य, य आस्ते मनसा स्मरम् । इन्द्रियार्थांश्च विमृष्टात्मा, मिथ्याचारः स उच्यते
॥ १ ॥” ततश्च ‘उद्भूता’ तदुक्तानां, अतः उद्भापितानि सुविहितैः सुभाषकैश्च न
भोक्तव्यानीति तात्पर्यमिति वृत्तार्थः ॥ २७ ॥

अधुना विषयादिरूप धर्मवेष्टिनामपि तेषां कृपयस्य तथाविध-सुगममनोपादेयतां
सविवादं प्रतिपादयन्नाह—

यत् किञ्चित् विवक्ष्यं यदप्यनुचितं यतो—क लोकाचरो ॥ २८ ॥

व्याख्या—तत्तदिति वीक्ष्यया सर्वसत्त्वहमाह—धर्मसाधनमनुष्ठानमिह धर्मः ततश्च
‘धर्म इति’ सुकृतमिदमित्येवरूपतया ‘सुवन्ति’ वदन्ति ‘कृपयो’ दुर्मेवतो नाम
चेनाः । परिक्रमिताह—परिक्रमिदिति, सामान्यतो निर्दिष्ट विपरीतोऽनिर्दिष्टनामक

‘वितर्क’ मलीकं श्रेणिकराजराजोहरणवन्दनादि, न होतदागमे कश्चिद्विहितमस्ति, येन सत्यं स्यात्, परं लिङ्गिनः स्वव्यवस्थापादनार्थे तदपि धर्म इति मापन्ते, यदाह—“ श्री भणिकः धिषिपतिः किल सारमेय—छात्रगुरुमूलनिहित पतिवप्रबन्धे । मत्स्या राजोहरण मित्यनृतं वदन्ति, ही ! ! ! लिङ्गिनो वृषतया कुषियः प्रलब्धम् ॥ १ ॥ ” तथा वदपि, अपिः समुच्चये । पञ्चानुचित—मयोम्यं पित्रासुरेणेन यात्राकरणादि निमित्तं हि धर्मनिमित्तं हि कृत्स्नज्ञातं जिनमन्दिरे कर्तुं प्रवृत्तः, नान्यत् । पित्रासुरेणेन तु यात्रादि तत्र विधीयमानं गुणवद्गुणानविकलकेवलस्नेहनिष्पन्नस्वात्म धर्मः, परं तदपि लिङ्गिनो धर्मोऽप्यमित्यभिप्रायं स्वोपयोगाय विधापयन्ति । तथा यल्लोको—जैनमार्गबहिर्भूतः शिष्टजनः ‘लोकोचरो’ जिनप्रवचनं, साम्यामुचीर्ण—पाशं धृतकमिष्टाग्रहणादि, एतत् हि लोकोचरो चरयोर्विकृतत्वात् न धर्मस्ते तु गार्हपत्यदिहेतुनेतदपि धर्म इत्यभिदधति, यदाह—“मिष्टा धृतकमन्दिरे मगवतां पूजा मल्लिपा क्षिपा, हीनानां परमेष्ठिं संस्तवविधिर्पञ्चिष्ठधर्मं दीक्षणम् । जैनेन्द्रप्रतिमाविधापनमहो यल्लोकोचरोचर—व्यावृत्तेरय—हेतुमप्यभिप्रायः भेयस्तथा वक्षते ॥ १ ॥ ” तथा यल्लोकोचरोचर—संसारकारणमेव ‘महिना’ देहिनां जिनमन्दिरे जलक्रीडादि । एतद्धि मदनोदीपनत्वात् क्रीडायाः प्रत्येनातापि वस्तुत्वात् संसारवर्द्धनमेव, परमेतदपि लिङ्गिनो धर्मच्छयनां स्वाचलोक्तकृत्यहेतुन कारयन्ति । तथा यत् ‘ध्यातृवाचार्क’ सिद्धान्तविरोधाभायकम् औद्देशिकमोक्षनादि, यथा चौदशिकादीनां ध्यातृवाचित्वं तथा प्राग्बोधादित, अथवा आपादयतुर्मासकात् पञ्चाशच्चमदिनप्रतिपादितत्वं पर्युपणापर्वणः आराधनायाधिस्यति नयेऽप्यीतिवमेऽहं विधान । ननु त्वन्तु ते स्वमति कल्पित मार्गं, तथा वितथादिस्वमावस्थां न कोऽपि ग्रहीष्यति, तथा चोक्तोऽप्यनुक्त कृत्यो लोकोपादानामात्रेण प्रसराभावादित्यत आह—‘मूढा’ अज्ञानिनः तद्वर्त्म्याज्जेन लिङ्गिप्ररूपितं मतं अर्हन्मतप्रान्त्या जिनमार्गोऽप्यमिति मिथ्याज्ञाने ‘लान्ति’ उपपादते । अयमर्थः यद्यो मयगतश्चाकधिक्यादि बहुलधर्मोपलम्भात् परस्परव्यावर्तकदेश्चास्यादि मेदधर्मानुपलम्भात् अरहणेऽपि धृष्टिकायां रभसमेतदिति विधा प्रान्ताः प्रवर्तन्ते, अथवापि सन्मार्गासन्मार्गागतजिनदेवताऽभ्युपगमभावादेवादि समानधर्मावगमादन्योन्यव्यवच्छेदकविषयविधिप्रवृत्त्यादि विशेषधर्मानवगमात् वितथत्वादिना वस्तुतोऽनर्हं मतेऽपि प्रकृत मार्गोऽर्हं मतमेतदिति बुद्ध्या मूढाः प्रवर्तन्ते इति, न कवलमते कुमार्गं वदन्ति मूढास्तु त गृह्णन्त्यपीति च दृष्टार्थः । १ इति खेद ‘दुरन्तश्चमाधर्मस्य’ दुःस्मावसानान्त्यमार्गस्य ‘विस्फुरित’ विमृश्मिमतमदिति, कथमन्यथा कृपयस्याप्यस्य बहुसुखजनोपादयता स्यादतः कष्टमतत् यद् अद्यापि अयं कुमार्गोऽस्त्वलितप्रसरोऽनुवर्तत इति वृत्तार्थः ॥ २८ ॥

साम्प्रतं मुग्धघनानां प्रति स्वमत मोक्षपथतया शिक्षतः सत्यपथगामिनश्च धार्मिकान्
स्ववचनाभ्यनुरोधित्वेनाद्यतया अवज्ञानानस्य कस्यचिद्यथा छन्दाचार्यग्रामण्योऽप्रस्तुत
प्रत्ययया स्वरूपमाह—

कष्ट नष्टवितां नृपां यष्टृणां चात्यन्धवेदेक्षिकः ॥ २९ ॥

व्याख्या—‘कष्ट’ इति समेतत् नः चेत्तसि वर्धते, यत् किमित्याह, पदिति भावयोप
क्षेपे, यद्युक्तमदृष्टां चात्यन्धवेदेक्षिकः कान्तारेऽभीप्सितपुराभ्यान् प्रदिशतीति सम्भवः ।
तत्र ‘नृपां’ पुंसां ‘नष्टदृष्टां’ अलोचनत्वारकान्तारपातेन दिग्भ्रमदृष्ट्या प्रप्रष्टमाक्षी
प्रतीक्यादिकृपविभागपरिच्छिदानां ‘अदृष्टां’ काचक्रामलादिना दृग्विकलानां, न तु
अन्मान्धानां, अन्मान्धो-अन्ममिष्यास्या लोचनरहितः । न तु सोऽपि तदेष्टञ्चात् इतरभ्यः
भ्रमवादिना विज्ञाय कपश्चिदिष्टपुरपथ वेष्टयतीति तत्रोक्त ‘वेदेक्षिक’ इति । विदेष्टे-
योन्ननभ्यवहिते दद्यान्तरे जातो वर्द्धित्वेति वेदेक्षिकः । अहि तदेष्टस्वरूपमात्रस्याप्य
नमिष्टत्वात्कथं प्रकृतमार्गं जानीयादपि, ततः कर्मधारयः । ‘कान्तारे’ अनसम्भार
क्ष्ये दुर्गवर्त्मनि ‘प्रदिशति’ प्रविषादयति । ‘अभीप्सितपुराभ्यान्’ जिगमिषितः
नगरमार्गं, किलेति वार्तायां । ‘उत्कन्धरो’ उत्क्रीवः कंचरासुभ्रमस्य सुवदण्डद्वुरिष्य
कथयतीति कष्टमेतत् । तुः पुनरर्थे । ‘इदं’ वक्ष्यमाणं पुनः ‘कष्टतरं’ पूर्वस्मादपि
कष्टमहत्कष्ट । यत् किमित्याह—‘सोऽपि’ प्रागुक्तो मार्गदेष्टा ‘सुदृष्टो’ निर्मलनयना
नत एव ‘सन्मार्गिणान्’ इत्यनगरसुगमपथप्रस्थितान् ‘तदिदं’ सुगच्छं सन्मार्गिणान्
यत् इति, सावज्ञमिति क्रियाविशेषण-सावदेष्टं ‘अज्ञानिब’ मार्गानमिज्ञानिब । यथा
मार्गानमिज्ञा मार्गसुपदिशन्त उपहस्यन्ते लोकेन, तथैतेऽपि तन । एव प्रस्तुतमुपमान
योऽपित्वा प्रस्तुतमुपमेयमिदानीं योन्वते-कष्टमेतत् यद्युक्ता-सत्ययेच्छुपुरुषाणां ‘नष्ट
दृष्टां’ अविमुग्धतया सत्यपथकृपविभागानमिज्ञानात् अदृष्टां-सम्पद्ज्ञानदर्शनविकलानां
‘चात्यन्धः’ सिद्धान्तरहस्यलेशानमिष्टः सर्वथा अगोतार्यः । सोऽपि गीतार्थसंवासादेः
कपश्चित् मोक्षपथकथनप्रवीणः स्यात्-तत्राह-‘वेदेक्षिको’ गर्दिताधारस्त्वाद् गीतार्थमुनि
पुत्रवसद्गमाप्रवर्जितः । एष चापुनिकदुसहस्रप्ररो निःशब्द निःशेषसपथप्रत्यार्थिमार्ग
कथनदीक्षितो यथाष्टन्दितोमणिः कश्चिदाचार्यो मन्तव्यः । ‘कान्तारे’ मरुमहा
रण्यां ‘प्रदिशति’ अभीप्सितपुराभ्यान्-सुक्तिमार्गं ‘उत्कन्धरो’ दर्शिताहङ्कार
विकारः । तथा य सोऽगीतार्थ उत्कन्धमात्रको मिष्यादिति कपश्चिदपि ‘मत्पथ’
मोक्षमार्गं न वेति, नाप्यन्येन गीतार्थेन प्रविषादितोऽपि प्रयेति, इति कष्ट,

एतत्कष्टतरं 'तु' इति पूर्ववत् । सोऽपि प्राग्विहितो यथाछन्दाचार्यः 'सुदृढः' सम्भ-
 ग्ज्ञानदर्शनयुक्तः 'सन्मार्गीयान्' ज्ञानदर्शनचारित्र्यलक्षणमुक्तिपत्रप्रवृत्तान् 'तद्विशो'
 मुक्तिमार्गामिमान् धार्मिकान् सुविहितसाधून् यद्वसति सावज्ञमज्ञानिष, यथा-किमयी
 अमीतार्था मूर्खशिरोमणयः सिद्धान्तरहस्यं जानन्ति !, अहमेव सकलभुतपारावारपार-
 द्या, ततो यमहं प्रवीमि स मुक्तिमार्ग इति । किमित्येवमुपहसतीत्यत आह-तमहा
 कष्टमित्युपमानोपमेययोस्तुत्यसया योजनम् । अत्र च सुम्भजनपुरतो निरुद्धं स्वकस्मिन्
 चैत्यवासादिकमुत्पन्नप्रपञ्च प्रपञ्चन् विविधविषयपारतन्त्र्यप्ररूपननिपुणान् सुगुरुसम्प्रदाय-
 वर्तिनः सुविहितान्द्रूपपोषहसन् सम्प्रति वर्तमानः कुसङ्गाचार्यवर्गोऽनया मङ्गला-
 कविना प्रतिपादित इति वृत्तार्थः ॥ २९ ॥

साम्प्रत भुव-पथा-वङ्गा-द्वारमुपसञ्जिहीर्षुः छुदभिनमार्गस्य दृष्टोपचितसमुदित
 कारणकलापेन सम्प्रति दुर्लभस्तु प्रतिपादयन्माह—

तेषां हुण्डावसर्पिण्यनुसमवद्भ्रसङ्गमावाभुमावा, ॥ ३० ॥

व्याख्या—या आगम-प्रवेष्टागामितया छित्तिताऽऽकर्ष्यते, सा एषा सम्प्रति
 प्रत्यक्षा, कालस्याप्रत्यक्षत्वेऽपि तदुद्भवकार्याणां प्रत्यक्षेणोपलब्धेनोपचारादेवेत्युक्तं ।
 'अवसर्पन्ति' प्रतिक्षणमायुः क्षीरप्रमाणादयो मावा हानिं यच्छन्ति प्राणिनामस्वा-
 मित्यवसर्पिणी सिद्धान्तप्रसिद्धः कालविशेषः, हुण्डं-सकलजलोपाङ्गानां यथोक्तमान-
 वैकल्पहेतुः षष्ठं संस्वानं, तेनोपलक्षिताऽऽवसर्पिणी हुण्डावसर्पिणी, व्युत्पत्तिमात्रं चेदं,
 तत्त्वतस्तत्त्वन्ततम-कालमावसर्पयतपूजानिषघनं चैत्यवास्तुत्यादहेतुः शुभमावहानिकारणं
 कालभेदो हुण्डावसर्पिणी, सा च मगवति मोक्ष-गते जातेति । 'समया-परमघट्टमः
 कालः, ततश्चानुसमय-प्रतिक्षणं 'अभ्यानां' मुक्तिगामिनी, अवसा 'मभ्याः' शुभा
 'मावाः' परिणामा 'अनुमावा' प्रमावा मति-निष्पत्त्या वा, ततश्च 'व्रसन्तो' शीय-
 माना मभ्यमावाभुमावा यस्य सा तथा । हुण्डावसर्पिण्यां हि कालस्वामाख्यात् चर्माभि-
 नामपि प्रायेण मावा यादृशा वर्धमानं क्षये न तादृक्षाः क्षयान्तरे इत्यादि क्रमेण प्रति-
 क्षणं सङ्क्षेप्ततारतम्याप्रातस्तयोपमायमाना उपलभ्यन्ते, तद्यत्र च प्रकरणकारणेन प्रकर-
 णान्तरे प्रदर्शित—“कालस्तु अहिकलितवृत्तयेण अहसेसिपुरित-विरहेण । पापमनुगमत्वेन
 य, गुह्यकर्मत्वेन य मियाण ॥ १ ॥ किर मुनिपञ्चमयापि ह, जमीकपस्रितवम्भ-
 मगापि । पापमहसंकलित्वा, यमप्यी विरय दीसति ॥ २ ॥” अत्र च व्रसदित्यनन संयोग-
 परत्वेऽपि पूर्ववर्णस्य न गुरुत्व, छन्दः शास्त्रैर्व्यवस्थित[कथा]नुश्रव्या कथिततत्त्वनिषेधात् ।

तथा 'विद्यः' जैनसिद्धान्तोक्ताश्लीतिग्रह-मध्याभिधतः पूरणः, यः समुच्चये, उग्रप्रहो-
 विनप्रवचनस्योदगोपसर्गकारित्वात्-दारुणो ग्रहः, अय-मेष प्रत्यक्षोपलभ्यमानकार्यो
 मस्मरादिनामा, खै-अक्रान्त, तस्य च शून्यत्वात्समिति शणितव्यवहारे शून्यस्य-
 विन्दोः संज्ञा, नस्त्वा इति च विद्यते संज्ञा, नस्त्वानां विद्यतिसङ्करस्यात्, तत्र च स च
 स च नस्त्वावेति श्रुतिः, तैः पमानुपूर्व्या अङ्कप्रचया स्थापितैः मितानि-परिसङ्ख्यातानि
 'वर्षाणि' संवत्सराः 'स्मिति' इकस्मिन् राश्याम[ब]स्थान यस्य स तथा, एकराशौ वर्ष-
 सहस्रद्वयस्मिति इत्यर्थः (१०००) सहि ग्रहो मगधभिर्वाणकालानन्तरं वर्षसहस्रद्वय यावत्
 श्रुत्वात्-मगधजन्मराशौ सङ्क्रान्तत्वात्-मगधन्त च मुक्तत्वेन दुःखीकर्तुमशक्तत्वात्-
 तस्यद्यतयेव प्रवचनस्य वाचा करिष्यति । तथा 'अन्त्यं' दक्षमं, यः समुच्चये । 'आद्यं'
 अनन्ततम-काष्ठमाविष्ठादद्भुतम-संयतपूजास्य 'एतत्' इदानीं प्रत्यक्षं 'विनमतइत्ये'
 माहवप्रवचनापमानापादनाय 'तत्समाः' तैः प्रागुक्तैस्त्रिभिः 'समा' तुल्यबला
 'हुप्पमा' हुष्ट-लोकदुःखकारिण्य 'समा' वर्षाणि यस्यां सा तथा, कालचक्रस्य
 पदरकस्य पञ्चमोऽरकः, यथा प्राक्तनास्त्रयः समुदिता विनमतं भवन्ति तथा चतुर्थी
 हुप्पमाऽपि । यः पूर्ववत् । इति प्रकरणे । 'एषु' प्रकृतेषु हुण्डावसर्पिण्यादिषु 'एव'
 दर्शितप्रकारेण प्रतिपद सुविहितलाघवासंयतगौरवापादनलक्षणदुष्टकार्यदर्शनादष्टेतिव
 'इष्टेषु' श्रेष्ठेषु 'पुष्टेषु' प्रकर्षकोटिं प्राप्तेषु हुण्डावसर्पिण्यादिषु चतुर्थं 'अनुकूल'
 प्रतिपदमय 'अधुना' साम्प्रत 'दुलभो' दुरापो जैनमार्गः, प्रतिपत्तिविघ्नकारिणां हुण्डा
 वसर्पिण्यादीनां दुष्टत्वाच्च महिम्ना च भूयोऽलोकस्य महाभिनन्दित्वात्कृतिपयसात्त्विक
 मनोपादेय इति यावत् 'जैनमागः' प्रतिभोत्तोरूप-मगधस्य इति वृत्तार्थः ॥ ३० ॥

एवं तावदष्टादशमिर्वृत्तैः प्रव-चेन लिङ्गिनां भूतपथावद्या प्रतिपादिता, मन्मति
 तैरेव धर्मतया प्रतिपादितं गुणिद्वेषीरिति द्वारं निराकृत्यस्तेषां गुणिद्वेष दर्शयन्माह—

सम्यग् मार्गपुणः प्रशान्तवपुषः प्रीतोऽसञ्जयः ॥ ३१ ॥

व्याख्या—स्वलाः सरसापू न खान्यतीति सप्र-य । तत्र 'सस्ताः' पुष्टिः
 मत्सरिणः प्रकरणाच्छिद्भिना । कृतदुष इति रूपपातः किञ्चन्तोऽत्र दोषवर्षायाः । तत्र च
 'कृता' विहित 'दुषो' दोषाः-स्वयमनेकजन्या येस्ते तथा, तस्त्वमावस्थात् तेषां
 अपवा 'कृता' आरोपिता 'दुषो' दोषा येस्त तथा, निमेषेणपि मन्मनिगुणेषु
 लोकमध्ये सापवापादनाय स्वधिया विहितदोषारोपा इत्यर्थः । पुणवत्सः परोपारो
 पणस्य तेषां दुष्टप्रवृत्त्याय । 'उपत् इषः' निनिमित्तं सुविदिगदधनमात्रेण प्रकटित

सल्लाटतन्त्रप्रकृत्यादि कोषनिकाराः 'न धाम्यन्ति' न सहन्ते, द्विषन्तीत्यर्थः । तत्र
 देशेऽमीषां प्रचारेण यथ लोकास्यागौरव्या भविष्याम इत्यादि बुद्ध्या मात्सर्याच्चत्रावस्था-
 तुमेव सेवां न ददतीत्यर्थः । सुविहित यतीन् सत्माधुत्वमेवानुगुणविशेषैस्तेषां भावयति-
 'सम्पन्नमार्गपुत्रः' भगवत्प्रणीतज्ञानादित्रयरूपमोक्षपथस्य भव्यानां ह्युदोपदेशप्रति-
 बोधद्वारेण विस्तारकाः । एतेन सत्माधुत्वत्रमापन्नप्रतिषेधमाह । 'प्रक्षान्तवपुषः' बहिर-
 रुक्षितरागादि विकारक्षरीरमाह, एतेनान्तरपि प्रबलरागाद्यमात्र प्रकाशयति, अन्तस्त-
 न्नापे बहिः सर्वदा प्रक्षान्तत्वानुपपत्तेः । 'प्रीतोऽस्यधुपुषः' द्विष्टानपि प्रतीत्य प्रसन्नो-
 त्फुल्लकोचनाः, एतेन बहिः कोषविकारपरिहारमाचिह्नरोति । 'आमग्यर्हि' प्राणाति-
 पातविरमणादिपञ्चमहाव्रतविभूतिपुण्येषुः-आसेधुपुषः, एतेन दीक्षामूल सर्वविरतिसम्पदं
 दर्शयति । 'स्मयधुपुषः' अहङ्कारविरस्कारिणः, एतेन वाग्मिस्त्वविद्वत्तावावभिमान-
 हेतोः सत्यपि सदमात्र प्रकटयति । 'कन्दर्पकधुपुषः' मन्मथसङ्कटवदाहिनः,
 एतेन सर्वव्रतमध्ये निरपवादमहाव्रतदाहयं द्रष्टव्यम् । 'सिद्धान्ताध्वनि' ह्युदागममार्गे
 'तत्पुषः' स्थितव्रतव्रतपरानित्यर्थः, एतेन स्वपद्वत्त्वप्रक्रियानियेष प्रतिपादयति ।
 'श्रमधुपुषः' धर्माभावाः, एतेनान्तरपि कोषनिरासं ज्ञापयति । 'मत्सृज्यता' विवेकी-
 जनसेव्यता 'जगधुपुषः' प्राप्नुपुषः, एतेन सकलभक्षणगुणगणसम्पत्तिमाविर्भावयति,
 निर्गुणानां विवेकिलोकपूजनामममभात् । 'विदुषः' विचक्षणान्, एतेन स्वसमयपर-
 ममयमार विदुरतां विस्तारयन्ति । न चैव गुणशालिषु पतिषु द्वेषः कर्तुं युक्तः,
 अमीयमोऽपि तद्वत्स्य सकलगुणिगतगुणद्वेषरूपत्वेनानन्तमयभ्रमनिबन्धनत्वात्, सिद्धा-
 न्तोऽप्यभिहित "भरद्वाजयविद्वद्, पञ्चम वि कम्मभूमिया साह । एवमि हीलियम्मी,
 सद्य त हीलिया हुति ॥ १ ॥ संतगुणछायणा मल्ल, परपरिवाओ य होइ अलिय च ।
 चम्म य अबमाणो, साहपओस य मन्नाओ ॥ २ ॥" ततः प्रेषावता गुणिषु बहुमान-
 एव कर्तव्यो, न द्वेष, इति वृत्तार्थः ॥ ११ ॥

अथ कथमेवं विधानपि मत्साधून् सल्ला न धाम्यन्ति ? मिथ्यात्वमात्रस्या-
 दिति श्रुताः, अत एव तद्वतो मूढजनस्य नामभेदपथवर्धिनः स्वरूप निरूपयन्माह—

देवीयानुरोचिणः अतमहादेशा न इमीयति ॥ १२ ॥

मिथ्यात्वा—अहो ! मिथ्यात्वप्रदितो जन उरुदोषिणो दक्षीयतीत्यादि सम्प्रदायः ।
 'अहो' इति प्रियम्, यद् येतमोऽप्यनिबन्धः, सोऽस्यास्तीति, अस्यार्थे इह प्रत्ययः तद्विज्ञा-
 तः मिथ्यात्व प्रकरणादाभिनिवर्तिकं शृण्वते, प्रायेण जैनमिथ्यादृष्टीनां "गोहृमादित्स

माहमे" स्यादिनाऽऽमिनिषेष्टिकस्यैव तस्य प्रतिपादनात् । सतथ तन 'ग्रहिलः'
 प्रबलमिध्याऽमिनिषेष्टगृह्यृष्टित इत्यर्थः । 'जनो' धर्मध्वनि-मक्तधाद्वलोकः, तरषो-
 महान्तो यतिजनस्यास्यर्धमनुचितत्वेन 'क्षोषा' अपराधा रागद्वेषप्राणाविपातापादय
 सुरुषोपाः तद्वत् आचार्यादीनिति गम्यं । 'क्षोषयति' क्षोषानिव-क्षिनानिवाचरति,
 यादृशा दवा नीरागा अतिशयादि मन्तव्य तादृशा भमी, तस्माद्वाराणा इति दवैः तानु
 पमिमीते, न च तादृक्षां तेषां तदुपमान ममीचीन, तेषां महादोषवत्त्वेन देवोपमान
 विधानस्य महापातक इतस्मात् पर मिध्यास्वस्य विपर्यासरूपत्वात् विपरीतपुद्धिः तादृशा
 नपि तयोपमिनोति, एवमुपरपदध्वपि भावनीय । 'क्षतमहाक्षोषान्' प्रणष्टप्रागुक्तदृष्टद
 पराधात् पुगप्रधानादीनिति श्रुपः । 'अक्षययति' अक्षयानिवाचरति, नामी दष
 सदाः, सदोपत्वात्-निरतिशयत्वाच्च, तस्माद्वाराणा इति । अत्र च क्षीणप्रायक्षोषाणां
 दैवैकपमान सिद्धान्तेऽप्युदित-" पक्षिकृतो तेषम्यी " इत्याद्याचार्यगुणवक्तव्यतायां
 'प्रतिक्रयः' सिद्धान्त तात्पर्यपरिच्छेददधनाऽतिशयवत्त्वादिना तद्विपपुद्धिजनकत्वाचीर्ध
 कप्रतिविम्बरूप इति व्याख्यानात्, स च विपर्यस्त-मतिरिवाचया न करोति । एवमद्वष
 प्राये दषपुद्धिर्देवप्राये चाद्वषपुद्धिरिति मिध्यात्वस्वरूप प्रतिपाद्या-गुणै गुरुमुद्ध्यादिरूप
 तद्वाह-" सर्वक्षीयति " सर्वक्षमिव-सर्वविदमिवाचरति 'मूर्लक्ष्मस्यनिवह' मल्लवृद्धामनि
 समूदं स्वाभ्युपतगच्छस्वित यतिजन, यथा-सर्वक्षसदृशोऽय मदीयो यतिजनः किं किं
 क्षात्रजात न वधीति । 'तत्क्षम' पक्षदर्शनवर्ककर्कशचिर्ष स्वपरममयनिर्णयभूमि छरि
 विद्वप 'मक्षीयति' मक्षमिव-नालितमिवाचरति, यथा-न किञ्चिदप्यप आनाति ।
 अपमर्षी-न हि मूर्लक्ष्मिरोमण सर्वमनोपमान युक्त नापि तत्त्ववृत्त्याजन, अत्यन्तमननु
 रूपत्वात्, परं स मिध्याद्यानात् एवमपि करोति । अधुना धर्मागै मार्गपुद्ध्यादिरूप
 मिध्यात्व दधयति-" उन्मार्गीयति " उन्मार्गमिव-उत्तरपमिवाचरति । 'जैनमार्ग' दृष्ट
 धर्मावस्थं, यथा-नाय मगवत्प्रणीतो मार्गः किन्तु-छत्र इति । 'अपय' कुपारां प्राक्प्रति
 पादितमौदष्टिकभोमनादिक स्वकस्वित 'मम्यक् पययति' सम्यक् पयमिव-स-मार्गमिव-
 सन्मार्गमिवाचरति । अत्रापि यत्-क्षिनमार्गस्य चन्द्रमत्प्रकाशस्यो-मार्गेण-[तामसन]
 नाम जैनन सादृश्यापादनवृ-मार्गस्य च सत्पथतुल्यतापादनं तन्मिध्यात्वोदयादिति ।
 तथा 'स्व' आत्मान 'अगुणाप्रप' निगुणपुत्र-परं 'कृत्तार्गीयति' कृत्ताधमिव-विहित
 मक्षप्रयोजनमिवाचरति । अत्रापि स्वस्य निगुणसुखस्य 'कृत्तार्थन' गुणिसुखपना
 पमानमविवाह्यादिति । एवं तादृक्षाकारितजनविषय मिध्यात्ववत्त्वं प्रद य वाद्य
 सोकविषयममि प्रमहान् किञ्चित्-दधयन्-" मिध्यात्ववद्विज्ञा जन " भाविप्रदिकादि

मिथ्यात्वात्—अनमतबहिर्भूतो लोकाः 'दधीयति' इवानिवाचरति, मुख्यमर्ममाराधनतया
 देवत्वेनाभ्युपे[ती]ति यावत् । उच्छ्रोणिषो—रागादिमतो लोकप्रतीतान् हरिहरादीन्, क्व
 महाबोशान् वीतरागान् लोकोत्तरविभुतान् अदधीयति—अनाराध्यत्वेनानुमन्यते । अथ कथं
 मू—एतन्मिथ्यात्वमिति चेत् ? उच्यते—अतस्मिन्—तदिति प्रत्ययस्यैतच्छब्दत्वात्, तस्मान्
 न रामादिमन्तो देवाः । तथा सर्वदधीयति—सर्वविद्यमिष्यमिमन्यते मूर्खमुखपनिर्दहं—
 अन्यपरतीर्षिकसमूहं प्राप्तातिपाताद्यनिवृत्त । तथा तच्छब्द—समस्तछास्त्ररहस्यवेदिनं पञ्च
 महाव्रतचारिण सर्वज्ञप्राप्यं बुधप्रधानधरिं 'अधीयति' मूर्खीयति । एव च तच्छब्दे गुरावञ्च
 स्वारोपो मिथ्यात्व—विभृमिषत्, एतावता चागुरौ गुरुमावना गुरौ चागुरुधीरिति मिथ्या
 त्वं सञ्चित । त मार्गीयति—उत्पद्यत्वेन मन्यते जैनमार्गं, अपर—कृतीर्षिकमतं सम्भव
 णीयति सन् मार्गीयति तदा स्वमगुणाग्रण्यमित्यादि तु पूर्ववत् । तदावर्षम्—एतन्मि
 थ्यात्वोपहृता यदेव विपर्ययञ्च सर्वमवसाय गुणिनो द्विपन्तीति ह्युच्यते ॥ ३२ ॥

ननु किमिदानीं गुणिभिः प्रयोजनं ? सङ्ग एव भयवान्—निक्षेपदोषमोषधमः
 समाधीयतां, भगवताऽपि च तस्य महत्त्वेन नमस्कृतत्वात् तथा च तदाह्वया वर्चसा
 नानां मोक्षः प्राप्तिना सम्पत्स्यत इत्याद्यह्वया—धुनातनसङ्गवधवर्तिनो मध्यमनस्याद्येव
 पूर्व मोक्षामावसुपदिदर्शयिपुराह—

सङ्गत्राकृतचैतसङ्गतपतितस्यान्तस्तर्यं चाप्यत ॥ ३३ ॥

उपाकृष्या—'अन्तरो' धर्माधिनी मध्यमस्थाः त एवावसत्वात्—सुखत्वात् सख
 रहितत्वात्—च 'हरिणा' भृगाः तद्गतस्य—तत्समुदायस्य—उत्पद्यप्रवृत्त—उत्पद्यप्रज्ञापकः
 भुतज्ञाननिरपेक्षः स्वच्छन्दचारी सातसोऽपि साधु—साध्वी—भावक—भाविकासमवायो
 भूयानिह सङ्ग उच्यते, स एव बलितत्वात् क्रूरत्वाच्च 'व्याघ्रः' छार्दसस्तद्वत्स्य—तदधीन
 स्य—दासवत्—पञ्च तत्र नियोज्यस्येति यावत् । द्वितीयपक्षे प्रासन्निपयीभूतस्य 'मोक्ष' इति
 श्लिष्टपद, तेन अन्तुपक्षे 'मोक्षो' निर्वाणं, हरिणपक्षे च छुटनं व्याघ्रात्पलायनमिति
 यावत् । 'कृतः' कः स्यात् ? न कश्चिदित्यर्थः । ननु मुख्यपक्षगुणा—जुष्टाना—मावाचस्य
 मोक्षामावः, किमायातं ? सङ्गस्येत्यत आह—'मुख्ये' निश्चेयसार्थं 'कल्पितदानधीन
 तपसोऽपि' स्वधुस्साविहित धिनादिपितरञ्च देवपारित्राणधनादेरप्यास्तां तद्वितरस्वेत्यपि
 छन्दार्थः । कथं तर्हि मोक्षामावः ? इत्यत आह—'सङ्गाय' लिङ्गिसमुदायाय 'देयानि'
 कृतानि । इत्येतापेति श्रा तद्धितः । एतच्च 'सङ्गत्राकृतानि' अत्यक्लोकेन मत्तया स्वप्न
 विधेन निर्माप्य लिङ्गिम्यः सत्—देहजनयैव वासाद्यर्थं समर्पण्य तदायचीकृतानि 'चैत्यानि'

विनापतनानि, तान्येव 'कृता' हरिणबन्धनयंत्रविशेषाः । अथ कृटय बन्धहेतुरभि
 धायते, मोचनहेतु-बन्धनहेतोर्यद्वैपम्यं, तथा च सिद्धान्तविधिना लिङ्गिनां निम्ना
 निशासविरहेण भाद्वैपानि चैत्यानि विधाप्यन्ते तानि संसारशुद्धिमोचननिबन्धनानि
 भवन्ति, एतानि प्रकृतचैत्यानि मुग्धान् मोत्साह्य स्वनिवासाध्य कथम्-आश्रममामो भाद्रा
 बस्माक मोग्या भविष्यन्तीत्याशयेन तेषां तत्र ममकारोत्पादनन नियमाद्यर्थं लिङ्गिमिः
 कारितानि, तत्कथमेतेषां मोचनहेतुत्व ! प्रत्युत बन्धननिबन्धनत्वमेव । एव चैत्यानां
 कृटेरत्यन्त बन्धहेतुसाम्यना-मेदविषयणापुक्त उपमानोपमेयमात्र इति । सङ्गत्राकृतचैत्य
 कृटे 'प्रतिवत्स्य' प्रतिवत्स्य कथञ्चित् सत्यय प्रतिपत्सारपि तत्र गोष्ठिकृत्वादिना स्व
 कारितप्रतिमा ममत्वादिना वा नियमितत्वात् ततो निर्गन्तुमशक्यस्त्विति यावत् । द्वितीय
 पक्षे 'प्रतिवत्स्य' बद्धस्य । तथा 'अन्तस्तरां ताम्यतः' मन्मार्गबहुमानित्वात्ततो निर्दि
 ममिपोरपि निर्गमात्तामात् भविता कदाचिच्चदिन यत्रतस्मात् अवत्पयादह निर्गमिष्यामि
 इत्येवं वरामतिशयेनान्ताकरायमभ्य 'ताम्यतः' सिद्धमानस्य, कृत ! इत्यत आह-
 तच्छब्देन सङ्गः पराश्रयते, तस्य-सङ्गस्य 'सुद्रा' चतुर्दशपादिकाः पर्वतिथया, एतदा
 चार्यसंवादेन तपोनियमादिकृते प्रमाणीकृत्या, नान्यथेत्येवमादिका व्यवस्था, ततः
 सुद्रेष्टा प्रवर्तिता, वराकान् मुग्धमारजान् हा ! वयं वागुरा इव । ततश्च त-सुद्रेष्ट
 'इह' निविड 'पाक्षो' मृगादिबन्धनार्थं इवरकादिनिर्मितप्रत्ययविशेषः तेन 'बन्धनं'
 संयमन, तद्वत्-स्वदन्वितस्य । स हि सङ्गसुद्रामुद्रितः ततो निर्गमनवार्तामपि कस्यापि
 पुरतो वस्तु न प्रकनोति, किम्पुननिर्गन्तुमित्यर्थः । तथा एतस्य-सङ्गस्य क्रम-स्वभिर्दिष्टा
 रात्रिस्नानादिका परिपाटी, तस्त्वायिन-स्वदन्तिनः । द्वितीयपक्षे तु हरिणप्रहारार्थ-
 वृत्तिष्व सञ्चितः पादः क्रम तपूगोचरगतस्यति । ततोऽयमर्थ-यथा व्याघ्रमासविषय
 स्य तन् क्रमगोचरस्य, तत्रापि कृटपठितस्य, अन्यथा हि पत्तास्यापि कथञ्चित्तो मोक्षः
 सम्भवति । तत्रापि निर्दिष्टमपि वा चेतसि ताम्यतो पादसंयमितत्वेनाङ्गस्पर्शनमात्रमपि
 कर्तुमशक्यस्य हरिणप्रातस्य स कथञ्चित्तो माक्षः सम्भवति, एवमस्यापि चैत्यप्रति
 बद्धस्य स-मार्गसुद्रया निर्गन्तु ममसि सिद्धमानस्यापि सङ्गसुद्रया कीर्तितत्वेन मत्पया
 म्पुपमं प्रति उपन्तुमप्यशक्यतः तत्कममनतिक्रामतः सम्प्रतिगमन सङ्गादावप्यस्य अन्त
 सन्दोहस्य न निर्वाण सङ्गापत इति । अथ कथमिह सङ्गस्य मूलनया व्याघ्रमोपमानं ?
 अत एव सुखदीप्तताञ्जुरागाद् सङ्गमपि मङ्ग इत्यभिदधनां प्रायश्चित्त प्रतिपादित
 सिद्धान्ते । यदाह- 'असंय संय अ, ममसि रागेन मदय दोषम । छेमो वा मूने वा,

पश्चित्तं व्याप्य तेति ॥ १ ॥ ” तस्माद्युक्तं मूर्तया प्रकृतसङ्गस्य व्याप्यतया[नि]रूपणं,
 तथा च सिद्धः तद्व्यस्य प्राप्तिगणस्य मोक्षामात्र इति । नन्वेवं तर्हि सिद्धान्तोक्तव्यस्य
 सङ्गस्य सम्प्रत्यमावात् मयन्मते तीर्थोच्छेदः प्रयज्यत इति चेन्न, यदुक्तमागमे—“निम्नत
 नाप्यहायो, दसजसुहो चरितगुणजुतो । तिरयराणात्रिजो, धुवह एवारिसो संघो ॥१॥
 आयममभियं ज्यो, पक्षवेह सवहह कृणह अहमर्षि । तेलुकर्णद्विजो, हूममकाले वि सो
 संघो ॥ २ ॥” अन्यथा “दुप्यसहंत चरन्” इत्यादेराहुः प्रमात आरित्रानुवृत्तिप्रतिपाद
 कस्य मगवद्वचनस्य व्यापातापयोः, भावसङ्गमन्तरेण तावन्तमनेहसं आरित्रानुवृत्तेरत
 म्मवात् । ननु मवत् सिद्धान्तप्रामाण्यात्—इहानीमपि भावसङ्गोऽप्यीपांस्तवापि नवा
 तावन्न दृश्यत इति चेत् ? अर्वावर्द्धितत्वेन मात्सर्येण वा मवतः तदवर्द्धनस्या—न्यथा
 सिद्धत्वात्, दृश्यते च कपायकलुषितचक्षुषां सन्निकर्षेऽपि निषेदुषो मनुष्यादेरनुपलम्भा,
 ततो यदि त्वं शुद्धपक्षस्तृहपास्तृश मात्सर्यदूरसार्य माष्यस्वमास्माय ह्यस्मप्रेक्षया
 परीक्षस्व भावसङ्गं, येन कश्चित्प्रेक्षसे, मेवमेव नास्तिकतामवलम्ब्य मवाम्मोचौ मङ्गुषी
 रिति । तस्मात् ममवद्वचनायथाऽनुपपत्तया सम्प्रत्यप्यस्ति भावसङ्गः, स एव च प्रेक्षा
 यता दुस्तङ्गता परिहारेणाम्युपेतव्य इति ह्युत्तार्यः ॥ ३३ ॥

तदेवमीदृशिकमोक्षनादि द्वारद्वकेन सिद्धिभिः प्रज्ञापितस्य चर्मस्योत्पथस्वप्रकाश
 नेन अद्वानां चेतसि कोषाभिर्मात्रं सम्भावयंस्वत्येव तत्प्रदर्शनप्रयोजनमात्रिभिर्कीर्तुराह—

इत्थं मिथ्यापक्षकचनया तत्त्वभाऽपीह कथित् ॥ ३४ ॥

व्याख्या—‘इत्थं’ प्राक्प्रतिपादितप्रकारेण ‘मिथ्यापक्षकचनया’ चैतयवासि
 प्रकृतितोत्पन्नमार्गप्रकटनया करनभूतया ‘तत्त्वभाऽपि’ यथार्थभाऽपि, असत्यया हि
 तथा कोपोरपादापि कस्यापि सम्भाव्यते इत्यपि दृष्टार्थः । ‘इह’ लोके प्रवचने वा
 ‘कथित्’ विनशासनस्यो मा क्वासीत्, यदिद मिथ्यापक्षकपक्षस्वप्रकटने ‘अनुचित’
 असङ्गत, यदि हीद रागद्वेषाभ्यामतत्त्व विधियेत तदाऽनोचितरप स्यात्—न वैवमस्ति । अथो
 इत्यानन्तर्पेऽप्यर्थः । तनानुचितज्ञानानन्तरं ‘मा कृपत्’ मा कृप्यत् ‘कोऽपि’ कथित् ।
 यदि द्वेत्तदनुचितं स्यात्तदा तज्ज्ञानान्तरं कोपोऽपि कथयित् पुन्येत, न वैव, तस्मान्न
 कोपनीय । अथ यद्यत्र मिथ्यापक्षकचनेन परेषां कोषाभिर्मात्रं तदाऽपि न कथनीय
 एव, परसङ्कोचहेतोः । सत्यस्यापि वचनस्यावक्तव्यत्वेनाभिधानात् । तस्मात् हेतोर्न
 भ्रान्त्या-माधुमाक्षी भावकमाधिका चैत्यापाकारदर्शनात् आईतमेतत्प्रवचनमिति मिथ्या
 ज्ञानेन, नहि सिङ्गपादया तत्रत आईताः, उक्तन्यायेन तर्षा तथा रवस्यापाकरणात् ।

तथा—एतदपि ब्रह्माः कृषामनापामितान्तःपरणा वस्तुनोऽनाईतम् अध्येतल्लिप्तिं वर्णार्हैत
मिति विपर्यस्यन्तीति ज्ञेयमिदं तया 'कृषयपतितान्' कुमार्गप्रस्थितान् 'मृन्' मानवान्
'प्रेक्ष्य' मयलोक्ष्य 'तत्प्रमोहापोहाय' कृषयपतितनर—प्रागुक्तप्रयत्न—मिथ्याज्ञानोपनोदाय
'इदं' एतल्लिप्तिना मिथ्यापक्षस्वरूप 'किमपि' दिङ्मात्र 'कृषया' कृषयमी मूढाः
तीर्ष्यामासकृदर्थिताः कृषयस्वरूप विज्ञाय तत्परिहारेण मत्पक्षमभ्युपेत्य मयोदधिं तरि
ष्यन्तीत्यनुकम्पया 'कल्पित' मय्य प्रतिविवादयिषया मकलं सङ्कल्प्य प्रथम चेत्तसि
सजितं, ततो 'कल्पित' अश्रुतचनया इच्छं, तदन्तरेण परस्व पुरतः सम्प्रतिविपादितं
दुःखकयत्वात् । चः समुच्चये । अतः कृषयपङ्कनिमज्जन—नरनिकतोद्धरणाय मया किञ्चिन्
अरिरतमिदमिति सुष्ठुक्त मगवता प्रकरणकारेणेति वृत्तार्थः ॥ ३४ ॥

अथ कथमिति दिङ्मात्रमेवामिहितं ? यावता निश्चयेपदोपप्रकाशनेन हि मिथ्या
पथा मुद्यानः सुस्पष्टम मवतीत्यालक्ष्य तभिरासद्योतकेन 'यत्' इति पदेनान्तरापूर्व
तरोपमानन्त्येनाभिमानाश्रयस्व निवर्धनयापि भाव्यभाह—यतः—

प्रोञ्जतेऽनन्तकालात्कलिमलनिलये नाम नैपच्यतोऽईन् ॥ ३५ ॥

व्याख्या—'यत्' इति यस्मादेतोरस्मिन् दुरण्वेऽनन्तकालात्प्रोञ्जते यो दोष
सङ्कल्पो विषयेदित्यादिसम्बन्धः । यत्र 'प्रोञ्जते' यज्जाते 'अनन्तकालात्' अनन्ते
नानेहसा, अनन्तोत्सर्विषयसर्पिणी परिवर्धनेनास्य कुमार्गस्याधर्षद्वयकान्तः पातित्वेन
सिद्धान्ते प्रादुर्भावप्रतिपादनात् । 'कलिमलनिलये' दुष्पमापातकनिवासे, दुष्पमाकालो हि
अपरकालापक्षया महापापः, तत्तत्प्रातीवासमञ्जसप्रवृत्तिदर्शनात् सम्माप्यत—सकलं
दुष्पमामल दुरण्वेऽस्मिन्—निवसति, अथवा 'कलिरेव' कल इ एव 'मल' किङ्, यस्य निलये ।
तथा 'नाम' अभिधान, यथा लिङ्दर्शनेऽपि लोका वक्तारो—मवति—अमी जेना
अमी सि(धे)ताम्बरमिषय इत्यादि, नपच्य—रजोहरणादिवेषः, ततो द्व-इः । ततश्च नाम
नपच्यतः—सुविहितसाधारणात् नामभ्रवणात् नैपच्यदशनायाह—माग भ्रान्ति—तारिरक
मिनपयसादृश्य 'दधानेऽपि' विभाष्ये, मन्वर्ष प-याः तर्हि मिनमाग एव मविष्पतीत्यत
आह—अथ येति प्रतिफूनपथा तरपोतकमवयवम् 'तद्वतः' परमायतः 'तदमिरे'
मर्द-मार्गपातक, अपमर्षः—यथा 'अमिराः' प्रच्छन्नपातुकाः स्ववेषेण राजादिपार्श्व
कर्तुपञ्चकुपञ्चो यवपरावर्धेन राजादिक व्यापादयन्ति, तथैतेऽपि दुरण्ववयवाह—मार्गो
पठद् तथाविधातुमपारयतो यमिवेपज विरुद्धप्रवृत्तयेदित्यादिमाह—मार्गवृत्ति-डीति
मवति—अमिराः । ततश्च दुरण्व-दुरण्वर्धनोपमरोपपारान् इत्यस्य नाम । 'अमिन्'

प्राग्वर्जितस्वरूपे 'दुरभ्ये' कुमारे 'कारुण्यात्' मास्मामी ब्रूम् अडा अस्मिन् कुरष
 पद् इति दयाऽप्यवसायात् 'यः' कश्चिन्महामत्स्यो 'सुषु' लिङ्गिमावनाभाषितेषु मत्स्येषु
 'कुबोध' कुदेष्टनोत्पादितमसत्पथेपि सत्पथभ्रम 'निरसिसिषु' विमिस्तुः । यदि हि
 कथञ्चिदमीषां मूढानां दुरभ्यदोषसाग्रस्य दर्शनेनार्थं कुबोधो विष्मंसते तदाऽमी उपकुता
 भवन्तीत्याशयेन 'दोषसङ्ख्या' रूपयेवर्त्ता 'विषयेत' अभिषिस्तेत्, एतावत् सङ्ख्या अत्र
 कुमारे दोषाः सन्तीति वक्तुमिच्छेदित्यर्थः । स पुमान् 'अम्मो' अल अम्मोषे-रर्षवस्य
 अलं 'प्रमिस्तेत्' इयद्वन्मम इति तुलुकादिभिः संश्लिष्यासेत् । अलधिब्रतप्रमिस्तामि-
 दर्शनेन दुरभ्यदोषाणामसङ्ख्येयतासिद्ध्या अपरितुष्यत् विवक्षितानन्त्य विख्यापविषया
 निदर्शनान्तरमाह—'सकलगगनोत्तङ्गनं' पद्म्यां समग्रान्तरिक्षान्तं प्रापन्न, चेति वक्ष्यान्तरे,
 विषिस्तेत्-विश्वीयेत् । अथ च निदर्शननामाकङ्कारः । ततोऽयमर्थः-यथा सागराम्मो
 जतिभूयस्त्वात् प्रमातुमशक्यं, तथा दुरभ्यस्य महामिष्यात्वकूपस्य लोकोत्तरविकृतासमङ्ग-
 सचेष्टित-क्षतवहस्रसम्भू[संभू]तत्वात् तद्वोपसङ्ख्याऽप्यतिबाहुल्यादनुमद्यवेति, अतो
 दिक्भाजमेवोदाहृत, तावन्भात्रेणापि केमाञ्चित्पुण्यात्मना मोहापोहेन सत्पथाम्बुपगमो
 भविष्यतीति विवेति वृत्तार्थः ॥ १५ ॥

ननु-उक्तन्यायेन लिङ्गिनः चेत् यतयो न भवन्ति तर्हि न सन्त्येव, कश्चित्सम्प्रति
 श्रुतोक्तलक्षणभाजो यतयोऽदर्शनात्, तथा च ज्ञानदर्शनान्यामेव भगवत्पीर्यमनुवर्षत
 इति मन्यते त प्रत्याह—तथा—

न सावधान्याया न बहुश-कुलीलोचित-वतिः ॥ १६ ॥

व्याख्या—उदेति, यथा सम्प्रति भूयांसो लिङ्गिनः सन्ति 'तथा' तेन प्रक-
 रेण विरलाः सुविहिता अपि, इत्येतदेवाह—तेऽद्यापि स्थुरिह पतय इति सम्बन्धः ।
 'आम्नायो' गुरुश्लिष्यप्रतिश्लिष्यादिक्रमेण सम्प्रदायाः 'सावद्या' प्राग्वर्जित औद्देशिक-
 मोक्षनाद्युपभोगादः सपाप आम्नायो येषां ते तथा, मया तेषां निषेधः । अधुनातन
 कृत्तौद्देशिकमोक्षन-वैश्वनासादिना सावद्यसम्प्रदायवन्तो यन भवन्ति, तथा 'बहुशं'
 दाबल-मतिचारपद्मेन समल, प्रकभाचारित्र, ततश्च बहुशचारित्रयोगास्सावद्योऽपि बहुशः
 ते च द्विविधा-उपकरण-देहमेवात् । तत्रोपकरणबहुला ये वर्णाभिरयासति-मन्तरेणापि
 कदाचित् वद्यादिक पावन्ति, सङ्गार्यशुक्रादि च शिष्यवन्ति कदाचित्परिदधते च, पात्र
 दण्डकाद्यपि घृष्टं तैलादिप्रवणोत्पादित सेमस्कं च चारयति, उपकरणमप्यतिरिक्तं मार्ग

यन्त इति । देहबहुलास्तु ये कश्चरणनखादीन् कदाचित् निर्निमित्तं भूषयन्तीति । इमे च
द्विविधा अपि द्विप्यादिपरिवारादिकां विभूतिं तपः पाण्डित्यादि प्रमथ च यज्ञः प्रार्थयन्ते,
तदावादाने न च प्रमोदन्ते, छेदाहंभातिचारैर्बहुभिः प्रबलिता अपि कर्मक्षयार्थमुपया
इत्यादिसंयमयुक्ता बहुधाः । यदुक्त—“उपकरण-देह-चोक्ता, इक्षीरसगारवा सिपा
निर्ब । बहुपदस्य ऐयमुक्ता, निर्गमा वातमा मणिषा ॥ १ ॥” तथा कुरिमत् ‘धीलं’
‘वरण येन’ ते तथा, वेऽपि द्विधा-आसेवना-कषायमेवात्, तत्रासेवनाकुक्षीला ये ज्ञान
दर्शनवारित्रतपांसि किञ्चिदुपजीवन्ति, कषायकुक्षीलास्तु ये क्रोधादिभिः कषायैर्ज्ञानादि
गुणान् युजन्ति, प्रथमा कषायैर्ज्ञानादीन् ये विराजयन्ति भवोच्छेदायोपस्थिता
अपीत्यादि सञ्चयमाश्रय कुक्षीला इति । ततो बहुलाश्च कुक्षीलाश्चेति द्वन्द्वः । तेषामुचिता-
योग्या ‘पतिक्रिया’ प्रत्युपेक्षाप्रमार्जनप्रभृतिका साधुग्रामाचारी, तथा ‘मुक्ता’ रहिता
ये न भवन्ति, प्रत्यह यतिकृत्य च तत्—“पक्षिलेहपापमज्जना-मिक्षिरिया-लोपसंभवा
येन । पक्षगुणविपारा, पक्षिलमात्रस्वयाहं ॥ १ ॥” इत्यादि दशविधचक्रबालसामा
चारीपरिण इत्यर्थः । यदुक्तं भीठमास्वातिवाचककृततत्त्वार्थसूत्रे भाष्ये च “पुलाक-
बहुल-कुक्षील-निर्ग्रन्थ-स्नातका निर्ग्रन्थाः” [अ ९ घ, ४९] [भाष्ये] पुलाको बहुलाः
कुक्षीलो निर्ग्रन्थः स्नातक इत्येते पञ्च निर्ग्रन्थविशेषा भवन्ति । तत्र सततमप्रतिपातिनो
विनोक्तदागमात्-निर्ग्रन्थपुलाकाः । नैग्रन्थ्य प्रति प्रस्थिताः क्षीरोपकरणविभूषाऽनुव
र्तिताः अक्षिपद्यस्क्रामाः स्वतन्त्रवाधिताः अविधिकपरिवाराः । अविधिका इति न असंय
मात् वृषभूताः कर्चरिका कक्षिपकेदाः, एवविधः परिवारो येषां ते, छेदसंयमयुक्ताः
सर्वदेहच्छेदाहं अतीचारजनितप्रबलन-वैविध्यैश्च युक्ताः, बहुधाः, कुक्षीला द्विविधा-
प्रतिसेवनाकुक्षीलाः कषायकुक्षीलाश्च, तत्र प्रतिसवनाकुक्षीला नैग्रन्थ्य प्रति प्रस्थिताः ये
अनियतेन्द्रियाः अजितन्द्रियाः रूपादिविषयेष्वणुकतादराः कषयित् कषिदुष्टरगुणेषु विरा
जयन्तः वरन्ति, ते प्रतिसवनाकुक्षीलाः । प्रतिसवनाऽधिकारे प्रतिसेवनापञ्चानां धूसगुणानां
रात्रिभोजनविरत्रिपष्ठानां परामियोगाद् बलात्कारणान्यतमं प्रतिसवमानः पुलाकः स्यात्,
येषुनमित्येक । बहुलो द्विविधः-उपकरणबहुलः क्षीरबहुलश्च । तत्रोपकरणामिष्यक्त
विचो विविधविचित्रमहाभनोपकरणपरिग्रहयुक्तः-विचिर्ष इत्येवम्, विचित्रं-रक्तपीठादि
मिर्बैर्बहुमूल्योपकृतिपुद्गल बहुविधोपकरणकाल्पायुक्तो । बहु-विज्ञे[ण] मृदु-दृढ-
रुचिर-वर्णादि-युक्तोपकरण आतामिसायाः, निरयं तत्प्रतिस्तरकारसही, मिरय-सर्वदा
‘तस्य’ उपकरणस्य ‘प्रतिस्तरकार’ प्रयातन-दद्याव-यम-पटिकासंवेष्टनादिकं, तस्मैही
मिसुरूपकरणबहुलो भवति । क्षीरादिपुद्गलविचो विभूषार्थं तत्प्रतिस्तरकारसही क्षीर

बहुषः । प्रतिसेवनाकुशीलश्च मूलगुणानविराधयन् सुचरगुणेषु काश्चिद्विराधनां प्रतिसेवते ।
 कषायकुशील-निर्ग्रन्थ-स्नातकानां प्रतिसेवना नास्ति । पुष्पाकस्योत्कृष्टस्थितिषु देवेषु
 सहस्रारे, बहुष-प्रतिसवनाकुशीलयोर्द्विष्वसिमागरोपस्थितिषु आरणाभ्युत्कृष्टयोः,
 मर्षेयामपि मध्वः परपोषमप्युपस्थितिषु सौधर्मे तपपातः । अत्र च पुष्पाक-निर्ग्रन्थ
 स्नातकपरिहारेण यत् बहुषकुशीलोचितक्रियायुक्तपतिगवेषण तत्तैरेव सर्वतीर्थकराणां
 तीर्थप्रवृत्तेः, “सबन्धिनां सम्भा, बहुषकुशीलेहि बहुष सित्त्वं ।” इति वचनात् । तथा
 ‘न युक्ता’ न स्पृष्टा ‘मदो’ आस्यादिमिरास्मोत्कर्षप्रत्ययः ‘ममता’ गृहस्थादिषु
 प्रतिष-चो, ममैते योगक्षेम वहन्ति, ततो यद्यमीषां क्वाप्पनिर्हं न मम्पद्यत इत्यादि
 स्तेहेन तत्सुखदुःखाभ्यां यतेरपि तद्वचेति पाषात् । ‘आजीवन’ आजीविकानिर्वाह
 स्वस्माद् भयं, तदभावसम्भावनाया मीतिर्गृहिमिर्बिदितद्वेषित्याः सिद्धान्ताभ्यपननादिकिर
 हिता वा गृहस्थच्छन्दोऽनुवृत्तिं विना निस्पृह्यतया गृहं प्ररूपयन्तो वा, एतत्कृतनिर्वाहा
 भावेन क्व वय जीविष्याम । इत्याद्यभ्यवनाय इत्यर्थः । ततश्च मदभ्येत्यादि इन्द्रः ।
 तेः । महासत्त्वानां हि स्वयन-वन-पुत्र कलत्रादि-मङ्गल्यागेन प्रव्रज्यात्राहिनां कृतस्त्यो
 गृहस्थादिषु ममताद्यवकाशः ?, स्त्रीजनानामेव तद्भावात् । एवं च सति ये ममताविमिर्ब
 सिताः । तथा ‘सङ्कल्लेभः’ अविच्छिन्नमवाप्ततया प्रतीयमानो रौद्राप्पवसायः तस्य ‘आवेष्ट’
 आवेष्टः-तत्कर्पो ययामिति व्यधिकरिणो बहुमीहिः । ते, तथा ये न भवन्ति, सञ्ज्वलन
 कषायोदयरवेन तेषां तन्निव-वनस्वप्रथमाधिकपायोदयमाभावात् । ‘न कदमिनिवेष्टा’
 अनामोगादिनाऽन्यथाकारं स्वय प्रवृत्ते अभ्युपगते वा वस्तुनि कृत्स्नतमानसाप्रवहन्तो
 य न भवन्ति, तत्कारणमिध्याभिमानाभावात् । ‘न कपटप्रिया’ मायाप्राधान्येनाहु
 छाननिष्ठा ये न भवन्ति, तन्निमित्तजनरञ्जनापरिणामाभावात् । ममताजीवनमयादयश्च
 साधुत्ववाङ्मत्वात्-सतीनां सर्वथा हेवा एव इत्यवस्तेषामिह निषेधो निन्देवेष प्रदर्शितः ।
 यदुक्तं-“ एवं च संकल्लिङ्गा, माइष्टाणम्मि निचतल्लिच्छा । आजीवियमयचरत्वा, गृहा
 नो साहुणो नया ॥ १ ॥ ” य एव गुणगणोपेतास्ते ‘यतयः’ साधवः ‘अद्यापि’
 सुप्तापुरहिततया शश्वित दुष्यमाकालऽपि, आस्तां दुष्यमसुपमादापित्यपि शब्दार्थः ।
 स्युर्मवेषु ‘इह’ प्रवचन ‘अप्रतयः’ सिद्धान्ताभ्यपननाभ्यापनक्यास्यानभाववपरा
 पणाः, अभ्यपनादिकृत्तभ्यता विपयतयैष तेषां प्रादीयप्रिष्टाभ्यवनात् । यदुक्तं-“ शास्त्रा
 भ्ययन चाप्यापन च, मश्विन्तन तथारमणि च । समकपन च मतर्न, यतनः मर्वात्मना
 कार्यः ॥ १ ॥ ” न तु लिङ्गिन इव प्रव्रज्यादिनमारभ्य व्यवहारम-त्रादिप्रयोगतत्पराः ।
 एतेन तपासुमानाद्यभावप्रतिपादितः, महारमनां यत्राभ्यपनादेरेव कलत्वात् । एतेन

न मन्त्येष सम्प्रति यथोक्तलघुषमात्रो यथयोऽर्द्धनादित्यादि यदाशङ्कितं तदपास्त,
 कालादिदायाद्-प्रायश्चित्त-तथापिच-यतीनामर्द्धनेऽपि कापि ते न सतीत्यनाश्वासस्य
 कर्मयोग्यत्वात्, तदुक्तं-“ कालाद्दोषयो कद्वि, अद्वि दीसति तारिता न
 अर्द्ध । सत्यं तद्वि नरिष्यति, नैव कृञा भगा[स्तार्स] प्राप्तं (१) ॥ १ ॥ ” आतीर्यमा
 गमे बहुष-कुशीलानामनुवृत्तिभ्रवणात् । यदाह-“ न विना तित्थं नियतेर्हि, नातित्थं च
 नियतया । छकायसमो भाव, ताव अणुस्मरणा दुन्द ॥ १ ॥ ” इति, बहुषकुशील
 योरनुवृत्तिरिति तत्र व्याख्यानात्, तथा च ज्ञानार्द्धनाम्पामेष सम्प्रति तीर्थमिति
 ह्यवगमस्य भवत् प्रायश्चित्तपथे, यदाह-“ कसिचि आप्तो, र्दमननायेर्हि बहुष
 तित्थं । वृष्टिम् च चरित, वयमापे भारिया चठरो ॥ १ ॥ ” असमृद्धात् तद्विनिच्छ
 तम् सङ्गवाद्यत्वप्रमत्तात्, यदुक्तं-“ ओ मयह नरिय चम्पो, नय सामाहय न केव प
 यपाई । सो सममसंभवन्नो, कायवो सममसंवेग ॥ १ ॥ ” तस्मात् मन्त्येषाद्यापि
 विरलाः प्राग्निर्गुणा मृतयो । यदाह-“ सो मामरासिमहविदुरिष वि, तह दक्षित्वे
 वि इह स्तिचे । अरिय द्वि[धि] प आ तित्थं, विरलतरा कइ सुगिवरा ॥ १ ” इति
 वृत्तार्थः ॥ ३६ ॥

तद्वदुपमायामपि सुविहित पतिमत्तां व्यवस्थाप्य माम्प्रत मामान्यविशेषगुण
 वचना तेषामेव वन्दनीयतां प्रदर्शयन्नाह—

संविमाः मोपदेसा भुतनिकपविदः क्षत्रकालापपेसा ॥ ३७ ॥

व्याख्या—व्याः सत् साधनोऽस्मिमिति मन्त्र-पः । ‘ संविमा ’ मोक्षामिता
 पुकाः मवमीरवो वा, न तु परलोकावृत्त्येनदलोकप्रतिबद्धाः । एवविषा अपि स्वनि
 स्तारका एव मविष्पन्ति, तथा च किं ? नैरित्यत आह-‘ सोपदक्षा ’ धर्मदेवता
 तत्पराः, न स्वात्मस्य मातृशीलत्वादिना तद्विमुक्ताः, त विना मन्त्रोपकाराभावात्तस्य
 चावश्य पतिना पिषेयत्वात्, अन्यथा आत्ममरिच्यमात्र प्रमत्तात्, यथाकथञ्चित् सङ्ग
 मुक्तिगामुक्त्यापि च कृतकृत्येन भगवता मविकोपधिक्षीपया सदाहरणात्, ग्लादि
 नाऽप्याचार्येण धर्मव्याख्यानमवश्यं कर्तव्यमित्यागमेऽभिधानात् । यदाह-“ १० वेव
 मचगाई, रोतकाहय सदीमगम्मुपि । एव वि निर्य, वक्यागिअपि मावत्यो ॥ १ ॥ ”
 ‘ भुतनिकपविदः ’ जागमरदस्यनिपुणः, एतेन गीतार्थतया धर्मकथाधिकारिवत्माह,
 जगतीयास्य तदयोगात् । एवंविषा अपि स्वयं क्रियाश्रित्या मविष्प-तीर्यत आह-
 ‘ क्षत्रकालापपेस ’ अरियन् क्षत्रे भुविमन् क्वाव, आदिग्रहणाच्छरीरवृत्तादिप्रदः, एवंविप

च बले सति विधीयमानमेतदनुष्ठानम् अस्माकमात्मसंयमशरीरयोरबाधकं मविष्मतीति
 देहसमयबलानुसार्यनुष्ठानं विहारकमादि क्रियाकाण्ड येषां ते तथा, अनेन पद्मकेन
 ज्ञानक्रियातयानुगामित्वं तेषां निश्चितं, तत्प्रधानत्वात् सीमायाः केवलपूरनिष्कलत्वा
 मिधानेन समुदितयोरेव तयोः पञ्च-धयोरिवेष्टफलसाधकतया तैः इहत्वात् । इत्युक्त्वा
 अपि कुतोऽपि कदाग्रहगरलोपगाराय-तत्त्वत्र प्रज्ञापयिष्यन्तीत्यत आह- 'सुद्धमार्गप्रकट-
 नपटवः' यथार्थभूतपथप्रकाशचतुराः, अणीयसोऽप्युत्सृज्यपदस्य दारुणं विपाकं विन्दतः
 कथमपि तं तत्र बहन्तीत्यर्थः, अत एव कथञ्चित् कर्मदोषात् चरमकरबाहसेनापि
 सुद्ध एव मार्गः प्ररूपणीयः, यदुक्तं- "हुद्ध हु बभूव प्यवो, सरीरपुद्गलपाह अपिह अत्र
 मत्तो । चरमचरणे असुद्धो, सुद्ध मग्न परुषिजा ॥ १ ॥" तथाविधस्यापि सुद्धपथ
 प्ररूपणात् प्रेत्य बोधिप्राप्त्या कचञ्चित्संसारपारावार निस्तारात्, असुद्धपथप्ररूपकस्य
 दुष्करक्रियाकारिणोऽप्यसुद्ध बोधिहत्याजनन्तमवनिर्वर्धनात्, अत एव तादृशस्य दर्शन
 मात्रमपि भूतं निवारितं, यदाह- "उत्तमग्नसुखाय, चरण नासंति विनश्वरिदार्ढ्यं ।
 वावन्नदत्तया स्रस्तं, न हु लम्मा तारिषा दहु ॥ १ ॥" अतः सुद्धपथमव ते प्रवयन्ति,
 अत एव 'प्राप्तमिष्याप्रवादाः', स्वपथं निराकृतोत्सृज्योबाध-वक्तव्यता परपथे
 तु निरस्तप्रवादुकमताः 'बन्धाः' यथाईं ह्यादृशावर्षवन्दनादिना प्रगमनीयाः
 'सत्साधवः' सुविहितपथयः अस्मिन् धिनशासने दुःपमाकाले वा 'निपमो' द्रव्याव-
 मिग्रहः 'धमः' कषापनिग्रहः 'दम' इन्द्रियबन्धीकारः 'औचित्य' सर्वत्र योग्यताञ्च
 सारेण विनयादिप्रयोजकत्वं 'गाम्भीर्य' अलङ्घ्यहर्षेन्यादिविकारस्व 'धैर्य' विपत्स्यपि
 चेतसोऽवेक्यत्वं 'स्वैर्य' विमूढस्य कार्यकारित्व 'औदार्य' विनेपातीनामरूपापनादि
 विपुलाक्षयता 'आर्यव्या' सत्पुरुषकमवृत्तिता 'विनयो' गुर्वादिविष्मृत्यानादि प्रति
 पत्तिः 'नयो' लोकलोकोत्तरा-विहङ्ग-वर्षित्व 'दया' ह्यस्त्वित्वा
 करणत्वं 'दाक्ष्य' धर्मक्रियास्वनालस्य 'दाक्षिण्य' सरलविचरता,
 गुणैः 'पुण्याः' पवित्रा मनोहा वा साधवो बन्दनाद्यहन्तीति इत्या

साम्प्रत प्रकरणकारः प्रकरणं समा

क्षयन् भ्रमकेन स्वनामधेयमाभिभाषयिषु

विभाषिष्युमगर्भमस्मरमनाशाः

१. ३८

व्याख्या-—धिनं बन्द इति सम्बन्धः । ' [
 क्षयतिष्ठत्यस्वेन आत्यन्त शोभमानं 'अगर्भ' उ।

‘भुजोऽह्न’ सिद्धान्ताधिक्रमे अनाद्याद, माद्या-मनोरथं ‘ददाति’ पूरयति
 माद्याः, न माद्यादोऽनाद्याः त, भुजाद्याधिकमकारिणः पुंसो नानुमन्तारमित्यर्थः ।
 सत् ज्ञानपुमर्थि, सत् ज्ञान-केवलज्ञानेन लोकालोकावसासकत्वात्-मास्वन्त ‘मिन’
 तीर्थकरं, तथा “सबसुरा अर रुच, अंगुष्ठपमाण्यं विठबिआ । अणिपायंगुष्ठपदे, न
 सोइए तं अहि गालो ॥ १ ॥” इत्यादिबचनेन ‘वरा’ मर्षाद्भुजमगा ‘वपुः भीः’
 शरीरकान्तिः, येव ‘चन्द्रिका’ अगतीअनप्रमोदतापित्वात् कौस्तुभे, तथा ‘भेस्वरं’
 नवप्रनाय, चन्द्रिकया चन्द्रवद्वपुःभिया त्रिमगदाह्लादकमित्यर्थः । ‘वन्द’ स्तुवं
 ‘वपुः’ स्तुत्य ‘अनकषा’ बहुधा ‘अमुनोः’ दानवमानवेः ‘अक्रेष’ मघोना,
 ‘वः’ समुच्च, एनच्छिद-कर्मपदसर्वस्व ‘दम्भारि’ आत्मनिष्ठापक ‘विदुषां’ विपश्चिता
 ‘सदा’ सर्वदा ‘सुवचसा’ मधुरागिरा ‘अनकान्तरङ्गप्रद’ किञ्च जैनदर्शने त्रैलोक्य
 वर्तिमकठ वन्तुवात सदसभित्यानिस्पादिरूपतयाऽनेकान्तात्मकमभ्युपगम्यत, तथैव
 प्रमाणापवसत्वात्, न तु परतीर्थिकवस्तुदेवामदेव वा नित्यमेवानित्यमेव वेत्यादिरूप
 तथैकान्तात्मक, तस्य विद्यापमहत्वात् । तताऽनकान्ते-ऽनकान्तात्मकत्वादे रङ्ग-मनुराग
 प्रद यः स तथा च, अनकान्तवाद्भीरुपादक, सर्वशक्तारसस्वन्दिन्या वाचा तथा
 मगवाननकान्तवाद् व्युत्पाद्यमिति, यथा चिदासः छात्रदर्शनतयागेन तत्रैव रज्यन्त
 इत्यर्थः । ‘चक्रमिद’ चक्रवर्चाः ‘मायमूर्त’ याददया वर्त्मन्यामपरिपाय्या मायकाव्य
 स्वचक्रान्त ‘मायकाव्यमिद-अभिपुपालवच’ इत्येकरूपो नामवच प्रादुर्भवति, इहापि
 तादृश्येवति मायममतायः, अत्र च “अिनवस्तुमेन गणिनेद् चक्रे” इति नामवचः
 स्वापना येव-एतथैव चक्राध्वरन्यामस्वरूप व्यक्तमिति वृत्तार्थः ॥ ३८ ॥

एव ज्ञानन प्रकरणेन मप्रपञ्च मिध्यापनमन्तरूपप्रकटित प्रसूमीभिनवस्तुमन्त्रायाः
 किमिदं प्रकल्पयता निद्रिजो मवशिर्द्विषा ? इति कनापुपान्मन्त्रास्तस्य च प्रति
 वचन तस्यै वक्ष्यमाणवृत्तद्वयनाप-वस्तु अतस्तदपि प्रकृतानुपावित्वाद्देव प्रकरणात्
 निबद्ध नदिदानीं व्याख्यापय इत्याह—

अिनवतिमनदुगे काष्ठनः साधुवपेः ॥ ३९ ॥

अगाग्या—अिनपनिमतमव-अगवन्तामनयेव मिध्यात्वादि वैरिचाररक्षायम
 ग्यात्-वदमन्त्रन प्रतिपद्येष्टव्यत्वात् उपनिमतमन दुगारोदन्त्राय ‘दुर्ग’ प्राकारः
 तस्मिन् ‘अमिभूत’ उपतुग-विदम्बित इत्यथ । माधुवेने-किंकिमि-‘मम्मको’ मम्म
 गनिप्रदः, न एवाहस्तामनरानां नानाविधतावाविषाविध्यात् उउउउ-स्तुष्टाविः

तस्य सैन्याः तदनुवर्तिष्येष्टितस्वात् सैनिकास्तैर्विषयिभिः—काष्ठकेः । द्वितीयपक्षे षष्ठी कृतवाक्यदेशैः । अथ कथमेवविधस्यापि भिन्नमतदुर्गस्य विषयिभिरपि छिन्नभिरभिनव ! इत्यत आह—‘काष्ठो’ दुष्पमासमयदोषात्, अभिभूयन्तं हि काष्ठवज्रान्महातेजस्वि नोऽपि, ततश्च ‘स्वच्छप्रज्ञजनानां’ सम्यक्वाधारोपपत्त्यात्रेनात्मायतीचीकृतमुग्धलो-
कानां ‘स्वगच्छस्थितिः’ एतं यथ सम्प्रदायागतं शुष्माकं गुरवस्तस्मात् कदाचिदपि न मोक्षस्या इत्यादिका प्राक्प्रतिपादिता निजगच्छमुद्रा ‘इय’ एषा ‘अधुना’ इदानीं ‘तैः’ साधुषैः ‘अप्रति’ सर्वत्रैकमत्येन अतानि । ‘स्वार्थसिद्धये’ कथमस्माकं मते मोग्या भविष्यतीति निजकार्यनिष्पत्तये, अप्राप्येऽनुरूपमुपमानमाह—‘शुद्धतेज’ निगद इव । एतदुक्तं भवति—यथा म्लेच्छसैन्याः कस्मिंश्चिदपि दुर्गे स्वमुग्धवलेन गृहीते प्रविषाद्यथ तदन्तर्बर्तिनागरिकलोकसंपन्नाय शुद्धता प्रसारयन्ति, तथैतेऽपि छिन्नः स्वोपमोगार्थं मुग्धजननियमनाय गच्छस्थितिं प्रपयामसुरिति वृत्तार्थः ॥ ३९ ॥

ननु ते यदि गच्छस्थितिं सर्वत्र विस्तारयामासुरेतावताऽपि किं ? इत्यत आह—

सम्बन्ध प्रतिभे कृतज्ञवपुषि प्रोञ्जुग्मिणे मस्मक—॥ ४० ॥

क्याकया—मोहराजकटके प्रौढं जगद्वपुषि लोकेर्षय कक्ष्यामिह इति सम्बन्धः । ‘सम्प्रति’ अधुना ‘प्रोञ्जुग्मिणे’ अभ्युदिते ‘मस्मकम्लेच्छातुच्छवत्’ मस्मराक्षि-
तुरष्काधिपतिसारसैन्ये ‘अप्रतिम’ सशस्त्रतयाऽनपेक्षारथे ‘कृतज्ञ एव’ प्राग्बर्जित-
निर्गुणसाध्यादिसमुदाय एव ‘वपुः’ शरीरं स्वरूप यस्य तत्तथा, तस्मिन् । मस्मक
म्लेच्छस्य हि बुद्धिश्च एव स्वसैन्य, ततो यथा म्लेच्छोऽश्वादिसाधनेन परजनपदमपि
भवति, एव मस्मकोऽपि प्रबलः दुःसङ्गवलेन मगबच्छासनं मालिन्योत्पादनेन विरस्कृते,
तदा ‘दुरन्तदक्षमाधर्ये’ दुष्टासंयतपूजाकयान्ताधर्ये, च सङ्गवले, ‘विस्फुर्जति’ प्रम
विष्णौ, एवं च सति ‘प्रौढं’ स्फूर्तिं ‘जगद्वपुषि’ प्राप्नुयि ‘मोह एव’ मिथ्याज्ञान
मेव, छिन्नप्रज्ञसंसारमार्गस्याधिकारणत्वात् अतिदुर्बलत्वात् रागादिप्रमत्तत्वाच्च ‘राजा’
पार्थिवः तस्य ‘कटके’ अनीके प्रागुक्तस्य मस्मकादेः सर्वस्यापि मोहराजपरिच्छदयु
तत्वेन तत्कालकल्पत्वात्, अयमर्थः—मोहो हि बुद्धिं मोहराजकल्पः तस्य च दुःसङ्ग-
वत्तत्वाच्चतुरङ्गवत्कलितो मस्मको म्लेच्छाक्यमहासामन्तकल्पः, दक्षमाधर्ये तु स्वत
एवातिप्रबलत्वात् साहायान्तरनिरपेक्षमेव द्वितीयमहासामन्तप्रकर्षं, ततो यथा कश्चिन्म
हाराजाधिराजो म्लेच्छादिमहासामन्तैर्धूमण्डलं साधयति, तथाऽयमपि मोहराजो मस्म
कादिभिर्दिनछासनमभिममसीति, ततो ‘लोकेः’ कृतज्ञवले तदापरे—मोहराजसाधन

मनविक्कामस्मिन्मृदस्वादविमुक्षयस्वात् अविमुक्षयकारिभिरित्यर्थः । 'एकीभूय' दुष्टत्वेनैक
 मत्य विषाय, इयं सकलजनप्रतीतिराक्रोश-तर्जन-हीलादिभिः प्रकारै राजबन्धसेन यय
 'कदम्भ्यामह' पीडयामह-उपहास्यामह इत्यर्थः । केन हेतुनेत्याह-'सदागमस्य'
 लिङ्गिप्रपित-मिष्यापवोत्पद्यन्तप्रतिपादकस्य शुद्धसिद्धान्तस्य 'कथयाऽपि' धर्मदेशना
 द्वारा निषारमात्रेणापि, यदि हि पक्षप्रतिपक्षपरिग्रहेण साधनदूषणोपन्यासे प्रकृतविषय
 परैः सह सादृश्यक्रमामहे तदा न विद्यस्व किमपि कुर्वीरन् इत्यपि श्रुत्यर्थः, तथा च यय
 शुद्धसिद्धान्तविषारं मध्येम्योऽनुसिष्टय्योपदिष्टन्तो नात्यपीयां समप्युपालम्भमहर्माः ।
 यदुक्त-"नेत्रे निरीक्ष्य विषकटकसर्पकीटान्, सम्यक् पथा व्रजत तान् परिहस्य सर्वान्
 कुमान-कुपूति-कुहटि-कुमार्गदोषान्, सम्यग्विचारपथ कोऽत्र परापवादः ? ॥ १ ॥"
 इति वृथायाः ॥ ४० ॥

[अथ ग्रन्थकृत्प्रशस्ति]

भीमति स्वरतरगच्छे, भीमिनमग्राभिषा गणाधीशः ।
 सिद्धान्तकचिप्रौढा-मूषानाः सन्ति तच्छिष्याः ॥ १ ॥
 भीमदमयसोमास्तु-पाष्यायास्वदिनेपविख्याताः ।
 तच्छिष्यहर्षराज्ञो-पाष्यायेन हि कृता वृत्तिः ॥ २ ॥
 तच्चिवांगुरुमद्रो-दयसाहाय्याय सङ्गपङ्क्तस्य ।
 भीमजिनपतिस्त्रीश्वर-कृतसङ्ग इदत् टीकातः ॥ ३ ॥ त्रिमिः कुलकम् ॥
 यदत्र हर्षराज्ञेन, लिखित मतिमान्वयः ।
 विरुद्ध च तदुत्सर्गं कुपैः शोष्यं सुशुद्धिमिः ॥ ४ ॥
 ॥ इति सङ्गपङ्क्तकलपुवृत्तिः सम्पूर्णा ॥

[लेखक प्रशस्ति]

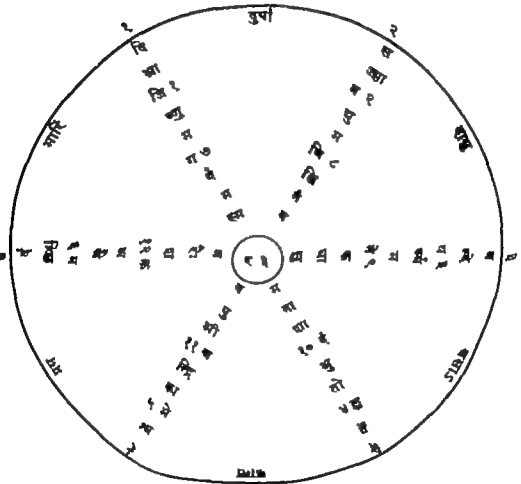
संवत् १६०८ वर्षे माहसुदि ५ दिन शुनिवार भीमरतरगच्छे भीमिनमागिर्यय
 सतिविश्वपराज्य भीमिक्रमनगरे गणधर चोपहागोत्रे सा० दयराजस्तपुत्र मा० अग
 सिहस्तपु० सा कम्मा मा० था० कौतिकृद्वाः पु०रत्न मा० रायपाल सुरताण संमार
 चद प्रसूतपरिहारपुत्रेन मा० रायपानन दानपञ्चमीतपस उपायने भीमसङ्गपङ्क्तकलपुवृत्ति
 प्रतिनिधिरावित्रा भीमनराज्ञोपाष्यायानां बाण्यमान विरं तन्दत् ॥ शुभं करयागमन्तु ।
 भीमनराज्ञोपाष्यायमिधैः प्रमादीकृता प्रतिरिप बा० अयमुन्दरगणैः ।

शुभं मयतु लेखक पाठकयोः । बाण्यमाणमस्तु । श्रीः ।

स चक्रबन्धोऽयम्—

“जिनवल्लभेन गणिनेद चक्रे”

इति नामबन्धः स्थापना । सं० ५० श्लोक-३८ ॥

श्री सधपट्टक का हिन्दी भाषानुवाद ।

'यद्विज्वाला०'—कृपय-कृष्य के खण्डन करने में तत्पर, करुणारूपी अमृत क सागर पार्श्वप्रसून अपनी माता तथा अन्य बहुत से लोगों के मामले कमठमुनि (वापस) की धूनी में जलती हुई लकड़ी क छिद्र में धूनी की ज्वाला से ज्वलितप्राय नाग को दिलाकर कमठमुनि क तप को दुष्टतप उद्धोषित किया और प्रसूने तन्मिषित अनक उपसर्गों का भी सहन किया । कमठमुनि क तपको दुष्ट तप उद्धोषित करते हुए भगवानन मानो लोगों स कहा कि "प्राप्तों को उचित है कि-वे कष्ट उठाकर भी लोगों को कुमार्ग पर मान स रोकें" दुष्प्रवृत्ति स लोगों को, परावर्षन करन-हटाने में तत्पर ऐसे पार्श्वनायनामक जिनद्व की हम स्तुति करते हैं ॥ १ ॥

'कल्याणाभि०'—हे शिष्य ! तुम्हारा मानसिक परिणाम शुभ है, तुम गुणवादी हो, कुमार्ग के प्रस्यर्षी-शत्रु हो, विनयशील हो, सरल हो, पयोधित कार्य करन में सर्वदा प्रवृत्त रहते हो, उदार, त्रितेन्द्रिय, नीतिमान्, स्थिरता एवं धीरता से युक्त, सदर्म क समिलापी, विवेक एवं सवृद्धि स युक्त हो इसीलिय हम तुमको उपदेश दत हैं अर्थात् मह्य व्यवस्था का प्रतिपादन करत हैं ॥ २ ॥

'इह किल०' इति-इस दुष्पमा काल में प्राणिवर्ग कलिकालरूपी महामर्ष के दाह में पड़ हुए है, प्राणियों में तत्त्व क प्रति प्रीति तथा नीतिमत्ता का विलुप्त अभाव हो गया है, अज्ञान एवं कृपय की अहर्नित्र वृद्धि क कारण प्राणियों का सुगतिमार्ग अर्थात् स्वर्गति आदिस मुख्य-च एकदम विभ्रित हो गया है । उस समय हम जगत में मरुमग्न और उसका मित्र असंयमितों की पूजारूप दशम आश्रय श्रुत उभति पा रह है, मिथ्यास्वरूप अशक्यर दिन योगुना रात योगुना बढ़ रहा है । हम मिथ्यात्व क कारण जैनन्त्र मार्ग विरलता अर्थात् धीनता को प्राप्त हा चुका है । ऐसे अवसर में रीद्र अस्पृश्यावधान देपी, भूत, दूजन तथा दुष्टद्वियों क संघ की परम्परा से अनुसन्ध, विषयमयी, माधुर्यपागी, आचारहीन चल्यामिषोंन जिनोक्तमार्ग न विच्छेद मार्ग को पारों और देखा गया ॥ ३ ॥ ४ ॥

'पञ्चोदधिक०'—आचारमिक भोजन १, शिनादन में पाम २, (वनति)

उपाभय के प्रति मत्सरता ३, धन अर्पणस्वीकार ४, गृह आर्पणस्वीकार ५, तथा चैत्यस्तन का स्वीकार ६, अग्रस्थुपेक्षित आसन गद्दी पर बैठना ७, सावध आचरण में आदर रखना ८, भ्रुवमार्ग का अपमान करना ९, और गुणिजनों के प्रति द्वेष रखना १०, वे दृष्ट द्वार रूप जिस मार्ग में धर्म माना गया है। यदि इस प्रकार का धर्म कर्म-मल को हट करनेवाला हो तो मेरुपर्वत भी समुद्र में डेरने लग जाय। अर्थात् जैसे मेरुपर्वत समुद्र नहीं तिर सकता, उसी प्रकार यह धर्म भी कदापिद्वि कर्महारक नहीं हो सकता ॥५॥

(१) औद्देशिक आहार विषयक प्रथम द्वार कहते हैं—

‘ पट्काया० ’—इति। पृथिवी आदि पट्काय के जीवों को निर्दयतापूर्वक उध मर्दित करके मृत्तियों के निमित्त जो आहार बनाया गया है, जिस आहार का धातु में पारंपार निषेध किया गया है, जो आहार निसृष्टता-निर्दयता का सूचक है, जिस आहार को तीर्थङ्करादिने गोमांसतुल्य कहा है, जिसको खाकर हृनि नरकगामी होता है। भ्रमणसङ्ग आदि के निमित्त बनाये गये ऐसे प्राधार्मिक आहार को कौन दवाह मृनि ग्रहण करनेकी इच्छा करेगा ? अर्थात् कोई नहीं ॥ ६ ॥

(२) अब मिनगृहनिवास विषयक दूसरा द्वार कहते हैं—

‘ गायवृ० ’ इति—गन्धर्व(गायक) अहां गीत गा रहे हैं, वेण्यायें अहां नाच रही हैं, अहां बड़ी की ध्वनि सुललित हो रही है, अहां मृदङ्ग ध्वनि गूँज रही है, अहां पुष्पमालायें लहलहा रही हैं, कस्तूरी की सुगन्ध से अहां देवमण सुगन्धित हो रहा है, अहां पर अरीदार चंदोबा कमल कमल रहा है, तथा सूर सुन्दर बलाभूषणों से सुसज्जित आबक-भाविकाओं के समुदाय का अहां आने-जाने का ठाँठा (परम्परा) लगा हुआ है, जो कि मात्र भगवद्गुणगान मक्ति के लिये उपयुक्त हैं। उन चैत्यो-मन्दिरो में देवद्वय का उपयोग, ताम्बूल मण्डप, ध्यान, आसन आदि करने रूप आध्यात्मिकों से दूरते हुए जैनसिद्धान्त के मर्मज्ञ हृनि कभी भी निवास नहीं करते हैं ॥७॥

(३) परगृहवास विषयक तीसरा द्वार कहते हैं—

‘ साक्षा० ’ इति—भगवान् तीर्थङ्करोंने तथा गणपतोंने अहां स्वयं निवास किया है, और दूसर साधुओं को भी अहां पर निवास करने की आज्ञा दी है, जो भेष्ट मृत्तियों के लिये निसृष्टता का प्रधान स्थान परगृह(उपाभय) है, उसका धर्म्यातर (वसतिस्थान द्वारा संसारमागर को पार करनेवाला आबक) और जनगार(अगर-पर

रहित) इन दोनों का अर्थ आननबाह्वा कौन ऐसा विद्वान होगा जो द्वेष करेगा ? भर्षात् विद्वान् पुरुष कभी भी उसका द्वेष नहीं करेगा ॥ ८ ॥ फिर भी करते हैं—

‘चित्रोत्सर्गा०’ इति—इस भिन प्रवचन में जो निष्ठीयसूत्र नाम का छेदसूत्र है वह तो मानो मोक्षनगरी का एक द्वार ही है। वह निष्ठीयसूत्र अनेक प्रकार के उत्सर्ग और अपवादनय के प्रतिपादन से युक्त है। उस निष्ठीयसूत्र में गृहस्थों के घर में उतरने क बहुत से भेद कहे गये हैं। उसमें पहले उत्सर्गरूप स कहा गया है फिर अपवाद से श्री, पशु, पशुक आदि के संसर्ग से युक्त वमति में साधु को नहीं उतरना चाहिये, इस प्रकार से कहकर उसका अपवाद भी किया है कि—साधुलोग ऐसी बसती में भी यतना से रह सकते हैं। इसका निष्कर्ष यही हुआ कि निष्ठीयसूत्र में श्री पशुपशुक आदि से युक्त अपवाद उससे रहित, इन दोनों प्रकार क गृहस्थ क घरों में साधुओं का उतरना नियमतः प्रतिपादित है। परंतु भिनमन्दिर में उतरने क लिये कहीं भी नहीं कहा गया है ॥९॥

(४-५-६) अथ गृहस्थ और वैश्य, इनका स्वीकार विषयक चतुर्थ, पञ्चम तथा षष्ठ इन तीन द्वारों को कहते हैं—

‘प्रव्रज्या०’ इति—तीर्थह्वरोन घन स्वीकार करनेको प्रव्रज्याका विरोधी कहा है। फिर ‘य मेरे भावक हैं’ इस प्रकार स सर्वास्मी भावकों पर ममत्व रखना तो अस्यन्त साधन है। फिर यदि ‘यह भिनालय मेरा है’ इस प्रकार भिनालय क प्रति साधु, ममता रखे तो फिर उसमें अस्यन्त निन्दनीय मठपतिस्व—मठधारीपना—आ जाता है। इस लिये मुक्ति के अभिलाषी साधुओं को चाहिये कि वे अर्थ भावक और भिनालय, इन सबों पर प्रव्रज्या को दूषित करनेवाली ममता कभी भी न करें ॥ १० ॥

(७) अप्रमादित मासन विषयक सातमा द्वार कहते हैं—

‘भयति०’ इति—गरी पर बैठन स असयम अवश्यम्भावी है, क्योंकि कि उसकी प्रविलेखना नहीं हो सकती। तथा गरी पर बैठन स विभूषा—श्रामा होती है और साधुओं के लिये विभूषा का शास्त्र में निषेध किया गया है। गरी पर बैठना पर एक राखषिद्व है अतः साधुओं क लिय ग्यान्व है। गरी पर बैठन से लोग साधुओं का उपहास करते हैं कि—‘अरे ! भ्रन्वा हेम यह सुण्डित हाकर भी गरी पर बैठा है।’ इस प्रकार लोगो में निन्दा भी जाती है। और इसमें परिग्रह दोष तो स्पष्ट ही है। गरी पर बैठनस साधु की सुश्रुभागरूप सीव अभिलाषा भी प्रकट होती

है। इस लिये साधुओं को गद्दी पर कभी भी नहीं बैठना चाहिये। इसी प्रकार मन्त्रक सिंहासन-तर्कियेदार आसन-आदि पर भी नहीं बैठना चाहिये ॥ ११ ॥

(८) सावधानाचरित विषयक आठमा द्वार कहते हैं—

गृही० गहरिया प्रवाह में पड़े हुए इन चैत्यवासियों इन आगे कही जानवाली अयुक्त बातें कैसी फैला रखी हैं ! वे इस प्रकार कहते हैं—आवक अरन अपन नियत किये हुए गच्छ के ही साधुओं को मानें। जिनालय में साधुओं का अधिकार हो। गृहस्थ लोग साधुओं को अन्न पान खादिम स्वादिमरूप चतुर्विध आहार छुडि अछुडि का विचार किये बिना ही दें तो कोई दोष नहीं है। तथा आवक लोग सुविहित साधुओं क समीप झीलादि व्रत न लें, इत्यादि ॥ १२ ॥

(९) भुतपथ अवज्ञा विषयक नौवाँ द्वार कहते हैं—

‘निर्वाहा०’ इति—ऐसा गुरु कि—जिस क झील और बंश का कुछ भी पता नहीं है, जो गुण स हीन है, जिसने सिर्फ अपना पेट भरन क लिये ही प्रव्रज्या ली है, वह गुरु उदरम्मरी—पेटू, गुणहीन, अज्ञातशील वधवाले लोगों को स्वार्थ क कारण सूझते हैं, उन सुष्ठितों की प्रसिद्ध गुण वधवाल आवक भी गच्छरूपी महाप्रव्र से गृहीत होकर देवता से भी बहकर उनकी (चैत्यवासियों की) पूजा करते हैं, यह एक मोहनीय कमोदय का प्रमाण है ॥ १३ ॥ फिर भी—

‘बुद्ध्यापा०’ इति—गुरुकर्मी (मारेकर्मी) लोगों को प्रथम तो सद्धर्मबुद्धि होना ही कठिन है। यदि कयचित् सद्धर्मबुद्धि हुई भी तो लुप्त गुरु का मिलना दुर्लभ है। यदि पूर्वपुण्य क प्रमाण से एस गुरु भी मिल गये तो भी य आवकलोग गच्छ-स्थिति क वशीभूत हो अपनी आत्मा का हित नहीं कर सकने। अर ! जब ऐसी स्थिति है सब हम अपनी मानसिक बदना किस क आगे प्रगट करें ? किस की धरण में जायें ? किस की आराधना करें ? अरे ! कुछ भी नहीं ब्रह्मता कि क्या करें ? क्या न करें ? ॥ १४ ॥ फिर भी—

‘सुदक्षामा’ इति—धूम क मारे जिसका जी आ रहा था ऐसा कोई दखि क बालकन बैराग्य क न रहन हुए भी किसी जिनालय में प्रव्रज्या ली। फिर कालक्रम से उमन किसी पुरुष को अपन पथ में छन—प्रव्रज्य क आग पर लिया। फिर यह आचार्य बन बैठा। यह प्रत्यन्त आश्चर्य है कि—एस माधु का आचार्यपदी मिल

गई। जब आचार्यपद प्राप्त कर लिया तब वह गुणहीन साधु मिनालय को अपना घर समझता है। अपने को इन्द्र मानता है। विद्वानों को मूर्ख मानता है और संसार को दुष्ट समझता है। चैत्यवासियों की यह बात सर्वविदित है ॥ १५ ॥ फिर भी—

‘धैर्जातो’ इति—अधमों में भी अधम, सुनियेष्पकारी ठग, इन भावकों को नाथे हुए बैठ के समान इधर-उधर जहाँ चाहे वहाँ नचाते हैं। ये भावक न उनके पुत्र हैं, न उनके पालित हैं, न खरीदे हुए हैं, न उनके शिष्य हैं, न पहले कमी में थे वही भी, न वे उनके मित्र हैं, न इन ठगों ने पहले कमी रुपये-पैसों से उन को सन्तुष्ट किया है। अरे! तो भी देखो यह क्या विचित्रचिन्त है जो ये भावक लोग इन ठगों के अधीन हो गये। अहो! इस अवपतन का प्रतीकार कैसे हो? इस अनर्थ का प्रतीकार नहीं हो रहा है। इससे यही छात होता है कि इस समय संसार में कोई शासक नहीं रहा, कि जिसके आगे आकर पुकार की जाय ॥ १६ ॥ फिर भी—

‘किं०’ इति—अरे! क्या इन मूर्ख लोगों को दिग्भ्रम (बेसमझी) हो गया है? क्या वे अन्धे और बहरे हो गये हैं? क्या इन लोगों को योग (मन्त्रादि प्रयोग) और चूष (शिरपर बाछने की सुरकी) द्वारा ब्रह्म में कर लिया है? क्या इनका माग्य स्वर्ग हो गया है? अथवा पूर्वोक्त इन्हें ठगलिया है क्या? या वे लोग प्रह गृहीत (पागल) हो नहीं हो गये हैं? जो कि प्रचुर दोषों को देखते हुए भी वे मूर्ख लोग मिनागम के शिरपर पैर रखकर कुमार्ग पर पड़े हुए हैं, उस परसे हटने का नाम ही नहीं लेते। अरे! इतना ही नहीं जो लोग रूपव को हर करने का प्रयत्न करते हैं तो उनसे वे मूर्ख लोग द्वेष भी करते हैं, अहो! यह कैसा भयङ्कर पतन है? ॥ १७ ॥ फिर भी—

‘इष्टायासि०’—अविधिपूर्वक अर्थात् रात्रि में मूर्ख लोगों द्वारा विहित तीर्थस्नान, पापकूपी पक्ष में अवश्यमेव कहा जाता है। क्योंकि अब रात्रि में तीर्थस्नान किया जाता है उस समय एकदम हुए अनसुखाय अर्थात् श्री पुरुषों के सुष्ठ में बहुतसी ऐसी शिष्या आती हैं जो बितों की अर्थात् वेदशास्त्रियों की, नटों की अर्थात् नाटक करनेवालों की, मटों की अर्थात् सुस्तम्भ गुणों की अर्थात् दासों की प्रिय उपनायिकायें होती हैं, हम लिये ये बित नट आदि भी रात्रि में तीर्थस्नान में एकत्रित होते हैं। वे सभी नर-नारियाँ हृदय में संगम की अभिलाषा लिए हुए रहती हैं। तथा वे लोग—राग, द्वेष, माय-द्वेष के गुणों के प्रति अविहिष्णुता, तथा ईर्ष्या अर्थात् अपनी

प्रियतमा को दूसरे पुरुष से धातें करत देखकर क्रोध करना, इन सबों से मरे हुए रहते हैं। रात्रि में किये गये तीर्थहस्तस्नान में तो ऐसे स्त्री-पुरुष एकत्रित होते हैं जिससे बिनाश्रय में असमञ्जस प्रवृत्ति होती है इस लिये रात्रि में तीर्थहस्त स्नान सर्वथा वर्जनीय है ॥ १८ ॥ फिर भी—

‘जिममल०’ इति—अिनोक्त मत से विरुद्ध प्रकार से किया गया अर्थात् अविधिपूर्वक किया गया स्नान ही केवल अहित क लिये होता है, इतनाही मत समझो किन्तु जिनमत विरुद्ध विधि से किये गये तप-अनशन आदि, चारित्र-देशविरति और सर्वविरति, दान-अमयदान आदि, तथा विनय वैयाकरण आदि भी सुक्तिरूप फल क दायक नहीं होते हैं। क्यों कि बिनाहा भी यदि अविधिपूर्वक की जाती है तो वह अष्टम फल देनेवाली होती है, और यदि विधिपूर्वक की जाती है तो शुभ फल देनेवाली होती है। फिर इन चैत्यवासियोंने जो अविधि किया का होंम फैला रखा है उससे क्या अनन्तसंसार की प्राप्ति नहीं होगी ? होगी ही ॥ १९ ॥ फिर भी—

‘जिनगृह०’ इति—विधिपूर्वक-अर्थात् शास्त्रोक्त प्रकारसे किये गये जिन मदन, जिनविम्ब-भगवान की प्रतिमा, जिनचूजन, जिनपात्रा अर्थात् अष्टाद्विकादि महोत्सव, जिनप्रतिष्ठा, तथा दान-अमयदानादि, तप-अनशन आदि बारह प्रकार का तप, व्रत आदि अर्थात् स्नान प्राजापिताविरमण और अभिषेक आदि, गुरुमक्ति-धर्माचार्य की मक्ति और धृतपठन अर्थात् सिद्धान्त का स्वाध्याय तथा सिद्धान्त के अधों का भक्षण आदि, ये सब आदरपूर्वक किए जान पर भी यदि इन में कुमठ, कुगुरु, कदाग्रह-कृतिमत आग्रह, कुबोध और कुदेखना का अंश मात्र भी मिल जाय तो ये जिनमदन आदि सब अनन्त संसार क कारण हो जाते हैं। जैसे उत्तम से उत्तम मोहन क्यों न हो ? यदि उनमें बाधाया भी विध मिल गया हो तो वह अनिष्टकारी हो ही जाता है ॥ २० ॥

‘आक्रन्दु’ इति—जैसे मन्लीमार पड़िश-पत्ती (मण्डी पकड़ने का कांटा) में मांस क टुकड़े को लगाकर मल्लियों को आकृष्ट करते हैं उसी प्रकार ये धूर्त चैत्य वासी लोग भगवान की प्रतिमा दिखलाकर भस्मासु भावक लोगों को आकृष्ट करते हैं। भगवान् क नाम पर अपनी इष्ट सिद्धि क लिये ये सुन्दर २ अन्तर्गृह और मठ, उन भावकों से बनवाते हैं। सत्य तो कबल उनका अपन स्वार्थ पर है, परन्तु भगवान के नाम पर भावकों को ठगकर उनसे ये सब बनवाते हैं। तथा-पात्रा स्नान अर्थात्

पूर्वजों के उद्देश्य से विनाशय में यात्रा और जिनसात्र आदिक उपायों से और तमसितक-अर्थात् अहक उपद्रव की निवृत्ति के लिये जिनमगवान के उद्देश्य से 'इतना द्रव्य देता हूँ' इस प्रकार के नियम कराने के, रात्रिप्रागरण और दान्तिक पौष्टिक आदि कर्म के छल (बाहना) से नाम मात्र के जैन इन पूर्ण चैत्यवासी लोगों के द्वारा वे भद्रस्त मोलेमाले आचक भूतलगे के समान ठगे जा रहे हैं, यह अत्यन्त खेद की बात है। इस विषयमें समझने की बात इतनी है कि—ये सभी इन लोगों के द्वारा विधिपूर्वक कराये जाते हैं इस लिये इन सब का प्रतिषेध किया गया है, विधिपूर्वक तो इन की कर्षण्यता इष्ट ही है। इन की कर्षण्यता का स्थापन पूर्वोक्त सातवें और बीसवें काव्य में किया गया है ॥ २१ ॥

‘सर्वत्रा०’—इति—जिनके आसन्न अर्थात् पापागमन के द्वार खुले हुए हैं, जिनकी भोत्रादि पाँचों इन्द्रियों अपने विषयों में आसक्त हैं, गौरव अर्थात् शक्ति रस छाठा, इन तीन गौरव से चन्द्र-रौद्र मनोदण्डरूपी तुफानी धोखा जिनका उछल रहा है, कषायरूपी सर्प जिनके बड़ रह है, जो सभी प्रकार के अकृत्य कर्म करने में सर्वदा तत्पर रहते हैं, जो सभी प्रकार के अकृत्य कर्म करने में सर्वदा तत्पर रहते हैं—जो अन्त्य-अन्तिम अर्थात् दशषा आचार्य-असंयतियों की पूजारूप जो कि सब-दशों आचार्यों का राजा है उसके आश्रित होकर छद्म बुद्धिवाले ये हीनाचारी लोग भेष्ट-सदाचारी मुनियों के प्रत्यक्ष पर खड़े हो कर खुद हो रहे हैं, एव यमात्र में प्रतिष्ठा भी पा रहे हैं, अहहह!!! यह कैसा अनर्थ हो रहा है ? ॥ २२ ॥

‘सर्वारम्भ०’—सभी प्रकार के साधन व्यापार-धनधान्यादि संग्रहमें—तत्पर एहस्य लोग भी यदि पूर्व आदि दिनों में एकाग्रन विगमरहित भोजन आदि का प्रत्याख्यान-नियम लेकर उनका पालन में कथञ्चित् भूल कर बैठते हैं तो वे भी अत्यन्त अनुताप-पछतावा-करते हैं कि—‘मूल कर्ममागी का प्रत्याख्यान मद्य हो गया’ परन्तु ये हीनाचारी लोग छ बार—तीन बार यन्त्रा के प्रतिक्रमण में और तीन बार प्रातःकाल के प्रतिक्रमण में, इस प्रकार छ बार—‘त्रिभिः-मन वचन काया के तीन योगों से, त्रिधा-करण १, कारण २, अनुमोदन ३, इन तीन कारणों से प्रत्याख्यान करता हूँ’ इस प्रकार प्रतिदिन दोनों समय सुइ स झेलकर भी स्वयम्भ उग्रका सम्मन करता है। ऐसे हीनाचारी लोग क्या कभी तपस्वी, श्रान्ती या प्रती हो सकते हैं ? कभी भी नहीं। इनमें तप ज्ञान और व्रत का होना तो शङ्क्यस्त यैत्रा ही समझना चाहिये ॥ २३ ॥

‘वेधार्थ०’ इति—देवोद्भूतक धन-देवद्रव्य-से अपनी रुचि के अनुसार, एव सभी ऋतुओं में सुखप्रद एस मठ बनवाकर उस मठ में सर्वदा रहनेवाले वे हीनाचारी लोग स्नान स्पर्श कोमल रुई स मरे हुए सुन्दर पिछौमे पर सोते हैं। इसी प्रकार क गरी आदि आमनों एवं मछरियों—तकियेदार आसनों पर बैठते हैं। वे सर्वदा आरम्भ, परिग्रह और श्रोत्रादि पाँचों इन्द्रियों क विषयों से युक्त, तथा ईर्ष्या और द्रव्यादि की आकाङ्क्षा से सर्वदा आन्दोलित इन्द्रियाले होकर रहा करते हैं। ऐसे भेद वक्षपात्री, साधु के घेप में छिपे हुए लम्पट हैं। ये हीनाचारी लोग महाव्रतों को भी लाञ्छित कर दिये हैं। इनक द्वारा साधुमार्ग कलङ्कित हो चुका है ॥ २४ ॥

‘इत्या०’ इति—परतीर्थिक लोग इन हीनाचारियों की सामाचारी को देखकर ‘ये लोग साधुवेपमें छिपे हुए लम्पट हैं’ इस प्रकार सभी जैनधुनियों के विषय में वे उपहास करते हैं। और इन हीनाचारियों की सीला सुनकर भुतमार्ग के अभिमुख हुए लोग भी इस से विमूल हो जाते हैं। इन हीनाचारियों की मिथ्याप्रवृत्ति के कारण सम्पद्गृष्टि लोग भी सन्देहयुक्त होन लगते हैं। इस लिये यह निश्चित हुआ कि—ये हीनाचारी चैत्यवासी लोग जिनप्ररूपित सिद्धान्त से सर्वथा विकट आचरण करनेवाले हैं ॥ २५ ॥

‘सर्वे०’ इति—चैत्यवासियों द्वारा विहित कुमार्ग को सेवन करनेवाले, इसी कुमार्ग को जिनमार्ग कहनेवाले, तथा अपनी दुरारमता से जिनमार्ग का उच्छेदन करनेवाल लोगों के मन को, संसार क समस्त सद्योपाती अत्युत्कृष्ट कालक्ष विनों के समूहन, संसार के समस्त पापोंन, सभी विपैले सपोंन और समस्त कष्ट, आधि-मान सिकम्पया, व्याधि-रोग तथा हुए ग्रहोने निमय ही मूर बना वाला है ॥ २६ ॥ इस कारण स—यही कारण कहते हैं—

‘सुर्मेद०’ इति—इन हीनाचारी चैत्यवासियों के बुद्धिरूपी नेत्र जो कभी भी नहीं दूर होमकते ऐसे कदाग्रहरूपी अत्यन्त गात्र अचकार-पुञ्ज से आन्ध्रादित हैं। ये चैत्यवासी लोग सिद्धान्त क छ हैं। निरन्तर महाभोगनीय कर्म के उपाधेन करते रहने के कारण ये महाअभिमानी हैं। य स्वयं तो नष्ट हो ही चूक हैं और दूसरों को भी विनाश करनेमें मगदा उद्यत हैं। ऐसे जो ये मिथ्याचारवाले चैत्यवासी लोग हैं इन क वचन पर कोई विद्वान् मनुष्य कैस व्यान दगा? अर्थात् इन क वचनों को कैसे मानेगा? विद्वान् मनुष्य एस लोगों क वचन को सुन ही नहीं सकत इस लिये हे क्षिप्य। तुम भी इन क वचनों को कभी नहीं सुनना ॥ २७ ॥ क्यों कि—

‘यत्किञ्चि०’ इति—ओ एकदम असत्य है, जैसे कि भेषिक राजा का रओहरण को बन्दन करना आदि, तथा ओ असत्य अनुचित है, जैसे पिता आदि के उद्देश्य से यात्रा आदि करना, अथवा बिनालयमें लड्डुटक्रीडा (रासलीला) करना आदि, और ओ लौकिक तथा लोकोपर दोनों से बाध है, जैसे—छतकवाले घर से मिठा छेना, रजस्वलाका जिनैन्द्रपूजन, हीनजातियों को परमेष्ठि मन्त्र पढ़ाना, उन को दीक्षा देना और उनसे जिनैन्द्र की प्रतिमा कराना, तथा ओ भव्य प्राणियों के लिये संसार का कारण है, जैसे—जिनमन्दिरमें बलक्रीडा आदि, एवं ओ छाछाझासे विरुद्ध है, जैसे आधाकर्मिक भोजन आदि, अथवा अधिक भावण हो जाय तो अस्ती में दिन पशुपञ्चपर्व करना आदि, इन सबोंको ये मूर्ख कुपुष्टि चैत्यवासी लोग धर्म कहते हैं और ये मूर्ख लोग इनको सीपमें बाँदी के समान क्रमसे जिनमतानुसार समझकर स्वयं इनका स्वीकार भी करते हैं। अर ! देखो यह दुरन्त-परिणाममें अहितकर इस असंयतपूनारूप दशम मार्ग की कैसी करतूत है ? ॥ २८ ॥

‘कष्ट’ इति—यह असत्य खेद की बात है कि—जन्मसे ही अन्धा और वैदेशिक (वहाँ का नहीं रहनेवाला) होनस मार्ग को अच्छी तरह नहीं जाननेवाला मनुष्य अपनी गर्दन ठठाकर दिक्षा भूल हुए अन्धों को महामयङ्कर अरण्यमें उनके मन्तव्य नगर का मार्ग दिखला रहा है (१)। इससे भी अधिक खेद की बात यह है कि—जिनकी आँखें अच्छी हैं, जो सुन्दर एवं विभू रहित मार्ग को जानते हैं उनको भी वह वैदेशिक अन्ध-मनुष्य मार्ग दिखलाने का साहस करता है (२)। तीसरी खेद की बात सबसे अधिक यह है कि—जब वे मार्गज्ञ नेत्रवान् मनुष्य उस वैदेशिक जन्मान्ध की बात नहीं मानते हैं तो वह उनकी इस प्रकार हँसी करता है जैसे किसी मूर्ख की हँसी की जाती है ॥ २९ ॥

‘सैषा’ इति—जिनमें समय-समय अर्थात् प्रतिप्रमय भव्य मार्गों का ज्ञान हो रहा है एसा कुछ सम्मानवाला अवप्रविणी काल इस समय विद्यमान है (१)। दो हजार वर्ष तक एक रात्रि पर त्रिकनवाला मम्मराशि नामक तीसरा क्रूर प्रद का अधिकार है (२)। और तीसरा असंयति पूज्यारूप यह प्रत्यक्ष दृष्टाँ आश्चर्य स्वरूप वेगस अपना प्रभाव प्रमा रहा है (३)। ये तीन और चौथा दुष्प्रमाकाल (४)। ये चारों जिनसिद्धान्त को धत-विधत करने के लिये पर्याप्त षष्ठपरिफर है। ये चारों दृष्ट इस समय प्रतिफल-निरन्तर स्वरूप परिपुष्ट हो रह रहे, ऐसे समय में मर्षोरुष्ट विशुद्ध जैन मार्ग असत्य दुलभ हो गया है। जब एक शत्रु के रहन पर भी साधुवृद्धि नहीं

होती है तो परिपुष्ट बराबरी के चार छत्रियों की विद्यमानता में जैनमार्ग की बुद्धि कैसे हो सकती है ? ॥ ३० ॥

(१०) अब गुणित्रेषधी नामका दशवां द्वार कहत है—

‘सम्यग्०’ इति—जो सम्यग्मार्ग अर्थात् विमुक्त मार्ग के पोषक हैं, स्वरूप ही जिनका प्रथम भाग को प्रकट करता है, जिनके नेत्रों में पदकाय बीजों के प्रति कल्याण का भाव उमड़ रहा है, जो विमुक्त चारित्र्य के आराधक हैं, जिन्होंने ब्रह्महृत् को मार भगाया है, छत्ते हुए चासों के डेर को जितनी सरलतासे जलाकर राख कर दी जाती है उसी प्रकार जिन्होंने कामको जलाकर राख कर डाला है, जो सर्वदा सिद्धान्तरूपी राक्षमार्ग पर चलते हैं, उन्मार्ग पर कभी नहीं, तथा जो उपशम भावसे युक्त हैं, एवं बिबेकी सज्जन लोग जिनका सर्वदा आदर-सम्मान किया करते हैं ऐसे विद्वान् सत्सत्त्वियों से भी दोषों के मण्डार तीक्ष्ण स्वभाववाले (अस्पन्त कोषी) महाघठ ये चैत्यवासी लोग डेप किया करते हैं ॥ ३१ ॥

अब उनके मिथ्यात्व का वर्णन करते हैं—

‘देवीय०’ इति—मिथ्यास्वरूप ग्रहसे ग्रहित (उन्मत्त) मनुष्य इस कालमें दोषों के मण्डार को देव मानते हैं, जिन्होंने बड़े ९ दोषों को नष्ट कर डाला है अर्थात् वीतराग देव हैं उनकी देवरूपमें स्वीकार नहीं करते हैं। महामूर्खताओं को सबल मानत हैं और तत्त्वज्ञों को असर्वज्ञ मानते हैं। जैनमार्ग को उन्मार्ग कहते हैं और कुमार्ग को सन्मार्ग कहते हैं। तथा गुरुओं के शिरोमणि होते हुए भी अपने को गुणवान् कहते हैं यह सब कितने आश्चर्य की बात है ॥ ३२ ॥

‘सङ्ग०’ इति—इन हीन आचारवाले चैत्यवासियों को देने के लिए बनवाये गये चैत्यरूप कूट अर्थात् जालमें जो फंसे हुए हैं, इसी हेतु जो अन्तःकरण से छटपटा रहे हैं, परन्तु इन चैत्यवासियों की दृष्टि अर्थात् ‘हमारे चैत्य को छोड़कर अन्यत्र मत आओ’ ऐसी राजावा (हकूमत) रूप का बचन से बचे हुए होन के कारण जो अरा भी हिल-डुल नहीं सकते हैं। मुक्ति के लिये जो दान शील तप आदि करते हैं, परन्तु इन हीनाचारियों के सङ्ग की परम्परामें पड़े हुए हैं। ऐस जो ये दयनीय मध्य प्राणीरूप हरिजों के सङ्ग हैं, उनका हीनाचारियों के सङ्गरूपी व्याघ्र से छुटकारा कहा ! अर्थात् ऐसे हरिजसमूह जब व्याघ्रक्रम-व्याघ्रपरम्परामें आ जाता है। तब उसका छुटकारा अममन हो जाता है। उसी प्रकार इन हीनाचारियों के सङ्गरूप

व्यापक क्रम (फन्दे) में पड़े हुए मध्यप्राणीरूप हरिणोंका छुटकारा कहा ? अर्थात् उनका मुक्तिमन के से हो सकता है ? ॥ ३३ ॥

‘इत्थ’ इति—इस पूर्वोक्त प्रकारसे जो मैंने मिथ्या पथ के विषयमें बिलकुल सत्य बात कही है, इसे कोई ऐसा न समझे कि—‘इन्होंने परदोषोद्धारनरूप अनुचित कार्य किया है।’ अथवा—‘इन रागद्वेषात्मक वाक्य से क्या लाभ ?’ इस प्रकार मेरे ऊपर कोई सज्जन क्रोध भी न करे ! क्योंकि मैं—इन हीनाचारी चैत्यवासियों द्वारा प्रकल्पित जैनमार्ग के भ्रमसे कुमार्गमें पड़े हुए लोगोंको दखकर उनकी भ्रान्ति को दूर करने के लिये है अर्थात् इन ‘विचारों का क्या होगा ?’ इस उद्देश्यसे ही कठम भाषसे आक्रान्त हो यह सब कहा है, और इसकी ग्रन्थरूपमें रचना भी की है। इसमें राग, द्वेष अथवा वैयर्थ्य कारण नहीं है ॥ ३४ ॥

इसमें कारण कहते हैं—

‘मोक्षते०’ इति—जो कोई सज्जन करुणा के वश हो लोगोंमें कहते हुए कृपा के दूर इतने की इच्छा से हीनाचारी इन चैत्यवासियों द्वारा प्रकल्पित इस मार्ग क—जो यह मार्ग अनन्त काल से उद्भूत हुआ है अर्थात् जो पहले अनन्त कालमें कभी नहीं था, तथा यह पाप का स्थान है, नाममात्र के रूपसे जो जिनमार्गकी भ्रान्ति को उत्पन्न करता है, वस्तुतः यह जिनमार्ग का वातक है, ऐसा जो यह इस मार्ग है उसके—दोषों की संख्याको कोई कहना कह सो मानो यह समुद्र के जलको मापना चाहा है, अथवा पग से समस्त आकाश को लेंपना चाहता है, अर्थात् जैसे समुद्र के जल का मापना, पग से आकाशको लेंपना कठिन है इसी प्रकार इस मार्ग के दोषों का कहना भी कठिन है अर्थात् इस मार्गमें इतने असंख्य दोष हैं कि जिनकी इपचा (इतने दोष हैं एही संख्या) हो नहीं सकती ॥ ३५ ॥

अथ सरसाधुओं का वर्णन करते हैं—

‘न साधव्या०’ इति—जो साधव आम्नायपाल नहीं हैं, अर्थात् आचारार्थिक साहारादि का ग्रहण करना जिनका परम्परामें नहीं है, अर्थात् जो चैत्यवासी नहीं हैं, तथा जो बहुत और कुटीलों की क्रियास रहित हैं अर्थात् बहुत और कुटीलों की क्रिया का आचरण नहीं करनेवाले हैं। मद् ममता और आत्मीयिक के मयसे जो रहित हैं। संकष्ट अर्थात् रीढ़ मध्यवर्गाय भिन्न नहीं होता है, जो कदाप्रही अर्थात् दृष्टी नहीं है। कपटी अर्थात् मायावी भी नहीं है। तथा जो धर्मो—विद्वान्तों में रुचि

रखनेवाले हैं ऐसे मुनि लोग तो आज भी इस भगतमें सत्साधु कहलायेंगे ही अर्थात् ऐसे मुनि को विवेकी बन सत्साधु कहेंगे ही ॥ प्रमत्त से यहाँ बहुत आदिकी व्याख्या की जाती है—

पाँच प्रकार के निर्ग्रन्थ होते हैं—बहुश १, कुशील २, पुलाक ३, निर्ग्रन्थ ४, और स्नातक ५ । इनमें बहुत दो प्रकार के होते हैं (१) उपकरणबहुश और (२) देहबहुश । उपकरणबहुश वे कहलाते हैं जो वर्षों में बिना आवश्यकता के भी कमी कमी बस्त्रादिको चोते हैं, स्नानपिच्छा रखती वस्त्रों को ग्रहण करने की इच्छा रखते हैं एवं कमी पहिनते भी हैं, पात्र दण्डा आदि को भी तैल माक्लन आदिसे चमकदार बनाते हैं, अधिक उपकरणों की भी याचना करते हैं (१) । देह बहुश वे होते हैं जो बिना कारण ही हाथ पैर नख आदि को विमृषित-मुषोषित करते रहते हैं (२), दोनों प्रकारके ये बहुत शिष्यादि परिवार आदि विमृषित तथा तप और पाण्डित्य आदिसे उत्पन्न हुए पक्षको चाहते हैं और आनन्द मनाते हैं, तथा छेदयोग्य बहुत अतिचारों से दूषित कर्तुरित अर्थात् मलिन होते हुए भी कर्म ध्येयके लिए उत्पन्न रहते हैं, इत्यादि लक्षणवाले होते हैं ॥ १ ॥

कुशील भी दो प्रकार के होते हैं—आसेबनाकुशील और कपायकुशील । जो ज्ञान, दर्शन, चारित्र्य और तप का किञ्चिन्मात्र आराधन करते हैं वे आसेबनाकुशील हैं । और जो क्रोधादिक भावों का वश होकर ज्ञानादि गुणों की विराधना करते हैं और मूलोत्तर गुणों का विपायक होते हैं वे कपायकुशील हैं ॥ २ ॥ इन पाँचों का विस्तृत स्वरूप भीमगवतीस्य आदि से जान लें ।

यहाँ ध्यान होती है कि जब ये शिष्य क्रियावाले हैं, केशों का लोचन करके केशों से केश काटते हैं, सुन्दर-सुन्दर उपकरण रखते हैं और मूल गुण उत्तर गुण के विराधक हैं तो फिर ये 'निर्ग्रन्थ' शब्दसे कैसे कहे जाते हैं ? इनका स्वरूप किस प्रकार है ? इसका समाधान यह है कि—इनकी पूर्णतः क्रियाएँ प्रवाह रूपसे (हमेशा-सर्वदा) नहीं हैं—कमी कमी विशेष कारण को लेकर चाबनादि क्रिया करते हैं, और मूलोत्तर गुणों की विराधना मानसिक विराधनाको लेकर है अर्थात् मनसे कमी विराधना कर बैठते हैं, यह यहाँ सारांश है, किन्तु इनके सदा इन क्रियाओं की कर्तव्यता नहीं है, इस लिये इनको 'निर्ग्रन्थ' शब्दसे कहा है ॥ ३६ ॥

अब सत्साधुओं का वर्णन करते हैं—

‘सविग्ना०’ इति—जो मोक्ष के अमिलायी हैं, सर्वदा लोगों को धर्मोपदेश देते रहते हैं, आश्रम के रहस्य को जानते हैं, द्रव्य क्षेत्र काल और भाव को देखकर किया करते हैं, शुद्ध मार्ग-अर्थात् विनमार्ग को प्रकट करने में सर्वदा सावधान रहते हैं, तथा जिन्होंने मिथ्याप्रवादों को दूर करदिये हैं, एवं जो नियम-अभिग्रह, उपश्रम, दम-इन्द्रियविषय, ओविस्व-योग्यता, गाम्भीर्य, धैर्य, स्थैर्य, औदार्य, आर्यचर्चा-सत्यरूपोचित प्रवृत्ति, विनय-अभ्युत्थानादि, न्याय, दया, भर्मक्रिया, इन में आलस्या भाव-उपश्रवण और सरलता आदि गुणों से परित्र हैं, ऐसे जो अविनाशनाशन के सत्साधु हैं वे तो सर्वदा बन्धनीय हैं ॥ ३७ ॥

अब प्रयकार जिन भगवान को बन्दन करते हुए चक्रस्थापनासे स्वनामगर्भित काम्य करते हैं—

‘विभ्राजिष्णु०’ इति—अपन अतिशयों से क्षोमायमान, अहङ्कार एवं कामसे सर्वदा रहित, विद्वान्त की आद्या के उत्तुङ्गन का निषेध करनेवाले, कवलज्ञानद्वारा लोकालोक के प्रकाशक होने से धैर्यसमान, भेष्ट शरीर की कान्तिरूप चन्द्रिका के द्वारा चन्द्रमा के समान दीप्तल कान्तिवाले, असुर नर और इन्द्र से प्रशंसित, पापको नष्ट करनेवाले, दम्भ-(कपट-माया) के लिये शत्रुसन्धान, विद्वानों को अपनी सुन्दर वाणीद्वारा स्याद्वाद के आनन्दसे आनन्दित करनेवाले, ऐसे जो जिन भगवान हैं उनको मैं बन्दन करता हूँ, यह काम्य ‘चक्रबन्ध’ काम्य है। प्रयकारने इसमें “जिनबल्लभेन गणिनेष चक्रे” (जिनबल्लभगणिते इस को बनाया है) इस वाक्य को अपनी काम्यरचना चातुरी के प्रमाणसे काम्यान्तर्गर्भित कर दिया है ॥ ३८ ॥

‘जिमपति०’—इति-विषमलोलुप, साधुवेषधारी और मस्मग्रहरूप, स्लेच्छ राव के सैन्यसमान जो ये चैत्यवासी लोग हैं, इन चैत्यवासियों से इस पञ्चम काल (आरा) के कारण जिनेन्द्र का मतरूप दुर्ग(किष्का) आक्रान्त हो गया है अर्थात् मस्मक ग्रह के सैन्यरूप इन चैत्यवासियों ने जिनेन्द्र मतरूप दुर्ग पर आक्रमण कर लिया है, इसी लिये इस समय ये लोग अपने वक्षसर्षी धावकों के लिये हमको छोड़कर “अन्यत्र कहीं नहीं जाना” इस प्रकारकी शृङ्खला समान अपने गच्छ की मर्यादा को स्वार्थ सिद्धि अर्थात् अपना पेट भरनेके लिये विस्तारित किये हुए हैं ॥ ३९ ॥

‘सम्प्रत्य०’—इति-इस समय-इस पञ्चम आरा में हीनाचारी चैत्यवासियों के कुसङ्ग का शरीर अप्रतिम अर्थात् अनुपम बसधाती हो रहा है, मस्मग्रहरूप स्लेच्छ

राज के सैन्य दिनानुदिन बढ़ते ही जा रहे हैं। दुष्ट असंत्यतियों की पूजारूप दक्षम आभर्य प्रतिदिन अधिक से अधिक रूप में बलिष्ठ हो रहा है, मोहनीय-कर्मरूपी राजा के ये पूर्वोक्त सैन्य चारों ओर फैलकर अपना अधिकार जमा बैठे हैं। ऐसे समयमें यदि हमारे मुहसे 'सदागम-शुद्धमार्ग' यह शब्द भी निकल आता है तो मोहनीय कर्मरूपी राजा की आत्मा में सदा उत्तर रहनेवाले आबकल के लोग हमारी कदर्धना-बेहालात-करवाते हैं ॥ यह सत्तार नगर है, मोहनीय कर्म इसका राजा है, कुसङ्ग इस राजा का सैन्य है, मरुमग्रह महा-सामन्त-महामन्त्री है, और दुष्ट असंत्यतियों की पूजारूप दक्षम आभर्य उसका दूसरा सामन्त है ॥ ४० ॥

॥ इति श्रीजिनवल्लभसूरिविरचित सङ्क्षुपट्टक का
हिन्दी भाषानुवाद सम्पूर्ण ॥

श्री जिनदत्तसूरि ज्ञानभण्डार के प्रकाशन ।

गणधरसार्धशतक ।
(लीतर्पणप्रकरणम्) ।
अथतिष्ठुभयवृत्ति ।
दिवालीवस्व ।
प्रक्षोत्तरसार्धशतकम् ।
विशेषशतकम् ।
संवेददोषावलीवृत्ति ।
पञ्चसिद्धिप्रकरणम् ।
लैतर्पणदण्डककृतिसिद्धि ।
अनुयोगप्रारम्भमूर्च्छ ।
कल्पद्रुमकक्षिकामार्पातरम् ।
संवेगर्गशास्त्र ।
श्रीपादधरिण प्राकृत-मार्पातर ।
प्रादशापदेष्याक्यामप्रापा ।
जीवयिधारादि प्रकरणमापा ।
कल्याणमंदिरस्तोत्रटीका ।
भक्तामरस्तोत्रटीका ।
प्रादशाकुलकविवरणम् ।

पद्मस्थानप्रकरणम् ।
धर्मशास्त्रिमद्रवरिणम् ।
धर्मधरिणम् ।
रामाचारीशतकम् ।
कल्पसूत्र-कल्पवृत्ताम्याक्या ।
प्राकृतव्याकरणम् ।
विधिमार्गाप्रपा ।
सप्तस्मरणटीका ।
गाथासहस्री ।
अतिमुक्तकमुनिवरिणम् ।
गणधरसार्धशतककृतिसिद्धि ।
कल्पद्रुमकक्षिकाटीका ।
पुण्यस्तारक्यामकम् ।
धर्मार्पादि प्रणयप्रदी ।
जैन धातुप्रतिमा सत्य ।
प्राचीन हिंदी पद्य संग्रह ।
बीशस्थानक तप विधि ।
रणसिद्ध धरिणम् ।

